

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Robin Pánek

Poslání a cíle řádu Maltézských rytířů

Mission and goals of the Order of Malta

Praha 2015

Vedoucí práce

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Th.D., Ph.D.

Chtěl bych tímto poděkovat především svému vedoucímu práce, PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Th.D., Ph.D., za cenné rady, připomínky a pomoc, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Mé díky patří rovněž Valérii Guillot z řádové knihovny a archivu Biblioteca Magistrale e Archivi del Sovrano Ordine di Malta v Římě za odborné rady a pomoc při výběru pramenů a jejich poskytnutí k prostudování.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 14. dubna 2015

.....

Robin Pánek

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá posláním, cíli a úkoly rytířského a špitálního řádu Maltézských rytířů od dob jeho založení až po dobytí Malty v roce 1798. Zkoumá vývoj hlavních řádových úkolů a jejich proměnu v závislosti na aktuální mezinárodní situaci a poloze řádového sídla. Práce se zabývá jak podobou těchto úkolů v každém z řádových sídel (ve Svaté zemi, na Rhodu a na Maltě), tak jejich proměnou a vývojem v prostředí řádových komend na evropském kontinentě. Hlavní důraz je kladen na vývoj dvou hlavních větví řádového poslání, úkolů špitální povahy a úkolů vojenských. Primárním cílem práce je prozkoumání celkového vývoje těchto cílů a úkolů a porovnání jejich vývoje v řádových sídlech a evropských komendách.

Klíčová slova:

katolická církev; rytířský řád; špitálníci; křížové výpravy; Jeruzalém; Rhodos; Malta; papežství

Abstract:

This bachelor thesis deals with the mission, goals and tasks of the chivalric and hospitaller Order of Malta from its foundation until the conquest of Malta in 1798. It examines the development of the main tasks of the Order and their transformation depending on the current international situation and the location of the seat of the Order. The thesis deals with the form of these tasks in each of the seats of the Order (in the Holy Land, on Rhodes and on Malta), as well as with their transformation in the environment of the Commanderies on the European continent. The main emphasis is laid on the development of the two main branches of the order's mission, tasks of hospitaller nature and the military ones. The primary goal of the thesis is exploration of the overall development of these goals and tasks and the comparison of their development in the seats of the Order and the European Commanderies.

Key words:

Catholic Church; chivalric order; Knights Hospitaller; crusades; Jerusalem; Rhodes; Malta; papacy

Obsah

Úvod.....	7
1. Stručná historie řádu sv. Jana	10
1.1 Organizace a struktura řádu do roku 1798	16
1.2 Řád sv. Jana dnes.....	19
1.2.1 Řády sv. Jana ve světě.....	19
2. Špitální úkoly řádu sv. Jana	21
2.1 Ubytovací povinnost.....	21
2.2 Špitální péče o raněné a nemocné	23
2.2.1 Špitální péče ve Svaté zemi.....	25
2.2.2 Špitální péče na Rhodu.....	29
2.2.3 Špitální péče na Maltě.....	31
2.2.3.1 Řádová nemocnice Sacra Infermeria	33
2.2.4 Špitální péče v komendách na evropském kontinentě	36
2.3 Řádová péče o staré, neschopné práce a chudé	39
3. Vojenské úkoly řádu sv. Jana	41
3.1 Ochrana poutníků	41
3.1.1 Ochrana poutníků ve Svaté zemi.....	42
3.1.2 Ochrana poutníků v Evropě	43
3.2 Obrana víry	46
3.2.1 Obrana víry ve Svaté zemi	47
3.2.1.1 Obležení Akkonu v roce 1291	50
3.2.2 Obrana víry na Rhodu	51
3.2.2.1 Obležení Rhodu v roce 1480	54
3.2.2.2 Obležení Rhodu v roce 1522	55
3.2.3 Obrana víry na Maltě	58
3.2.3.1 Obležení Malty v roce 1565.....	63
3.2.4 Obrana víry na evropské půdě.....	64
Závěr	69
Prameny a literatura	73
Přílohy.....	78

Úvod

Suverénní vojenský špitální řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a Malty je nejstarším křesťanským rytířským řádem, stejně jako jediným, jehož kontinuita nebyla za celou jeho historii nikdy přerušena.¹ V současnosti je řád také nejmenším nezávislým státem na světě, své ústředí má v Magistrálním paláci na Via dei Condotti 68 v Římě. Řád je stále aktivní ve své špitální činnosti se zastoupením v mnoha zemích světa. Řádové historii a poslání bylo již věnováno mnoho publikací i odborných studií, dle mého vědomí však zatím chybí ucelený pohled na vývoj jeho nejdůležitějších cílů a úkolů. Právě prozkoumání tohoto vývoje je hlavním úkolem předkládané bakalářské práce, včetně komparace vývoje zmíněných úkolů v řádových sídlech ve Svaté zemi, na Rhodu, na Maltě a v četných evropských komendách.

Hlavní pozornost je věnována dvěma nejdůležitějším větvím řádového poslání, a to úkolům špitálního charakteru a úkolům vojenským. Tyto dva typy řádových úkolů byly zvoleny na základě jejich důležitosti pro řád samotný. Úkoly špitálního charakteru byly vůbec těmi prvními, které řád sv. Jana od svého založení plnil, a jsou součástí řádového poslání dodnes. Vojenské úkoly řádu se formovaly především za pobytu ve Svaté zemi a postupně nabývaly na významu i rozsahu. Z pouhého vojenského doprovodu poutníků na cestách se postupně stala obrana Jeruzalémského království a vojenská pomoc jeruzalémským králům po boku řádu templářů. Vrcholu dosáhlo vojenské poslání řádu ve formě obrany křesťanské víry, od 13. století především ve formě boje proti Turkům. Právě vojenské úkoly řádu si za celou historii řádu získaly největší pozornost a uznání, i když nikdy nebyly jediným hlavním posláním řádových rytířů. Hlavním cílem této práce je tedy zaměřit se na formu, jakou měly oba typy řádových úkolů v řádovém sídle, ať už ve Svaté zemi, na Rhodu či na Maltě a jak se tato forma měnila v závislosti na mezinárodní situaci či poloze řádového sídla. Právě geografická poloha a místní vlivy hrály dle mého názoru největší roli v proměně a vývoji řádových cílů. Pozornost je rovněž věnována podobě, jakou měly hlavní řádové úkoly špitálního a vojenského charakteru v komendách řádu na evropské půdě. Porovnáním podoby

¹ Osobně se přikláním k tomuto označení vzhledem k překladům z italštiny a ostatních jazyků, oproti oficiálnímu překladu českého velkopřevorství, který zní Suverénní vojenský hospitální řád sv. Jana v Jeruzalémě, na Rhodu a na Maltě. Stejného názoru je i PhDr. Milan Buben, Ph.D., viz BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl. Řády rytířské a křížovníci*. Praha 2002, s. 21 a BUBEN, Milan. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*. Praha 2013, s. 38.

úkolů v řádových sídlech a evropských komendách se zřejmě rovněž ukáže vliv geografické polohy na podobu a vývoj řádových úkolů.

Práce je členěna na tři hlavní kapitoly, z nichž každá je uceleným celkem zabývajícím se jedním aspektem řádu rozděleným do několika podkapitol. První kapitola je věnována základní charakteristice řádu, jeho stručné historii spolu s nejdůležitějšími událostmi, organizaci řádu až do pádu Malty v roce 1798, současné podobě řádu a výčtu ostatních rytířských řádů, které se spolu s řádem v Římě hlásí k odkazu řádu sv. Jana. Druhá kapitola se zabývá špitálními úkoly řádu. Členěna je do tří menších celků, představujících hlavní řádové úkoly špitální povahy, tedy ubytovací povinnosti, špitální péči o raněné a nemocné a péči o staré, neschopné práce a chudé. Nejvíce pozornosti je věnováno špitální péči o raněné a nemocné, která zůstala jedním z hlavních řádových úkolů od jeho založení až do současnosti. Představena je v podobě, jakou měla v řádových špitálech ve Svaté zemi, na Rhodu, na Maltě a v evropských komendách. Třetí kapitola je věnována vojenským úkolům řádu, jmenovitě ochraně poutníků a obraně víry. Obrana víry jakožto nejznámější z řádových úkolů vojenské povahy je představena tak, jak byla vykonávána ve všech třech řádových sídlech a evropských komendách (především na území Francie, Španělska a Svaté říše římské). Součástí podkapitol týkajících se obrany víry ve Svaté zemi, na Rhodu a na Maltě jsou rovněž popisy historicky důležitých obležení, tvořících neopomenutelné milníky historie řádu. Jsou jimi obležení Akkonu roku 1291, první obležení Rhodu v roce 1480, druhé obležení Rhodu roku 1522 a obležení Malty v roce 1565, zřejmě neznámější vojenský počín řádu sv. Jana.

Práce je z velké části postavena na primárních pramenech, spolu s využitím odborné literatury. Nejdůležitějšími použitými prameny jsou především řádové dokumenty, jmenovitě řehole a statuty řádu. Některé z nich byly k prostudování poskytnuty a zaslány řádovou knihovnou a archivem v Římě (Biblioteca Magistrale e Archivi del Sovrano Ordine di Malta). Jedná se především o přepisy originálních dokumentů, které byly buď zničeny během obležení či velkého zemětřesení na Rhodu, nebo jsou uloženy v Národní knihovně na Maltě. Většina těchto opisů byla doplněna překladem, a to francouzským, německým či anglickým. Pro vystižení situace v době oficiálního potvrzení řádu byla využita bula *Piae postulatio voluntatis* papeže Paschala II. z roku 1113, v níž jsou rovněž zmíněny hlavní řádové úkoly a první komendy na evropské půdě. Pro organizaci řádu a zavedené špitální postupy byly důležitým pramenem řádová řehole velmistra Raymonda de Puy (*Regula Hospitalis Hierosolimitani*,

Frater Raymondus de Podio Magister) a statuty z doby vlády velmistra Rogera de Moulins (*Statutes of Frá Roger de Moulins, The Chapter-General of 1181*). Jedná se o postupy z doby pobytu řádu ve Svaté zemi, tedy v počátečním období působení řádu sv. Jana. Pro špitální péči na Maltě byly nejvíce využívaným pramenem postupy hlavního řádového špitálu *Sacra Infermeria* ve Vallettě (*Notizia della Sacra Infermeria, e della Carica delli Commissari*). Součástí těchto postupů je rovněž popis rozdělení špitálu na různá oddělení, předepsaný personál a také organizace lékařské péče ve zbytku ostrova. Většina těchto pramenů byla již přeložena, práce s nimi tedy nebyla zvláště obtížná. Obtížnější bylo prostudování řádové publikace *Statuta Hospitalis Hierusalem* z roku 1588, která dosud nebyla dle mého vědomí z originální latiny přeložena. Jedná se o soubor všech statut přijatých do tohoto roku, vydaný na pokyn velmistra Frá Huguese Loubenx de Verdala. Jde tedy o neocenitelný zdroj pro celkový pohled na vývoj řádových statut v závislosti na změnách v samotném řádu, ať už změnách personálních (nová osoba na pozici velmistra) či geografických (přesunutí řádového sídla). K doplnění detailů o řádové péči ve Svaté zemi byl použit spis německého mnicha Theoderica z konce 12. století, *Incipit Libellus de Locis Sanctis a Theoderico editus*, rovněž dostupný v latinském originále. Konzultována byla také řádová publikace současného velmistra, Frá Matthew Festinga (FESTING, Matthew. *Membership in the Order of Malta: Regulations and commentary*. Rome 2011), obsahující kromě současné organizace řádu a podoby hlavních řádových úkolů i opis originálního textu a anglický překlad řádové řehole.

Z literatury bylo využito prací mnoha současných i historických autorit na řádovou historii, mezi nejdůležitější z citovaných autorů patří Alexander Sutherland, Berthold Waldstein-Wartenberg, David Nicolle, Ernle Bradford, H. J. A. Sire, Helen J. Nicholson, Jonathan Riley-Smith, Milan Buben a Whitworth Porter. Využity byly rovněž elektronické zdroje, především oficiální stránky řádu.

1. Stručná historie řádu sv. Jana

V roce 2013 oslavil řád sv. Jana 900 let své oficiální historie. Toto významné datum je však počítáno pouze od nejstarší dochované oficiální listiny týkající se samotného řádu, buly papeže Paschala II. z 15. února 1113. Tímto dokumentem bylo prvnímu velmistrovovi řádu,² blahoslavenému Frá Gerardovi, povoleno založení a přestavění hospice v Jeruzalémě. Řečenou bulou byl řád sv. Jana přijat pod ochranu katolické církve a osobně papeže jakožto jejího oficiálního představitele, který řádu zajišťoval podporu a ochranu.³ Ochrana znamenala mimo jiné možnost řádových členů volit si svobodně své představitele bez jakéhokoli vlivu světských či církevních autorit na tuto volbu. V důsledku buly získal řád statut řeholního laického řádu. Všichni členové řádu byli od té doby považováni za řeholníky se třemi mnišskými sliby – čistoty, poslušnosti a chudoby.⁴

Skutečné počátky řádu jsou spojené s malým špitálem pro poutníky v Jeruzalémě. Kolem roku 1048 byl tento špitál předán do správy obchodníků a námořníků z italské městské republiky Amalfi, spolu s blízkým kostelem a mnišským konventem.⁵ Tato trojice budov zajišťovala křesťanským poutníkům hmotnou i spirituální pomoc, kterou mohli při pouti k Božím hrobu potřebovat. Mniši vedení zprvu benediktinskou řeholí a sdružení kolem konventu a hospice se stále více osamostatňovali od svých italských zakladatelů a nakonec se pod vedením jednoho z nich, Gerarda, osamostatnili úplně a zůstali v této podobě i v době obléhání Jeruzaléma křižáckými vojsky během první křížové výpravy. Po dobytí města v roce 1099 a založení katolického Jeruzalémského království využívalo zřejmě služby tohoto špitálu

² Titul velmistra se pro vůdce řádu běžně používal zřejmě již od druhé poloviny 12. století, oficiálně byl však potvrzen teprve roku 1267, kdy ho Frá Hugues de Revel obdržel od papeže Klementa IV. Potvrzen byl znovu roku 1489 spolu s kardinálským titulem Frá Pierru d'Aubussonovi poté, co při prvním obléhání Rhodu v roce 1480 ubránil ostrov a odrazil tureckou armádu sultána Mehmeda II. i přes její několikanásobnou přesilu. Dnes se však titul velmistra používá zpětně pro všechny vůdce řádu už od dob blahoslaveného Gerarda.

³ „...apostolice sedis autoritate muniri, et beati Petri apostoli patrocinio confoveri... et sub apostolice sedis tutela, et beati Petri protectione persistere decreti presentis auctoritate sancimus.” *Pie postulatio voluntatis* (latinský přepis z DELAVILLE LE ROULX, Joseph M. A. *Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jerusalem, vol I.* Paris 1894, anglický překlad z *Order of Malta, Text of the Bull Piae Postulatio Voluntatis* [online]. [cit. 2014-12-20]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/pie-postulatio-voluntatis/65473/pope-paschal-ii-to-his-venerable-son-gerard/?lang=en>>).

⁴ „...scilicet castitatem, et obedientiam...et sine proprio vivere.” *Regula Hospitalis Hierosolimitani, Frater Raymondus de Podio Magister I.* (latinský přepis a anglický překlad z řádové publikace FESTING, Matthew. *Membership in the Order of Malta: Regulations and commentary.* Rome 2011).

⁵ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 2.

velké množství západních rytířů a někteří se zcela jistě zajímali i o vstup do řádového bratrstva.⁶

Nově vybudovaný kostel byl zasvěcen sv. Janu Křtiteli místo předchozího sv. Jana Almužníka⁷ či Slitovníka,⁸ celý řád byl reorganizován a byla pro něj přijata řehole sv. Augustina.⁹ Řád se tak stal známý pod názvem špitálníci sv. Jana (Fratres hospitalarii S. Joannis B. Hierosolymitani) podle stále rostoucího špitálu při kostelu, který po založení nového království začal dostávat hodnotné dary i nové pozemky jak od účastníků první křížové výpravy, tak od prvních jeruzalémských králů.¹⁰ Spolu s dary ve Svaté zemi získával řád také pozemky v evropských zemích, díky čemuž mohl založit svou pozdější síť komend na evropské půdě. Ještě za života prvního představeného řádu Gerarda byl řád potvrzen již zmíněnou bulou papeže Paschala II. Gerard zemřel 3. září 1120 a druhým představeným řádu se stal Frá Raymond de Puy.¹¹

Raymond provedl další reorganizaci řádu a k povinnosti péče o nemocné a chudé byla oficiálně přidružena ochrana poutníků, později pozměněná na ochranu víry, znamenající v prostředí Blízkého východu především ochranu Božího hrobu a jeho okolí, tedy potažmo celého Jeruzalémského království. V pozdějších letech po ztrátě všech křížáckých států ve Svaté zemi se tento úkol interpretoval jako ochrana křesťanských států před osmanskou expanzí, zatímco dnes je ochrana víry naopak vysvětlována jako úsilí řádu o vyznávání a další šíření katolické víry.¹² K tomuto úkolu samozřejmě patřily i menší přidružené úkoly, jako strážení cest vedoucích do Jeruzaléma a řádového špitálu, později i špitálů a hospiců v jiných městech, či při cestách mezi levantskými městy. Ochrana poutníků zřejmě také vycházela z praxe starostí o poutníky a chudé či bezbranné, byla tedy dalším vývojem nejstaršího řádového poslání péče o poutníky.¹³ Postupem času kvůli symbolice tohoto úkolu jakožto ozbrojeného boje za křesťanskou víru přijal řád svůj znak, který v poněkud pozměněné

⁶ SUTHERLAND, Alexander. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. I.* Edinburgh 1830, s. 43.

⁷ PORTER, Whitworth. *A history of the Knights of Malta, or The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem, vol. I.* London 1858, s. 12.

⁸ HROCHOVÁ, Věra; HROCH, Miroslav. *Křižáci ve Svaté zemi.* Praha 1996, s. 96.

⁹ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského,* s. 2.

¹⁰ BRADFORD, Ernle. *Řádoví rytíři,* Praha 1996, s. 24.

¹¹ *Order of Malta, The 79 Grand Masters.* [online]. [cit. 2014-11-15]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/history/680/the-79-grand-masters/?lang=en>>.

¹² FESTING, M. *Membership in the Order of Malta,* s. 26.

¹³ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři,* s. 26.

podobě používá dodnes: bílý osmihrotý kříž míru nebo péče na černém poli, v bitvě na poli rudém (značícím válku nebo boj).¹⁴

Řád sv. Jana zůstal ve Svaté zemi aktivní až do pádu Akkonu v roce 1291. V celé této době tvořil vedle řádu templářů značnou část vojenských jednotek, které měl jeruzalémský král k dispozici jak pro zabezpečení království, tak k ofenzivě vůči okolním muslimským státům.¹⁵ Pádem Akkonu v roce 1291 padlo i poslední sídlo řádu sv. Jana ve Svaté zemi. Hospic v Jeruzalémě i Akkonu sice ještě nějakou dobu zůstal v provozu i pod nadvládou muslimů, ale později byly tyto majetky opuštěny kvůli trvajícimu boji rytířů sv. Jana proti jejich muslimským protivníkům, sídlo řádu tak muselo být přesunuto do nejbližšího řádového domu v kyperském Limassolu. Na rozdíl od templářských rytířů neztratil řád sv. Jana po pádu poslední křesťanské pevnosti ve Svaté zemi jediný ze svých hlavních cílů, dalším totiž zůstávala špitální péče. Právě díky kontinuitě této péče od založení řádu až do roku 1291 mohl řád pokračovat ve svém poslání. Obrana církve a Svaté země, potažmo Jeruzalémského království, byly pro řád sv. Jana alespoň teoreticky druhotnými úkoly, i když byly těmi nejprestižnějšími, nejviditelnějšími a nejvíce odměňovanými.

Kypr znamenal pro řád více než jen pouhé přechodné sídlo. I když tu stále mohli členové řádu budovat špitály a těžit ze strategické polohy ostrova, dal jim ostrovní stát nový pohled na ochranu poutníků. Ti totiž do Jeruzaléma či jiných poutních míst Svaté země nyní připlouvali především po moři z italských a francouzských přístavů. Pokud se tedy řád sv. Jana měl nadále věnovat jejich ochraně, musel vybudovat vlastní loďstvo a ne se stále spoléhat na najaté či půjčené lodě a námořníky. Právě na Kypru se tak zrodila myšlenka řádové flotily, nad níž by vlál bílý kříž na rudém poli, a poprvé se objevila řádová hodnost admirála.¹⁶ Kvůli převládajícímu napětí na Kypru a především rostoucí moci a vlivu řádu sv. Jana, které začaly vadit kyperskému králi, museli rytíři zvážit další přenesení svého sídla. Díky popularitě, jíž se nyní v řádu těšilo nově vybudované loďstvo, padl návrh na ostrovní sídlo, ve kterém by ale velmistr řádu byl svým vlastním pánem. Současně však muselo být nové sídlo blízko Svaté země, jednak kvůli ochraně stále přicházejících poutníků a také proto, že naděje na obnovení

¹⁴ „...ut omnes fratres Hospitalis clamidem siue mantellum nigri coloris cum cruce alba gestare teneantur... in armorum autem exercitiostatuum, quod sagula siue supraestes rubeas cum Cruce alba recta deferant. *Statuta Hospitalis Hierusalem*, s. 7 (latinský originál řádové publikace z roku 1588, vydané za velmistra Frá Huguese Loubenx de Verdala).

¹⁵ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 56.

¹⁶ NOONAN JR, James-Charles. *The Church Visible: The Ceremonial Life and Protocol of the Roman Catholic Church*. London 2012, s. 133.

pozic ve Svaté zemi řád ještě zcela neopustila. Právě proto byl za sídlo zvolen ostrov Rhodos,¹⁷ tehdy oficiálně pod byzantskou kontrolou, avšak fakticky obýván muslimskými piráty.

Útok na ostrov byl zahájen v roce 1307 pod vedením velmistra Frá Foulquese de Villaret, přičemž ostrov samotný byl úplně ovládnut v roce 1310, a začala tak éra Rhodských rytířů sv. Jana.¹⁸ S pomocí zkušených rhodských námořníků řád rychle zdokonalil své loďstvo a držbou nezávislého ostrova umocnil svou samostatnost na jakékoli světské či církevní autoritě s výjimkou papeže. S přesunem na Rhodos se také pojí konečné rozdělení rytířů řádu podle jazykové příslušnosti do sedmi jazyků neboli langues. Byly to Provence, Auvergne, Francie (zbytek francouzských rytířů nenáležející pod Provence či Auvergne), Itálie, Aragonie, Anglie a Německo (kam patřili i rytíři z českých zemí).¹⁹ Od jazyka aragonského se v roce 1461 oddělil jazyk Kastilie-Portugalsko, čímž vznikl jazyk osmý.²⁰ Anglický jazyk zanikl s církevní reformací a obnoven byl až v 18. století jako jazyk Anglie-Bavorsko. Každý jazyk měl svou vlastní budovu, zvanou auberge, a současně se pro představené různých jazyků, zvaných pilieři, diferencovaly různé nejvyšší funkce v řádu.

Řád musel za svého pobytu na Rhodu čelit dvěma masivním útokům Osmanské říše, které v historii získaly pojmenování Velká obléhání. Poté, co sultán Mehmed II. Dobyvatel získal v roce 1453 Konstantinopol a učinil ji hlavním městem své říše, stali se osmanští Turci nejvážnějším nebezpečím pro evropské křesťanské státy a současně nejčastějším cílem útoků řádu sv. Jana. Právě kvůli těmto neustálým nájezdům se sultán pokusil roku 1480 dobýt a zničit jejich sídlo.²¹ Sultánova několikanásobná přesila byla po dlouhém obléhání odražena rytíři pod velením velmistra Frá Pierra d'Aubusson a řád si tímto vítězstvím mimo jiných poct (kardinálský titul a potvrzení používání titulu velmistra) vysloužil i velkou úctu v křesťanském světě a počty jeho rytířů se během několika let téměř obnovily na stav před prvním Velkým obléháním. Nový velký útok byl proti ostrovní državě řádu sv. Jana podniknut v době vlády velmistra Frá Philippa Villiers de l'Isle-Adam, konkrétně roku 1522. Oponentem řádu nebyl nikdo menší než sultán Süleyman I. Zákonodárce,²² jenž přerušil osmanskou expanzi do

¹⁷ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 178.

¹⁸ POŘÍZKA, Jiří. *Řád maltézských rytířů: z Palestiny na Via Condotti*. Praha 2008, s. 49.

¹⁹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 219.

²⁰ Tamtéž, s. 325.

²¹ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 76.

²² Dále označován v souladu s českou historiografií jako Sulejman.

Evropy a zaměřil celou svou pozornost na poslední katolický stát na východě – Rhodos. Počátek druhého Velkého obležení se většinou určuje datem 26. června,²³ kdy se začaly osmanské síly vylodovat přímo na ostrově. Již předtím však probíhaly šarvátky na moři a okolních ostrovech, tvořících ochranný prstenec kolem samotného Rhodu. Po půlročním obléhání podlehl rytíři mnohonásobné přesile a na počátku roku 1523 se vzdali. Kvůli jejich hrdinství a především osobní statečnosti velmistra l'Isle-Adama nechal však sultán rytíře odejít se všemi poctami, řádovým archivem a pokladem.

Bez svého vlastního území byl řád až do 22. března 1530,²⁴ kdy mu bylo císařem Karlem V. darováno maltské souostroví současně s blízkou severoafrickou pevností Tripolis za symbolickou darovací cenu jednoho maltského sokola ročně. Toto souostroví sestává z ostrova Malty, spolu s malými ostrůvky Gozo a Comino. Stejně jako po opuštění Svaté země plánovali rytíři dlouho návrat do svého padlého sídla, ale stejně jako v případě Akkonu či Jeruzaléma se jejich sny nikdy nenaplnily. Skončila tak éra rytířů rhodských a rytíři se nyní nazývali rytíři maltézskými.²⁵

Řád znovu vybudoval své sice nepočtené, ale zkušené a pohyblivé loďstvo, s nímž přepadalo jak muslimské karavany, tak i samotné berberské piráty ze severoafrického pobřeží a několikrát i ozbrojené osmanské lodě. Tyto akce samozřejmě nemohly zůstat bez odezvy a roku 1565 loďstvo sultána Sulejmana I. znovu vyplulo proti ostrovnímu sídlu řádu sv. Jana. Obrana byla vedena velmistrem Frá Jeanem de la Vallette-Parisot, po němž se dodnes jmenuje hlavní město Malty, Valletta. Třetí Velké obležení je zřejmě nejznámějším vojenským činem řádu sv. Jana za celou jeho historii. První osmanské jednotky se na Maltě vylodily 19. května a obležení samotné trvalo do 8. září 1565.²⁶ Nejen obrana proti ohromné přesile, ale především proti elitním janičářským oddílům a nejlepším obléhacím zbraním a taktikám, které mohla Osmanská říše nabídnout, se zapsala do dějin ostrova a celé Evropy. Zatímco osmanská armáda byla decimována střelbou a nemocemi, rytíři i Malt'ané si stále udržovali naději na pomoc z Evropy, která byla z jejich pohledu zřejmě samozřejmostí. Po příplutí spíše symbolických sicilských posil se zcela demoralizovaná osmanská armáda stáhla zpět do svých lodí v domnění, že dorazily ohromné posily z Evropy. Po tomto vítězství bylo mezi pevnostmi

²³ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 439.

²⁴ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 10.

²⁵ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 128.

²⁶ Tamtéž, s. 184.

St. Angelo a St. Elmo založeno budoucí hlavní město Valletta na počest triumfujícího velmistra.

Město bylo budováno jako pevnost proti dalšímu předpokládanému útoku osmanské armády, který se však již nikdy nekonal. Ten, kdo pokořil hradby nového hlavního sídla řádu, nebyl obávaný muslim z východu, ale muž z dlouhodobé materiální i lidské základny řádu, Francie. Napoleon Bonaparte se při své výpravě do Egypta 12. června 1798 zmocnil Malty jakožto vhodného přístavu pro svou flotilu a samozřejmě i z důvodů řádové podpory francouzské monarchie.²⁷ Dalo by se očekávat, že Napoleona čekalo dlouhé obléhání kvůli dokonalosti opevnění Valletty a přilehlých pevností, skutečnost byla však úplně jiná. Podle oficiálního stanoviska současného řádu na převzetí Malty Napoleonem „byli rytíři nuceni opustit ostrov kvůli řádovým zásadám, zabraňujícím jim v pozvednutí zbraní proti jiným křesťanům.“²⁸ Teoreticky je sice pravdou, že řádové stanovy zakazovaly zasahování rytířů do válek mezi křesťanskými vládci i ozbrojený útok na tyto osoby či státy, řád však měl možnost se bránit a dokonce se to všeobecně očekávalo. V řádu samotném však zbyla už jen pouhá hrstka rytířů, kteří chtěli spolu s domorodými Malťany bránit své souostroví před mužem, který ještě před svou výpravou nechal zkonfiskovat řádové majetky ve Francii. Od posledního obležení navíc uplynulo již více než 200 let a řady rytířů nyní z velké části tvořili mladší synové bohatých šlechticů, kteří brali členství v řádu ne jako poctu, ale jako ozdobu a vytržení z nudného života. Jako jeden z dalších důvodů snadného Napoleonova vítězství se uvádějí neshody řádu s domorodým obyvatelstvem, tím největším však zřejmě byla neaktivita prvního německého velmistra řádu, Frá Ferdinanda von Hompesch zu Bolheim a nepřítomnost jakékoli vůdčí postavy ve vedení řádu.

Velmistr von Hompesch byl po obsazení ostrova francouzskými jednotkami rytíři jinde v Evropě i na samotné Maltě ne příliš milován, jeho autorita nebyla téměř uznávána a nakonec byl de facto sesazen.²⁹ Nastalo zřejmě nejtemnější období v historii řádu, kdy se různé celky vzájemně oddělovaly a soupeřily o postavení i odkaz řádu sv. Jana. Car Pavel I., velký obdivovatel rytířství i samotného řádu, pozval velkou část rytířů do Sankt-Petěrburgu, do nově založené komendy. Tito rytíři zvolili cara za nového velmistra, což však nikdy nebylo

²⁷ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 14.

²⁸ *Order of Malta, 960 years of history* [online]. [cit. 2014-02-26]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/history/639/history-order-of-malta/?lang=en>>.

²⁹ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 201.

ratifikováno ani současným řádem, ani katolickou církví. Car Pavel navíc založil nové ruské velkopřevorství, které bylo ve skutečnosti srdcem a sídlem řádu. Car také zůstává jako velmistr řádu uveden na všech jejích seznamech, dokonce i na oficiálním seznamu současného řádu (i když pouze jako velmistr de facto).³⁰

Malou autoritu pozice velmistra musel nakonec uznat i papež a od roku 1805 oficiálně tento titul přestal existovat. Řádu od té doby vládli místodržitelé a to až do 28. března 1879,³¹ kdy papež Lev XIII. oficiálně obnovil titul velmistra a do této funkce jmenoval místodržitele Frá Giovanniho Battista Ceschi a Santa Croce. Sídlo řádu se definitivně ustálilo v Římě a dodnes sídlí v Magisterském paláci na Via dei Condotti.³² Právě v této době se konečně plně obnovilo i hlavní pohostinské, humanitární a špitální poslání řádu. Povinnost ochrany víry byla upravena z ozbrojeného boje na misijní a učitelskou činnost. Návrat ke špitální činnosti nabyl značného rozsahu především díky spolupráci dříve odtržených částí řádu v mnoha zemích Evropy i Spojených státech, stejně jako mnoha národních asociací spolupracujících s řádem a podílejících se na jeho odkazu a dalším rozvoji.

1.1 Organizace a struktura řádu do roku 1798

Růst řádu sv. Jana a získávání statků nejen ve Svaté zemi, ale i v evropských zemích, si brzy vyžádaly stanovení jasné vnitřní organizace a struktury, aby byl majetek řádu řádně spravován a udržován. Tato organizace se neustále vyvíjela, zde je proto představena ve své finální podobě, v jaké zůstávala až do roku 1798. Nejmenší řádovou jednotkou byla komenda, ke které se zřejmě počítaly i přilehlé statky či řádové kostely. Vůdcem komendy byl původně preceptor, později jmenovaný jako komtur. Větším celkem, sdružujícím několik komend, bylo převorství v čele s převorem či přímo velkopřevorství, sdružující pod vedením velkopřevora (kapitulárního bailliho) všechny řádové statky na určitém území, zahrnující obvykle celý správní celek, např. království.³³ Členové řádu byli rozděleni do tří různých skupin, převážně

³⁰ *Order of Malta, The 79 Grand Masters* [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/history/680/the-79-grand-masters/?lang=en>>.

³¹ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 16.

³² *Order of Malta, Government* [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/the-order-and-its-institutions/335/government/?lang=en>>.

³³ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 4.

podle původu a funkce uvnitř řádu.³⁴ První skupinou byli profesní rytíři, neboli rytíři podle práva, kteří museli dokládat svůj šlechtický původ. Tyto důkazy nobility se lišily podle země původu jednotlivých rytířů, přičemž nejdelší šlechtický rodokmen byl požadován po rytířích z německého území.³⁵ Druhou skupinou byli řádoví kaplani, zatímco poslední skupinu tvořili služební bratři.³⁶ Hlavou řádu byl volený velmistr, spolu s několika bailly, neboli velkokřížníky řádu. Baillové se dělili na tři velké skupiny, konventuální bailly (piliery), kapitulární bailly (jejichž starostí bylo převážně spravování evropských statků, přičemž mezi tyto bailly se počítali i velkopřevorové) a čestné bailly, vděčící za svou funkci pouze čestnému titulu.³⁷

Po přesídlení na Rhodos se řád reorganizoval do původně sedmi (později osmi) jazyků neboli langues (Provence, Auvergne, Francie, Itálie, Aragonie, Anglie, Německo a Kastilie-Portugalsko), každý se svou vlastní budovou, aubergou. Toto rozdělení se pojilo i s rozdělením na převorství a velkopřevorství na evropské půdě. Jazyk Provence sestával z velkopřevorství St. Gilles a Toulouse a baillivy Manosque, jazyk Auvergne tvořilo stejnojmenné velkopřevorství a bailliva Lyon, jazyk Francie spojoval velkopřevorství Francie, Aquitaine a Champagne, jazyk Itálie byl rozdělen na sedm velkopřevorství (Lombardie, Řím, Benátky, Pisa, Capua, Barletta a Messina) a pět bailliv (St. Euphemia, St. Stephen, Venousa, Neapol a St. Sebastian), jazyk Aragonie byl rozdělen na velkopřevorství Emposta, Katalánsko a Navarre a baillivy Majorca a Caspa, jazyk Německo tvořila velkopřevorství Německo, Čechy, Maďarsko a Dacia a jazyk Kastilie-Portugalsko sestával z velkopřevorství Kastilie, Leon a Portugalsko.³⁸ Jazyk Anglie byl do svého zrušení tvořen velkopřevorstvími Anglie a Irsko, zatímco po svém obnovení jako Anglie-Bavorsko sestával pouze z velkopřevorství Ebersberg a Polsko a baillivy Neuberg.

Představeným každého jazyka byl konventuální bailli zvaný pilier, který v řádovém ústředí zastával jednu z vysokých řádových funkcí (vrchní velitel, maršál, špitálník, admirál, velkokonservator, turcopolier, velkobailli a velkokancléř).³⁹ Vojenské záležitosti měli na

³⁴ „Fratrum nostrorum triplex est differentia. Alii enim sunt milites, alii sacerdotes, alii seruiantes...“ *Statuta Hospitalis Hierusalem*, s. 7.

³⁵ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 252.

³⁶ Tamtéž, s. 29.

³⁷ Tamtéž, s. 258.

³⁸ PORTER, Whitworth. *A history of the Knights of Malta, or The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem, vol. II.* London 1858, s. 221-222.

³⁹ „...videlicet Magnus Commendatarius, Marescallus, Hospitalarius, Admiratus, Magnus conseruator, Turcopolierius, Magnus Baiulius, & Magnus Cancellarius, qui Baiulii conuentuales dicuntur, quia suarum lingarum praesides existunt.“ *Statuta Hospitalis Hierusalem*, s. 105.

starost pilieři z Auvergne, Itálie, Anglie a Německa. První z nich byl jmenován maršálem, tedy vrchním velitelem všech ozbrojených složek a zvláště armády.⁴⁰ Zřejmě kvůli dlouholeté italské převaze na moři byl pilier z Itálie tradičně jmenován řádovým admirálem. Anglický pilier původně držel úřad turcopoliera, tedy velitele lehké jízdy bojující po tureckém způsobu. V pozdějších dobách mu bylo svěřeno velení nad řádovými signálními věžemi podél ostrovního pobřeží. Posledním z pilierů vojenského ražení byl pilier německého jazyka, mající z funkce velkobailiho na starost opevnění, fortifikace a inženýrské práce.⁴¹ Hlavním velitelem (možno překládat i jako velkokomtur, zodpovědný za pokladnu, účty, sklady, arsenál a střelivo) se obvykle stával pilier z Provence, špitálníkem (zodpovědným za správu nemocnic a ošetřoven patřících řádu) pilier francouzský a pilier aragonský držel úřad velkokonservatora, odpovědného za oděvy a materiální dodávky řádu.⁴² Po vytvoření jazyka kastilského a portugalského byla jeho pilierovi svěřena úloha velkokancléře, zodpovědného i za mezinárodní reprezentaci řádu.⁴³ Historik Whitworth Porter se domnívá, že z titulu piliera jakožto konventuálního bailiho vyplývalo, že jeho povinností bylo zůstat v řádovém konventu po celý čas své funkce.⁴⁴ Je však jistou skutečností, že tuto funkci několikrát zastávali pouze jejich pobočníci.⁴⁵ Podle řádových statutů by pilieři měli setrvat v řádovém konventu, tvořili totiž hlavní poradní sbor velmistra a jejich pobočníci mohli jen stěží tuto funkci plnohodnotně zastávat v případě jejich nepřítomnosti.⁴⁶ Tento konkrétní článek statut však pochází z doby vlády velmistra Frá Pierra d'Aubusson (1476 – 1503), mohlo se tedy jednat právě o reakci na nepřítomnost pilierů v řádovém konventu.

⁴⁰ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 259.

⁴¹ Tamtéž, s. 260.

⁴² Tamtéž, s. 259-260.

⁴³ MICALLEF, Antonio. *Lectures on the Statutes of the Sacred Order of St. John of Jerusalem at the University (of Studies) of Malta 1792*. Karlsruhe 2012, s. 50.

⁴⁴ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 258.

⁴⁵ SIRE, H. J. A.. *The Knights of Malta*. New Haven 1996, s. 81.

⁴⁶ „Bailiui conuentuales tamquam viri consulares Magistro adesse debent quorum consilio & prudentia negotia ordinis nostri dirigantur. Quare eos abesse á conuentu non decet.“ *Statuta Hospitalis Hierusalem*, s. 117.

1.2 Řád sv. Jana dnes

Po dobytí Malty a trvalém usazení v Římě se řád reformoval a do popředí se opět dostala špitální činnost jakožto nejdůležitější úkol řádu. Řád je dnes tvořen šesti velkopřevorstvími (Řím, Lombardie a Benátky, Neapol a Sicílie, Čechy, Rakousko, Anglie), šesti podpřevorstvími (Kolín, Dublin, Madrid, San Francisco, New York a Melbourne) a národními asociacemi, jichž je celkem 47.⁴⁷ Členové řádu jsou stále rozděleni do tří stavů, které se však liší od těch historických. Prvním stavem jsou profesní bratři, kteří skládají sliby poslušnosti, čistoty a chudoby a užívají titulu Frá (Frater). Mezi ně patří profesní rytíři (equites de iustitia, rytíři podle šlechtického práva) a profesní kaplani (fratres capellani, konventuální kaplani). Druhý stav tvoří obediční rytíři, dámy a justiční donáti, kteří skládají pouze sliby poslušnosti a mohou užívat titulu Confrá (Confrater). Třetí stav je tvořen laiky, kteří neskládají profesní ani obediční sliby, mohou však také užívat titulu Confrá.⁴⁸

Mezinárodním znakem řádu je již od dob velmistra Raymonda de Puy bílý osmihrotý kříž, jenž se tradičně nazývá maltézkým. Plným řádovým znakem je stříbrný heraldský kříž na červeném štítu, podložený právě tímto bílým maltézkým křížem.⁴⁹ Na řádových galérách se používal bílý heraldský kříž na červeném listu, který je dodnes oficiální vlajkou řádu spolu s bílým maltézkým křížem na červeném listu.⁵⁰

1.2.1 Řády sv. Jana ve světě

Kromě kontinuálního oficiálního řádu sv. Jana sídlícího v Římě a vedeného Jeho Eminencí a Výsostí knížetem velmistrem existují čtyři oficiální řády sv. Jana, které jsou uznávány jako rytířské řády a spolupracují se Suverénním vojenským špitálním řádem sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a Malty. Tyto nekatolické řády spolupracují s katolickým řádem v tzv. Alianci řádů sv. Jana. Všechny řády sdružené v Alianci se vzájemně uznávají s tou podmínkou, že všechny považují řád v Římě za původní řád sv. Jana. Existuje ještě mnoho

⁴⁷ *Order of Malta, National Institutions* [online]. [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/the-order-and-its-institutions/28198/national-institutions/?lang=en>>.

⁴⁸ BUBEN, M. *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 28.

⁴⁹ Tamtéž, s. 23.

⁵⁰ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 38.

dalších řádů, které se odvolávají k odkazu řádu sv. Jana, avšak nejsou uznávány žádným ze členů Aliance.

Alianci tvoří celkem 9 členů, a to řád sídlící v Římě, čtyři nekatolické řády v evropských zemích a čtyři komendy přidružené k Brandenburské baillivě. Aliance byla vytvořena v roce 1961 z několika důvodů, mimo jiné i kvůli posílení pozic protestanských řádů sv. Jana a jejich spolupráce s mateřským řádem v Římě. Nekatolickými řády sv. Jana jsou *Der Johanniterorden, Balley Brandenburg des Ritterlichen Ordens Sankt Johanniss vom Spital zu Jerusalem* – Bailliva Brandenburská sv. Jana Jeruzalémského v Německu, *De Johanniter Orde in Nederland* – Řád sv. Jana v Nizozemsku, *Johanniterorden i Sverige* – Řád sv. Jana ve Švédsku a *The Most Venerable Order of the Hospital of St. John of Jerusalem* - Nejctihodnější řád sv. Jana Jeruzalémského ve Velké Británii. Mezi zmíněné čtyři neněmecké komendy Brandenburské baillivy patří komenda ve Švýcarsku (*Kommende der Johanniterritter in der Schweiz*), Francii (*Association des Chevaliers de St. Jean*), Maďarsku (*Johannita Rend Magyar Tagozata*) a Finsku (*Johanniter Ridderskapet i Finland*).⁵¹

⁵¹ *The Alliance of the Orders St. John of Jerusalem* [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z: <<http://www.allianceofstjohn.org/>>.

2. Špitální úkoly řádu sv. Jana

Špitální péče a s ní spojené úkoly (pohostinnost, ubytovací povinnost, péče o chudé, staré a nemohoucí) byly prvotním úkolem řádu již od jeho založení. Dokonce samotné založení řádu a jeho formování na půdě amalfiského špitálu bylo ovlivněno právě špitální úlohou této instituce. V současnosti je špitální a humanitární činnost znovu hlavním úkolem řádu, v určité podobě se však zachovala po celou dobu existence řádu, i když mnohokrát ustupovala do pozadí ve prospěch úkolů vojenských. Špitální úkoly však vždy byly součástí řádového poslání, ať mezi ně počítáme ubytovací povinnost, samotnou špitální péči o raněné a nemocné či péči o staré, neschopné práce a chudé.

2.1 Ubytovací povinnost

Ubytovací povinnost sice nepatřila mezi zásadní stanovy řádu sv. Jana, přesto tvořila spolu s ochranou poutníků a péčí o nemocné a potřebné jeden z nejstarších praktikovaných úkonů řádových bratří. Všechny johanitské domy, špitály i komendy přijímaly poutníky a cestující, dodržující tak hostitelské právo dle staré svaté povinnosti známé a ctěné jak na latinském Západě, tak ortodoxním Východě křesťanského světa.⁵² Některé z johanitských domů a zařízení byly zřejmě přednostně určeny právě pro ubytování poutníků na cestě do Svaté země, především domy na italském a francouzském pobřeží, odkud nejčastěji vyplouvaly lodě s poutníky na Východ. Berthold Waldstein-Wartenberg se domnívá,⁵³ že právě první johanitské domy zmíněné v bule papeže Paschala II., tedy Saint Gilles, Bari, Pisa, Otranto, Tarento a Messina,⁵⁴ ležící v přístavních městech, sloužily především pro ubytování a péči o poutníky na cestě do Svaté země.

Na primárně ubytovací účel lze také usuzovat u většiny městských komend, umístěných buď u hradeb města či přímo u důležité městské brány nebo mostu. Ubytovací povinnost se dle zvyku a způsobů řádu týkala především osob potřebných, chudých či

⁵² SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 103.

⁵³ WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Řád johanitů ve středověku: Kulturní dějiny řádu*. Praha 2008, s. 108.

⁵⁴ „Sane Xenodochia sive Ptochia in occidentispartibus penes burgum S. Egidii, ...Pisam, Barum, Ydrontum, Tarentum, Messanam, ...“ *Piae Postulatio Voluntatis*.

nemocných,⁵⁵ postupem času ji však začaly ve zvýšené míře užívat světské i duchovní důležité a dobře zajištěné osoby, využívající tak noclehu, ochrany a pohoštění bez nároku na platbu. Duchovním osobám bylo proto toto právo roku 1226 odňato papežem Klimentem IV., mimo prokázaných papežských vyslanců.⁵⁶ Světským autoritám, které vystupovaly jako mecenáši řádu na základě zakladatelských práv na jejich domy a komendy, však nic nebránilo ve využívání jejich pohostinství. Například řádové domy ve Slezsku musely dle Waldstein-Wartenberga často zaopatřovat vévody z Brzegu a Münsterbergu a jejich početné družiny.⁵⁷ Někdy světské autority ani nepotřebovaly zakladatelskou záminku a navštívily řádové převorství z prostého důvodu blízkosti jejich statků, jako je tomu při dokumentované návštěvě vévody z Cornwallu v komendě Hampton.⁵⁸ Podobná situace se na anglické půdě opakovala v případě Clerkenwellu blízko Londýna, který prý často navštěvoval král spolu s částí svého dvora.⁵⁹ Poněkud zvláštní situace panovala v komendách na Pyrenejském poloostrově, kde byla od řádových komend vyžadována zvláštní dávka na pohoštění krále, vybíraná i v případě jeho nepřítomnosti.⁶⁰

Navzdory využívání řádového pohostinství těmito osobami se však ubytovací povinnost v řádu sv. Jana udržela po celý středověk a položila tím základ pro jejich špitální službu.⁶¹ I původní význam řádových hospiců byl zřejmě pohostinného rázu, spolu s povinností péče a drobného ošetření, k němuž se postupně připojovaly další povinnosti a služby, jmenovitě rozsáhlejší špitální péče a ochrana na cestě. I když je pohostinnost zmíněna i v bule Piaie *postulatio voluntatis* (starost o poutníky, tedy i jejich ubytování), historička Helen J. Nicholson (zabývající se primárně řádem na anglické půdě) se domnívá, že ubytování a pohostinnost měly být poskytovány především chudým.⁶² To, že tomu tak bylo teoreticky, však nic nemění na skutečnosti, že tento řádový úkol byl využíván i jinými osobami než pouze chudými a potřebnými.

⁵⁵ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 274.

⁵⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 109.

⁵⁷ Tamtéž, s. 110.

⁵⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 277.

⁵⁹ Tamtéž, s. 278.

⁶⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 110.

⁶¹ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 214.

⁶² NICHOLSON, Helen J. Interpreting the regulations: the Hospitallers' Interpretations of the Rule and the Statutes in England and Wales. [online]. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.academia.edu/6927987/Interpreting_the_regulations_the_Hospitallers_Interpretations_of_the_Rule_and_the_Statutes_in_England_and_Wales>, s. 6.

2.2 Špitální péče o raněné a nemocné

Péče o nemocné jak v řádových ústředích, tak ve většině johanitských komend a domů byla významným úkolem řádu sv. Jana, který jim zajistil další z mnoha řádových jmen – špitálníci. Mnoho jejich domů bylo následně nazýváno špitály a hospici, i když tomu tak výlučně být nemuselo. Většina z nich však měla prostředky k základní péči o raněné či nemocné, včetně pozdějších řádových galér ve Středozezemním moři, díky čemuž se jméno špitálníci a špitál nebo hospic ustálilo pro použití na všechna řádová zařízení. Zůstává otázkou, zda špitální péče patřila k prvotním cílům řádu v takovém rozsahu, v jakém byla později vnímána. Původní špitál spravovaný bratrstvem z Amalfi poskytoval zřejmě poutníkům k Božimu hrobu veškerou péči, kterou potřebovali. Během své cesty či na jejím konci byli mnozí z těchto poutníků vyčerpaní nebo cestou onemocněli a potřebovali místo, kde by mohli načerpat síly a dostat alespoň základní lékařské ošetření. Benjamin Kedar však ve své práci argumentuje tím,⁶³ že amalfický špitál byl zřejmě zřízen ve Svaté zemi po vzoru dřívějších muslimských špitálů, které již poskytovali specializovanou lékařskou péči. Možnou inspirací pro zřízení katolického špitálu mohly být také zavedené křesťanské špitály východních křesťanů, především na území Byzantské říše.⁶⁴

Katolický špitál, který později řád převzal, byl tedy možná již od počátku zaměřen nejen na pouhé drobné úkony spojené s ubytováním a poskytnutím stravy a odpočinku, ale i na všechny úkony, které mohli poutníci potřebovat a vyžadovat. Jonathan Riley-Smith, dlouholetý odborník na řád sv. Jana, se domnívá, že v období 11. století nebylo v katolickém prostředí příliš rozdílu mezi pohostinností a špitální péčí, jedna totiž souvisela s druhou a řádový špitál se dle jeho názoru začal specializovat až později.⁶⁵ Zřejmě tedy byla špitální péče o poutníky jedním z prvních úkolů řádu, avšak dále se rozvíjela spolu s posláním ochrany těchto poutníků (jak vojenské, tak i duchovní a materiální povahy) a praktikou pohostinství v konečnou podobu, kterou řád sv. Jana vykonává dodnes. Jako jakýsi předěl mezi pohostinností

⁶³ KEDAR, Benjamin Z. *A Note on Jerusalem's Bimaristan and Jerusalem's Hospital*. In: BORCHARDT, Karl; JASPERT, Nikolas; NICHOLSON, Helen J. *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe*. Aldershot 2007, s. 9.

⁶⁴ MILLER, Timothy S. *The Knights of Saint John and the Hospitals of the Latin West*. *Speculum*. 1978, vol. 53, no. 4, s. 723.

⁶⁵ RILEY-SMITH, Jonathan. *The Knights Hospitaller in the Levant, C.1070-1309*. Hampshire 2012, s. 17.

a péči o poutníky stvrzuje špitální péči i bula Piae postulatio voluntatis.⁶⁶ Touto bulou byly současně potvrzeny všechny řádové statky získané v souvislosti s činností špitálu či jinými zákonnými prostředky a jsou spolu s řádem dány pod ochranu papežského stolce.⁶⁷

Péče o nemocné a raněné vycházela dle myšlení velmistra řádu Raymonda de Puy stejně jako ochrana poutníků k Božímu hrobu či svatým místům ze služby lennímu pánu johanitů, Ježíši Kristu. V Kristových slovech, „*Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratrů, mně jste učinili,*“⁶⁸ chápal velmistr službu nemocným a slabým, tedy těm, kteří se jinak nemohli sami bránit, těm nejmenším. V Raymondově řádové řeholi byla tato péče označena jako jeden z prvotních a nejdůležitějších úkolů nového řádu, za rytířskou službu nemocným. V této řeholi se také poprvé objevuje označení nemocných jakožto Domini nostri pauperes, tedy naši pánové chudí (myšleno i nemocní, chudí zdravím). Označení se objevuje v kapitole týkající se oblečení, které je předepsáno skromné, služebník chudého by se dle slov velmistra neměl oblékat lépe než on sám.⁶⁹ Vidíme zde prvotní narážky na lenní závislost řádu pouze na Kristu ve formě služby jeho poddaným, nemocným a potřebným. Právě služba a pomoc Pánu nemocnému se stala na dlouhou dobu heslem řádu sv. Jana a byla pro každého rytíře či bratra řádu povinností a ctí. Jonathan Riley-Smith ukazuje důležitost tohoto poslání pro řád i v tom, že kdykoli se přesouvalo řádové sídlo, na prvním místě bylo vybudování řádového špitálu.⁷⁰ Tito nemocní jakožto věcní lenní páni řádu byli taktéž bráni jako součást řádu a jejich ubytování proto bylo situováno do blízkosti řádového kostela i konventu, aby se mohli účastnit společných náboženských obřadů.⁷¹ Tento úkol jako jediný přežil až do současnosti v téměř nezměněné podobě – péče o nemocné a raněné. V současných řádových stanovách se tato péče objevuje jako obsequium pauperum a tvoří tak opět základní poslání řádu.⁷²

⁶⁶ „...ad sustentandas peregrinorum et pauperum necessitates,...“ *Piae Postulatio Voluntatis* .

⁶⁷ „...per tue sollicitudinis instantiam, eidem Xenodochio acquisita, vel a quibuslibet fidelibus viris oblata sunt, aut in futurum largiente Deo offerri, vel aliis justis modis acquiri contigerit, ...tam tibi quam successoribus tuis et fratribus peregrinorum illie curam gerentibus, quieta semper et integra conservari precipimus.“ Tamtéž.

⁶⁸ MATOUŠ, 25:40.

⁶⁹ „Et vestitus sit humilis, quia Domini nostri pauperes, quorum servos nos esse fatemur, nudi et sordidi incedunt. Et turpe est servo ut sit superbus, et Dominus ejus humilis.“ *Regula Hospitalis Hierosolimitani*, II.

⁷⁰ RILEY-SMITH, Jonathan. *Templars and Hospitallers as Professed Religions in the Holy Land*. Notre Dame 2010, s. 70.

⁷¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 111.

⁷² FESTING, M. *Membership in the Order of Malta*, s. 26.

2.2.1 Špitální péče ve Svaté zemi

V Jeruzalémě již v době před první křížovou výpravou stál malý kostel bratrstva z Amalfi, situovaný jižně od chrámu Božího hrobu. Právě u něj ležel také skromný hospic tohoto bratrstva, sloužící pro ubytování poutníků mířících ke svatým místům a pocházejících především z Apeninského poloostrova. Tento špitál byl zpočátku řádem sv. Jana využíván, již v prvních desetiletích 12. století byl však vybudován nový konvent johanitů společně s novým, rozsáhlejším špitálem.⁷³ Špitál nesloužil pouze k ošetřování raněných či nemocných, pod vedením bratrstva z Amalfi se věnoval přijímání všech křesťanských poutníků, kteří potřebovali pomoc. Mezi tuto pomoc u poutníků zřejmě patřilo k prioritám poskytnutí přístřeší a stravy po namáhavé cestě z Evropy.⁷⁴

Představa o řádové péči o nemocné v Jeruzalémě se do současnosti dochovala především ve formě archeologických nálezů a zpráv očitých svědků, kteří osobně řádový špitál navštívili. Tyto zprávy hovoří jak o velkém sálu s tisíci lůžek pro nemocné, tak o pozdějším sále rozděleném na jedenáct stanic,⁷⁵ je zde tedy patrný stálý vývoj ve stylu východního pojetí medicíny. Praxe východní medicíny spočívala především ve specializaci péče na různé formy zranění či nemocí a tedy i oddělování jednotlivých pacientů. Tyto stanice podléhaly různým skupinám ošetřovatelů, kteří se tak díky rozdělení práce mohli efektivněji starat o své pány, nemocné. V blízkosti stanic podle všeho stály cisterny s čistou vodou, potřebnou pro téměř všechny léčebné úkony.⁷⁶

Z prostředí jeruzalémského špitálu se dochovala zpráva německého poutníka Theoderica, jenž byl před pádem Jeruzaléma roku 1187 na několik dnů ubytován právě v johanitském špitálu a popsal jeho vzhled a především péči, kterou řádoví členové věnují chudým, nemocným a slabým.⁷⁷ Dle této i jiných zpráv citovaných Jochenem Burgtorfem byli

⁷³ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 113.

⁷⁴ KEDAR, Benjamin Z. *A Note on Jerusalem's Bimaristan and Jerusalem's Hospital*. In: BORCHARDT, Karl; JASPERT, Nikolas; NICHOLSON, Helen J. *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe*. Aldershot 2007, s. 10.

⁷⁵ WALLIS, Faith. *Medieval medicine: A reader*. Toronto 2010, s. 475.

⁷⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 114.

⁷⁷ „...ubi ex templo versus meridiem ecclesia et hospitale beati Johannis Baptistae offertur. Quae quantis aedificiis decorata, quantis domiciliis et lectulis atque aliis utensiliis in usus pauperum et infirmorum atque debilium exhibendis abundans...“ *Incipit Libellus de Locis Sanctis a Theoderico editus* (latinský přepis z DE SANDOLI, Sabino. *Itinera Hierosolymitana Crucesignatorum, vol II. Tempore Regum Francorum (1100-1187)*. Jerusalem 1980), Cap. 13.

do špitálu přijímání nemocní všech národností i vyznání, což bylo v pozdější době existence křižáckých států na Východě spíše neobvyklé.⁷⁸ Podle názoru Jonathana Riley-Smitha byl tento přístup jedinečný pro johanitský špitál v celém katolickém světě, a ukazoval tak, jak je možné dostat současně boji proti nevěřícím i lásce k bližním podle křesťanské víry.⁷⁹ Dle Bertholda Waldstein-Wartenberga byla zásada, že „každý nemocný, muž či žena, křesťan, žid i muslim, byl bližním Krista, takže musel být přijat a muselo se o něj pečovat,“ téměř dokonalým odrazem o významu Kristových „nejmenších“ a plnil tak představu velmistra Raymonda de Puy o službě „pánům nemocným“.⁸⁰ V téměř stejné podobě se tolerance vůči jinověrcům objevuje i později v ostatních řádových ústředích. Dalším obrazem tolerance vůči všem pacientům špitálu je i způsob a druh podávané stravy s ohledem na dietní nároky některých náboženství.⁸¹ To je dokládáno především zmínkou ve statutech velmistra Frá Rogera de Moulins, kde jsou poznámky k předepsané stravě nemocných. Po tři dny v týdnu jim mělo být dáváno čerstvé maso, a to především vepřové a skopové. Avšak maso kuřecí mělo být dáno těm, kteří nebyli schopni vepřové či skopové maso jíst.⁸² To je samozřejmě možno vysvětlit i například zdravotními důvody, pravděpodobněji jsou však míněny důvody náboženské.

Řád před vycvičením vlastní generace lékařů musel využívat služeb místních křesťanských, židovských či muslimských lékařů (jejichž lékařské znalosti byly i díky antickému dědictví na vyšší úrovni než západní medicína),⁸³ z čehož zřejmě zčásti pramenila ochota johanitů spolupracovat s místním levantským obyvatelstvem ve větší míře, než tomu bylo u ostatních západních rytířů a osadníků. Současně se na Východě udržovaly a mnohdy zdokonalovaly helénské a římské znalosti z medicíny a samozřejmě také hygieny, které byly na evropské půdě často zapomínány a proto upadaly.⁸⁴

⁷⁸ BURGTORF, Jochen. *The Central Convent of Hospitallers and Templars: History, Organization, and Personnel (1099/1120-1310)*. Leiden 2008, s. 29.

⁷⁹ RILEY-SMITH, J. *Templars and Hospitallers as Professed Religions*, s. 20.

⁸⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 116.

⁸¹ RILEY-SMITH, J. *Templars and Hospitallers as Professed Religions*, s. 20.

⁸² „...illis autem, qui hiis carnibus vesci non poterant, tribuebantur galine.“ *Statutes of Frá Roger de Moulins, The Chapter-General of 1181*, 2., I. (latinský přepis a německý překlad z LAGLEDER, Gerhard T. *Die Ordensregel der Johanniter/Malteser*. St. Ottilien 1983, anglický překlad z KING, Edwin J. *The Rule, Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*. London 1934).

⁸³ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 6.

⁸⁴ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 34.

Starost a péče o nemocné měla s největší pravděpodobností svůj ustálený postup. Jedním z prvních řádových členů, s nimiž se nemocní po příchodu či přinesení do špitálu setkali, byl řádový kněz, jemuž bylo možno se vyzpovídat a který nemocným podal první léčivý prostředek – svaté přijímání.⁸⁵ Zůstává otázkou, zda tento postup platil pouze pro předem známé křesťany západního latinského vyznání, či zda byl nabízen i křesťanům východním společně s židy a muslimy. Raymondova řehole by svědčila pro druhou eventualitu, jasně se v ní totiž říká: „*když nemocný dorazí, bude přijat takto: pro začátek zbožně vyzná své hříchy knězi a přijme svaté přijímání, poté bude odnesen na lůžko...*“⁸⁶ Zpověď spolu s přijímáním tedy byla zřejmě nabízena všem, ale johanité nemohli podle svých principů potřebného odmítnout, i kdyby tento počátek své léčby odmítl. Dále je znovu zmíněn status nemocných jakožto pánů, respektive to, že se s nimi má zacházet, jako by pány byli. Samozřejmostí johanitského špitálu byla čistě povlečená lůžka a nemocniční oděv a boty, nahrazující oděv nemocného. Podle všeho byli nemocní rozdělováni do jednotlivých výše zmíněných stanic velkého sálu podle druhu nemocí či rozsahu zranění, kde se o ně starali oddělené skupinky ošetřovatelů. Každá z těchto skupin byla pod dohledem staničního mistra, který měl zpravidla k dispozici dvanáct ošetřovatelů. Mezi hlavní úkoly těchto ošetřovatelů patřila jakákoli starost o pacienty, především dohled na čistotu lůžek, hygienu nemocných, pomoc při denních úkonech, nošení či podpírání nemohoucích pacientů a rozdělování jídla, pravidelně obměňovaného pro zachování pestrosti a pozitivního účinku na vysílené či nemocné.⁸⁷

Ve špitálu byli kromě členů řádu a ošetřovatelů přítomni i čtyři studovaní lékaři, pracující za stanovený plat, jimž byla svěřena diagnostika nemoci a doporučení její léčby. Tato praxe byla zavedena již stanovami velmistra Rogera de Moulins, kde se zmiňuje požadovaná přítomnost čtyř učených lékařů, kteří jsou schopni a kvalifikováni ke zkoumání moči a diagnóze různých nemocí, spolu s vydáváním vhodných léčiv.⁸⁸ Zde se zřejmě míní již zmínění místní lékaři, tedy Arabové, Arméni, Syřané či Židé, jelikož v tuto dobu zřejmě

⁸⁵ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 117.

⁸⁶ „...cum venerit ibi infirmus, ita recipiatur, primum peccata sua presbitero confessus religiose, communicetur, et postea ad lectum deportetur,..." *Regula Hospitalis Hierosolimitani*, XVI.

⁸⁷ WALLIS, F. *Medieval medicine*, s. 475.

⁸⁸ „...quatuor sapientes medici deputentur, qui urinarum qualitates et infirmitatum diversitates discernere sciant, et qui in medicinis conficiendis consulere possint eis.“ *Statutes of Frá Roger de Moulins*, 1., II.

neexistoval větší počet studovaných západních lékařů.⁸⁹ Lékaři mimo tuto starost také ordinovali léčbu všem ošetřovatelům, kteří tak pouze vykonávali jejich pokyny, aby se předešlo neodborné péči o nemocné a raněné. Pečováno bylo i o duševní zdraví nemocných, na což měli osvědčený lék především západní kněží. Byla jím modlitba po západu slunce, jíž se účastnili především nemocní, jejichž přání a modlitby měly dle mínění johanitů větší váhu než modlitby samotných rytířů.⁹⁰

V popisu fungování jeruzalémského špitálu se nelze vyhnout jeho financování, které jistě tvořilo značné částky. Léčba, ubytování a starost ošetřovatelů byla podle řádových stanov nemocným poskytována zdarma.⁹¹ Zpočátku byly zřejmě náklady na provoz špitálu hrazeny z původního majetku řádu, se zvětšujícím se počtem pacientů však rostly i náklady na jejich ošetření. V tu dobu měl řád již nemalé statky v samotné Svaté zemi, především z darů prvního jeruzalémského panovníka, Godefroie z Bouillonu.⁹² Náklady na špitál se však po roce 1182 začaly hradit z dávek již zavedené sítě komend a převorství v evropských zemích a samozřejmě i komend na půdě křižáckých držav na Východě. Tyto dávky existovaly již za velmistra Raymonda de Puy, objevují se totiž v jeho řádové řeholi, a to jako třetina všeho chleba, vína a ostatního jídla, spolu s ostatními přebytky z jednotlivých komend.⁹³ Další zmínka v oficiálních dokumentech se objevuje s velmistrem Rogerem de Moulins, který ukládá převorům Francie a St. Gilles, aby každý rok zasílali do Jeruzaléma stovku prostěradel pro potřeby nemocných.⁹⁴ Podobné závazky jsou ve statutách vyžadovány i od převorů z Itálie, Pisy, Benátek a následně všech baillů mimo území Jeruzalémského království (zvláště jsou zmíněni baillové Antiochie, Tripolisu, Tiberiady a Konstantinopole).⁹⁵

⁸⁹ RISSE, Guenter, B. *Mending bodies, saving souls: A history of hospitals*. New York 1999, s. 145.

⁹⁰ Tamtéž, s. 146.

⁹¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 117.

⁹² BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 24.

⁹³ „...et de omnibus obediētiis tertiam partem de pane et vino et de omni nutrimento magister suscipiat; et si superaverit, hoc quod amplius fuerit ad helemosinam conjugat, et Jerosolimis cum suo scripto pauperibus mitat.“ *Regula Hospitalis Hierosolimitani*, VI.

⁹⁴ „...ut prior Hospitalis Francie annuatim emat costonios ad renovandum copertoria pauperum infirmorum, et in Jerusalem illos transmittat, et illos etiam qui in ejus prioratu amore Dei fuerint oblati pauperibus Hospitalis, ... in hunc modum et in eodem numero mittat prior S. Egidii...“ *Statutes of Frá Roger de Moulins*, 1., VIII a IX.

⁹⁵ „Prior etiam Italie...et prior Pise...prior Venetiarum...et quod baylivi omnes partium ultramontane...baylivus vero Antiochie...prior Montispellerini...baylivus de Tabarie...prior autem Constantinopolitanus...“ *Statutes of Frá Roger de Moulins*, 1., X - XVII.

Poté, co sultán Salah ad-Din Yusuf ibn Ayyub v roce 1187 dobyl Jeruzalém,⁹⁶ byl s jeho souhlasem chod johanitského špitálu zachován ještě jeden rok,⁹⁷ než bylo řádové sídlo přesunuto do Margatu a později do Akkonu, znovu dobytého křižáky v roce 1191 za pomoci anglického krále Richarda Lví srdce. Špitál v Akkonu byl však ve srovnání s tím jeruzalémským malý a nedostatečný pro hlavní řádové středisko péče o nemocné, bylo tedy vynaloženo nemálo prostředků pro jeho přebudování na hlavní řádový špitál.⁹⁸ Je možné, že touto rekonstrukcí se změnil charakter johanitského špitálu, aby více odpovídal východní lékařské praxi, podle které již nestačilo pouhé rozdělení hlavního sálu na stanice, ale různé druhy nemocí či poranění měly mít přímo své vlastní budovy. Jistotou však je, že péče o nemocné se v akkonském špitále příliš nelišila od praxe špitálu jeruzalémského. Po pádu Akkonu v roce 1291 se zřejmě řádový špitál přesunul společně se samotným řádem na Kypr, kde řád zřejmě stále pokračoval v péči o poutníky na cestě do Svaté země,⁹⁹ špitální péči se však nevěnoval v takovém rozsahu jako ve Svaté zemi, pravděpodobně kvůli nedostatečným podmínkám kyperských řádových domů. Další zmínky o péči v hlavním řádovém špitálu se objevují až ze špitálu na Rhodu.

2.2.2 Špitální péče na Rhodu

Základní kámen řádového špitálu na Rhodu byl položen v roce 1314, nedlouho po dobytí ostrova. Tento špitál byl již zcela vystavěn podle zdokonaleného východního způsobu oddělených budov pro různé typy nemocí či zraněných. Řád se však poučil z předchozích nezdarů ve Svaté zemi a špitál byl současně budován jako poslední místo obrany, s vlastní obrannou zdí a cimbuřím.¹⁰⁰ Tento špitál byl však nedostačujícím pro účely johanitů již na počátku 15. století a v roce 1440 se začal budovat špitál nový a prostornější. Dostavěn byl roku 1489 a při jeho stavbě bylo použito nejmodernějších poznatků řádové i východní

⁹⁶ Dále označován v souladu s českou historiografií jako Saladin.

⁹⁷ BURGTORF, J. *The Central Convent of Hospitallers and Templars*, s. 30.

⁹⁸ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 122.

⁹⁹ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 235.

¹⁰⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 124.

medicíny pro co nejlepší využití prostoru, aby byla stavba připravena na co nejefektivnější využití pro řádové špitální potřeby.¹⁰¹

Způsob péče o nemocné se změnil pouze málo, v období mezi opuštěním starého špitálu a zřízením nového se ustálila pozice komtura špitálu či špitálního, který byl pověřen vedením hlavního špitálu. Tuto pozici zastával především řádový rytíř z francouzského jazyka a nahradila funkci vrchního špitálního tak, jak existovala již ve Svaté zemi a v mezidobí na Kypru. Podle řádových statut byla i na Rhodu vyžadována přítomnost několika odborných lékařů a dvou specializovaných chirurgů.¹⁰² Menší rozdíl oproti jeruzalémskému a akkonskému špitálu spočíval v zařízení lůžek, které navíc získaly uzavíratelný baldachýn, jímž byla jednotlivá lůžka obklopena, takže řádový pacient získal ve špitále větší soukromí.¹⁰³

Bohužel chybí větší podrobnosti a zprávy poutníků o vybavení či dalších postupech v péči o nemocné, primárně kvůli velkému zemětřesení, které poničilo hlavní řádový archiv na Rhodu. Je však téměř jisté, že si špitál udržoval víceméně stejné standardy, jako v Jeruzalémě či Akkonu. Jedinou větší změnou byl počet a složení pacientů špitálu, kteří na rozdíl od Svaté země nyní nebyli poutníky za Božím hrobem, ale domorodými řeckými obyvateli, samotnými členy řády či návštěvníky ostrova.¹⁰⁴ Podle dochovaných zpráv o složení jídel a starosti johanitů o pohodlí a spokojenost svých pacientů se alespoň v těchto ohledech od akkonských dob nic nezměnilo ani na Rhodu. Novinkou (alespoň potvrzenou) v postupech johanitů je však skutečnost, že jídlo bylo pacientům podáváno na stříbrných talířích a mísách.¹⁰⁵ V oblasti duchovní péče existuje nově zmínka i o ortodoxním duchovním, který byl na ostrově obývaném především řeckými obyvateli nutností, a sloužil tak nemocným ve spolupráci s johanitským latinským knězem. Stejně jako ve Svaté zemi byla samozřejmě všechna řádová péče o nemocné a raněné zdarma, v souladu s řádovými stanovami.¹⁰⁶

¹⁰¹ VANN, Theresa M. *The Archives and Library of the Sacre Infermeria, Malta*. In: BOWERS, Barbara S. *The Medieval Hospital and Medical Practice*. Aldershot 2007, s. 21.

¹⁰² „...ad curam aegrotorum medici periti & experientes, ...statuimus etiam ut ad idem ministerium habeantur duo chirurgi, prudentes, discreti & artis suae peritissimi.“ *Statuta Hospitalis Hierusalem*, s. 34

¹⁰³ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 129.

¹⁰⁴ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 234.

¹⁰⁵ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 216.

¹⁰⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 130.

2.2.3 Špitální péče na Maltě

Řád sv. Jana ve svém špitálním poslání pokračoval i na nově získané Maltě. První špitál byl založen blízko původního řádového konventu v Birgu v roce 1533. Kromě něj fungovaly na ostrově nově také lékařské školy,¹⁰⁷ řád si tedy konečně začal školit vlastní řady lékařů, a přestával tak spoléhat pouze na profesionální služby lékařů řeckých a muslimských, které musel platit. Jedním z důvodů této změny může být skutečnost, že na Maltě nebyla velká možnost tyto lékaře získat do svých služeb. Zatímco ve Svaté zemi mohl řád spoléhat na učené muslimské, židovské a východokřesťanské lékaře a na Rhodu na lékaře řecké, na Maltě takováto možnost chyběla. Řádem byly stále využívány služby placených lékařů a chirurgů,¹⁰⁸ není však jisté, jakého byli vyznání a národnosti. Je tedy možné, že se jednalo o Malt'any, vyučené právě na řádových školách. V pozdější době se nejproslulejším řádovým špitálem stala Sacra Infermeria ve Vallettě blízko známé pevnosti San Elmo. Hlavní výhodou oproti Svaté zemi a Rhodu bylo, že do špitálu mohli být nemocní a ranění transportováni přímo z lodních palub,¹⁰⁹ což ještě zdůrazňovalo zvyšující se řádovou specializaci na moře a námořní boj i špitální úkony. Lékařská škola byla na půdě nemocnice zřízena roku 1675 a zvláštní fakulta medicíny funguje na Maltské univerzitě od roku 1771.¹¹⁰

Kromě lékařského týmu v hlavním řádovém špitále je z Malty zdokumentována přítomnost lékaře či chirurga na palubě každé z řádových lodí.¹¹¹ Není jasné, zda se tato praxe objevuje až na Maltě či zda v určité podobě existovala již na Rhodu, z důvodu školení nových řádových lékařů se však můžeme domnívat, že jde o zcela maltskou inovaci v řádových postupech. Takto na palubě každé lodi sloužil jeden řádový lékař a ranhojič spolu s pomocníky.¹¹² Jedna tradice se však z dob Rhodu a pobytu řádu ve Svaté zemi přenesla i na Maltu a to tolerance vůči jiným vírám. Podle statutů řádového špitálu Sacra Infermeria, řád platil roční rentu „řeckému papeži“ (zřejmě míněn patriarcha v Konstantinopoli) na úhradu svátostí, které poskytoval lidem řeckého vyznání či národnosti.¹¹³

¹⁰⁷ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 14.

¹⁰⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 235.

¹⁰⁹ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 14.

¹¹⁰ VANN, T. M. *The Archives and Library of the Sacra Infermeria*, s. 22.

¹¹¹ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 14.

¹¹² BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 220.

¹¹³ „...annua gratificazione al papas Greco, il quale viene dalla sua parrocchia per amministrare i sacramenti a quelli del suo rito, e nazione...“ *Notizia della Sacra Infermeria, e della Carica delli Commissari*, s. 6 (italský

Lékařská péče se netýkala pouze hlavního řádového špitálu. Pro službu nemocným ve čtyřech maltských městech, Vallettě, Birgu, Isole a Bormole, stejně jako pro zbytek ostrova, jmenoval velmistr dva rytíře do pozic Komisařů chudých nemocných. Každý týden bylo jejich povinností sestavit seznam těch, kterým měla být poskytnuta pomoc, a současně dohlížet na práci lékařů a podepisovat jejich předpisy pro výdej léků.¹¹⁴ Zmíněných lékařů bylo na Maltě mimo hlavní špitál ve službě řádu pět – dva pro Vallettu a po jednom pro ostatní města, Birgu, Isolu a Bormolu. Stejný počet byl i chirurgů, kteří měli na starosti raněné.¹¹⁵ Při obležení Malty v roce 1565 se mnoho rytířů, Malt'anů i najatých vojáků vracelo zpět na bojiště poté, co byli zraněni a následně ošetřeni v řádovém špitálu.¹¹⁶ Současně se ani v jednom z řádových ležení zřejmě nevyskytovaly epidemie nemocí, jako tomu bylo za obležení časté, na rozdíl od obléhajících Turků, kteří byli mnohem více stíháni těmito chorobami. Za řádového pobytu na Maltě se také objevují zárodky širší „humanitární“ pomoci, která je dnes hlavní náplní řádu sv. Jana. Prvním takovým příkladem byla pomoc obyvatelům Sicílie po zemětřesení v roce 1693.¹¹⁷ Podobná situace se opakovala po zemětřesení v roce 1783, které postihlo znovu Sicílii a jižní Itálii.¹¹⁸

přepis a anglický překlad z BEDFORD, William K.R. *The Regulaitions of the Old Hospital of the Order of St. John at Valetta*. London 1882).

¹¹⁴ „Accioché le povere inferme esistenti nelle quattro città Valletta, Borgo, Isola, e Bormola, e nell' Isola di Malta habiano il soccorso dovuto si nominano dall' Eminentissimo Gran Maestro due cavalieri professi... commissari delle povere inferme, ...hanno lacura di fare ogni principio di settimana una lista delle povere inferme che si trovano nelle quattro città per darle il convenevole mantenimento. Invigilano sopra i medici...devono rivedere ad una per una tutta le polize de' medicamenti, scritte da' medici, e firmarle di proprio pugno, ...“ Tamtéž, s. 13.

¹¹⁵ „Li medici sono cinque, cioè: Due per la Città Valletta. Uno per il Borgo. Uno per l' Isola. Uno per Bormola. Li chirurghi sono ancora cinque, come i medici, e distribuiti nell' istessa maniera, e questi si regolano come i medesimi.“ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁶ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 217.

¹¹⁷ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 393.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 426.

2.2.3.1 Řádová nemocnice Sacra Infermeria

Nejproslulejší maltská nemocnice (a současně hlavní řádový špitál) Sacra Infermeria byla založena roku 1574, přičemž při její stavbě byly použity poznatky ze Svaté země i Rhodu, kombinovala tedy všechny předchozí řádové instituce, včetně oddělených prostor pro muže a ženy, zvláštních oddělení pro různé typy onemocnění, vojenské nemocnice, budovy pro nalezence a vlastní lékárny. Po celou dobu pobytu na Maltě zůstávala Sacra Infermeria primárním řádovým špitálem a v provozu zůstala i po dobytí Malty Napoleonem v roce 1798, avšak jako nemocnice především vojenská.¹¹⁹ Řád na Maltě využil všechny znalosti a postupy praktikované v předchozích sídlech. Špitál byl rozdělen na několik oddělení lišících se dle druhu nemoci či vážnosti stavu zraněného nebo nemocného. Oddělení byla kromě toho rozdělena i podle postavení pacienta nebo jeho příslušnosti k řádu. Existovalo tak oddělení pro rytíře a členy řádu a samostatné oddělení pro církevní příslušníky, laiky a poutníky. Velké oddělení bylo vyhrazeno pro pacienty s horečkou a dalšími lehčími onemocněními, zatímco pro vážné případy a umírající bylo vyhrazeno oddělení menší. Zvláštní oddělení bylo zřízeno pro pacienty se silným krvácením, společně s pokojem pro pacienty po litotomii. Následovala oddělení pro raněné, velké oddělení pro galejníky, další pro duševně choré a dvě oddělení pro ty, jež byli léčeni pomocí pomazání rtutí. Poslední oddělení pro ty, kteří dostávali horké koupele, leželo mimo špitál, aby se zabránilo riziku infekce.¹²⁰ Dalším z důležitých prvků řádového špitálu bylo pokračování používání stříbrného nádobí pro potřeby nemocných.¹²¹

Nemocnice samozřejmě měla svůj personál. Nejvyšší autoritou byl oficiálně velmistr, zatímco dohled nad chodem samotné nemocnice měl špitálník, pilier francouzského jazyka. Přímým vedoucím nemocnice byl však rytíř-ošetřovatel, zvaný v italštině l'infermiere. Mezi jeho povinnosti patřila především starost o nemocné, pro něž musel najít vhodná lůžka dle jejich stavu a potřeb. Ráno pomocí zvonce oznamoval začátek vizity, kde osobně kontroloval

¹¹⁹ BARZ, Wolf-Dieter; KIDDER, Ingrid. *The Sacra Infermeria Hospital of the Order of Malta at La Valletta*. Münster 2014, s. 28.

¹²⁰ „Si osserva nella Sacra Infermeria la dovuta separazione dei morbi, e condizione di malati, ...sala per li cavalieri, e persone dell' Abito, ...sala vecchia per le persone civili, e regolari, e pelligrini. Sala grande per gli febricitanti, e altri morbi legieri. Saletta per li gravi, e moribondi,... sala nuova per li flussanti, noc due camere per quelli, che si tagliano la pietra. Sala delli feriti noc due camere. Salane grande per le genti di catena, ...stanza per li matti... sale due per quelli dell' unzione mercuriale... una sala per quelli che pigliano le stufte fuori dell' Infermeria per ovviare ogni sospetto di mal' aria, che potessero causare.“ *Notizia della Sacra Infermeria*, s. 8.

¹²¹ „...polizia degl' infermi l' essere questi serviti mattina, e sera con posate, scudelle, e tondini d' argento...“ Tamtéž, s. 9.

práci lékařů a starost o svěřené nemocné. V době jídla byla jeho hlavní starostí kontrola všech pracovníků i pacientů. Toto vše se opakovalo i při večerní vizitě. V noci kontroloval ticho a stav světel ve všech odděleních nemocnice.¹²² Kromě starosti o špitál měl ošetřovatel podle stanov na starosti i budovu La Falanga, kam byli umístováni nalezenci, kterých se rád ujímal. Starost o nalezence čítala křest, placené chůvy, vzdělání a zabezpečení při jejich dospělosti – buď formou sňatku či službou u toho, koho rád považoval za „persona onorata“.¹²³ Samotný personál špitálu by se dal rozdělit na čtyři druhy – na profesionální placené lékaře, duchovní, řádové členy a pomocný personál.

Lékařský personál řádového špitálu byl zřejmě tím vůbec nejdůležitějším pro chod této instituce. Péči o pacienty, především kontrolu plnění pokynů ohledně jídla a léků, které měl nemocný dostávat, vykonávali dvakrát denně tři hlavní lékaři, kterým navíc asistovali dva další zkušení lékaři.¹²⁴ Hlavní povinností lékařů byla starost o nemocné a dohled nad jejich léčením, zatímco raněné měli na starosti chirurgové. Ti byli tři, spolu se dvěma praktiky, jejichž povinností byl především dozor nad vykonáváním příkazů chirurgů, a šesti asistenty zvanými barberotti.¹²⁵ Poněkud stranou od ostatních chirurgů byl jeden specializující se na používání pijavic, léčivých obkladů a dalších léčebných metod, které zřejmě ostatní chirurgové nevyužívali. I tento chirurg měl k dispozici dva placené pomocníky.¹²⁶ Posledním členem lékařského personálu špitálu byl lékař zaměstnaný pro veřejné přednášky o anatomii.¹²⁷ Součástí špitálu byla i lékárna, jejíž personál čítal hlavního lékárníka a jeho pět asistentů.¹²⁸

Péče o duši byla vždy důležitým prvkem řádových služeb, není proto divu, že je ve stanovách špitálu Sacra Infermeria zmíněn i personál zaměřený na duchovní službu. Hlavním

¹²² „L’Infermiere é un cavaliere professo, al di cui zelo é raccomandata la cura dell’infermie, i quale deve provvedere, di letto, secondo la loro condizione, e bisogno...“ *Notizia della Sacra Infermeria*, s. 3.

¹²³ „Ha in oltre cura speciale della casa, detta la Falanga, nella quale la Sacra Religione fa nodrire i poveri bambini esposti, ...facendoli prima munire del santo battesimo, e per allattare in casa di balie, e educare nella miglior forma, procurando, di collocarli, adulti che siano, o in matrimonio, ó al servizio di persona onorate...“ *Tamtéž*, s. 4.

¹²⁴ „Li medici principali sono tré, ...visitandola tutta due volte il giorno, ...notando nelle tabelle affisse a cadaun letto il mangiare, e medicamenti. Per ajuto di questi vis ono due altri medici pratici...“ *Tamtéž*, s. 6.

¹²⁵ „Li chirurgi primari sono tré, ...curare i fediti d’ ogni sorte, ...a questi sono annessi nella istessa guisa due pratici, i qualli hanno l’ incombenza di far ’eseguire ciò, che da’ chirurgi si ordina...vengono doppio questi sei giovani ajutanti, che si dicono barberotti...“ *Tamtéž*, s. 7.

¹²⁶ „...un barbiere fisico...e há la cura dell’ insagnie, cataplasmi, ...ed altro spetante alle fisica, e tiene sotto la sua disciplina due giovani salariati.“ *Tamtéž*, s. 7.

¹²⁷ „...salariato un medico per la publica lettura quotidiana-di anatomia...“ *Tamtéž*, s. 6.

¹²⁸ „L’ ufficiali della speziaria sono un speciale primario, e cinque ajutatanti salariati per la distribuzione delli medicamenti.“ *Tamtéž*, s. 7.

představitelem duchovní složky špitálního personálu byl převor, jehož hlavní povinností bylo přijímání nemocných zpět do církve po jejich příchodu do špitálu a vyslechnutí jejich vyznání. Současně dohlížel na udělování svátostí a péči o umírající, či spíše o jejich duchovní uklidnění a usmíření.¹²⁹ Dalším zmíněným duchovním je vícepřevor, původem Malt'an, který obstarával udílení svátostí, řídil pohřby na špitálním hřbitově, naslouchal zpovědím a podobně jako převor se staral o umírající. Těmto dvěma pomáhalo dalších osm kněží a kostelník, jehož služby byly využívány především při mších a přijímáních.¹³⁰ Každé ze zmíněných oddělení špitálu mělo svou vlastní kapli, kde se mohly pořádat mše, aby se i na lůžku mohli pacienti účastnit společných modliteb.¹³¹

Profesními rytíři ve špitálu byli kromě ošetřovatele dva rytíři zvaní prodomi, kteří pod dohledem ošetřovatele pečovali o potřeby nemocných, měli na starost množství a kvalitu dávek nemocným, distribuci léčiv a stav potřebných zásob a pokrmů. Současně sledovali denní výdaje a spotřebu všech věcí ve špitálu.¹³² Následovali dva služební bratři, jeden ve funkci zvané l'armoriere, mající na starosti veškeré stříbrné nádobí špitálu, jeho čistotu a ochranu, a druhý mající na starost mimo jiné soupisy poslední vůle nemocných přítomných ve špitálu.¹³³

Chod špitálu zajišťovaly kromě výše zmíněných ještě osoby sekulárního charakteru. Mezi ty patřili sekretář rytířů prodomi (mající na starosti vedení knih), linciere (starost nad sklady prádla a nábytku, jejich výměna, údržba a čištění) a jeho pomocník, bottigliere s pomocníkem, mající na starosti víno, chléb, olej a další primární potraviny, a úředník mající na starosti záznamy o výdeji pokrmů ve špitálu. V kuchyních byli zaměstnání dva kuchaři, spolu s několika pomocníky. Zmíněni jsou ještě dva dveřníci, střežící hlavní vchod do

¹²⁹ „...Priore, ...che há cura di far riconciare tutti gl' infermi che entrano nell' Ospedale...e invigila sopra l'amministrazione de' sacramenti, e assistenza de' moribondi... e confessa li ammalati.“ *Notizia della Sacra Infermeria*, s. 5.

¹³⁰ „Il Vice-Priore, che é nazionale Maltese... conduce ivi morti nel cimitero contiguo al Infermeria, ascolta le confessioni, e assiste di notte come di giorno alli moribondi...per ajuto di questi, due vi sono otto sacerdoti fra cappellani d' ubbidienza...il Sagrestano oltre l' assistenza alle messe, e comunione...“ Tamtéž, s. 5 - 6.

¹³¹ „Ogni sala nell' Infermeria ha la sua Cappella ben' adorna per comodo della messa...“ Tamtéž, s. 8.

¹³² „...diece cavalieri professi probihomini, detti volgarmente Prodomi, che devono provedere del bisognevole l' infermi invigilando sopra la qualità, e quantità delle pitanze, sopra la distribuzione de' medicamenti, e di tutte vettovalgie, e commestibili necessari. Devono di piú notare la spesa d' ogni giorno, e il consumo di tutto ciò, che se usa nell' Infermeria...“ Tamtéž, s. 4.

¹³³ „L' armoriere suol' essere un frá serviente d' armi, al quale é consegnata tutta l' argenteria dell' Infermeria, che é per uso degl' infermi, per la sua polizia e sicurezza... Vi é un' altro frá serviente d' armi, ...e ha l' incompensa di stendere i testamenti, che fanno l' infermi...“ Tamtéž, s. 4.

špitálu.¹³⁴ Poněkud stranou od ostatních stálo čtrnáct služebníků zvaných dozorcí, jejichž povinností byla péče o nemocné ve dne i v noci.¹³⁵

Špitální povinnost však museli plnit všichni členové řádu, ne pouze stálý personál špitálu. V určeném čase se proto měli dostavit do špitálu, aby čekali na příchozí nemocné, odvedli je k jejich postelím, ohřáli nebo upravili jídlo předepsané konkrétním pacientům a poskytnuli jim veškerou potřebnou pomoc.¹³⁶ Každý den byla služba ve špitálu určena jinému z řádových jazyků a jeho členům. Neděle jakožto první den byla určena jazyku Provence, pondělí jazyku Auvergne, úterý jazyku francouzskému, středa italskému, čtvrtek aragonskému, pátek německému a sobota jazyku Kastilie a Portugalska.¹³⁷

2.2.4 Špitální péče v komendách na evropském kontinentě

Povinnost péče o nemocné a raněné teoreticky platila pro všechny členy řádu, avšak kvůli faktickým možnostem byla v největší míře vykonávána v řádových špitálech, které byly zpravidla totožné s řádovým sídlem. Pouze v době křížových výprav existovaly ve větší míře menší špitály v ostatních křížáckých městech, jak bylo zřejmé na příkladu Akkonu a přestěhování řádového špitálu z Jeruzaléma. Povinnost péče o nemocné v komendách v Evropě se tedy zpočátku projevovala pouze zasíláním materiálu řádovým špitálům v Jeruzalémě a Akkonu.¹³⁸ I když ani řádoví bratři a rytíři v komendách nemohli zapomínat na jeden ze svých hlavních cílů, nevěnovali se zřejmě ve svých základnách pouze péči o nemocné a raněné. Spíše zde můžeme vidět návrat k původnímu řádovému úkolu, hospitalis, tedy

¹³⁴ „Lo Scrivano de' Prodomi é un Secolare...notando tutto ciò, che concerne la carica de' medesimi nelli libri distinti, ...Il Linciere é un Secolare, a chi sta consegnata tutta la biancheria, e masserizie, invigilando a farla ben biancheggiare, mutare e accomodare... Il Bottigliere tiene in consegna tutto il vino, pane, oglio ed altro...Lo Scivanello há il carico di notare il mangiare...Sieguono a questi due cuochi...due portieri che del continuo sono di guardia per la custodia delle porte.“ *Notizia della Sacra Infermeria*, s. 5.

¹³⁵ „Vis ono quattordici servi, che si chiamano guardiani, ...e fanno le loro guardie di giorno e di notte per la custodia dell' infermi, al servizio de' quali devono accudire.“ Tamtéž, s. 5.

¹³⁶ „Si esercitá da' Fratelli dello Ordine Gerosolimitano la S. ospitalità, e perón el tempo della mancia vengono a servire l' infermi noc portare loro dal luogo dove si dispensa il mangiare sino alli letti le pitanze ordinatele, ...a' quali i predetti Fratelli sogliono secondo riscaldare anche le pitanze, e prestarli tutta l' assistenza dovuta.“ Tamtéž, s. 10.

¹³⁷ „La Domenica per la lingua di Provenza. Il Lunedì per quella di Alvernia. Il Martedì per quella di Francia. Il Mercoledì per quella d'Italia. Il Giovedì pe quella d'Aragona. Il Venerdì per quella d'Alemagna. Il Sabato per Castiglia e Portugallo.“ Tamtéž, s. 11.

¹³⁸ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 103.

pohostinství a ubytovací povinnosti. V hlavních špitálech řádu bylo samozřejmě také možné získat pohoštění či ubytování, přednost však měli nemocní a ranění, potřební mohli využít některé z mnoha komend na cestě k řádovému sídlu. V těchto komendách se naopak ve stále stejné míře uplatňovala původní ubytovací povinnost spojená se základní péčí či ošetřením.¹³⁹ Poutníci a potřební tu tak mohli načerpat síly, odpočinout si a získat pohoštění.

První zařízení pro poutníky, včetně možnosti péče a ošetření, se zřejmě objevovala v Itálii a Francii, kudy vedla nejpoužívanější poutnická cesta na Blízký východ. První italskou řádovou nemocnicí byla nemocnice v Cremoně, založená v roce 1151, následovala podobná zařízení v Miláně (1152) a Veroně (1157).¹⁴⁰ I jinde na evropské půdě existovaly tyto výjimky ve formě specializované péče o nemocné, na kontinentě v případě špitálních kostelů. U nich se zřetelně projevovaly znaky východní architektury ve formě umístění nemocných do patra a spojení tohoto patra s kostelem, aby se pacienti mohli účastnit duchovního života, jak jsme to viděli i v případech hlavních řádových špitálů. Tyto typy kostelů se podle Bertholda Waldstein-Wartenberga objevují například ve skotském Torpichonu, Janově či Řezně.¹⁴¹

Všechny tyto instituce byly však spíše výjimkou, jednotlivé komendy ani řád samotný neměly finance na chod vlastních specializovaných špitálů po celé Evropě. Jednou z příčin finanční tísně špitálů a komend byla nutnost financovat z vlastních zdrojů především hlavní řádový špitál. V pozdějších dobách byly ze zdrojů komend financovány rozvoj města Rhodu (spolu s opravami po osmanském útoku v roce 1480) a zdokonalení fortifikací Malty a města Valletty po roce 1565. Postupem času se však špitály zřejmě znovu začaly zakládat a v některých případech dokonce řád přebíral špitály měšťanské (založené původně městy), avšak pro jejich orgány nevýdělečné a proto předávané různým hospitálním a špitálním řádům, včetně řádu sv. Jana. Nově založené špitály řádu se architektonicky velice lišily od původních majestátních staveb s velkými sály a spíše napodobovaly východní architektonický styl, jak byl poprvé k vidění v Akkonu a dále na Rhodu i na Maltě. Nové špitály tedy sestávaly z více budov, rozdělených podle druhu a rozsahu nemoci či zranění.¹⁴²

Zachovalo se pouze málo zpráv o charakteru péče o nemocné a raněné v řádových komendách v Evropě, cestovatelé a poutníci, kteří zprávy o formě špitální péče

¹³⁹ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 131.

¹⁴⁰ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 161.

¹⁴¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 132.

¹⁴² Tamtéž, s. 135.

zaznamenávali, cestovali většinou do hlavního řádového špitálu. Zřejmě však nebyla tak profesionálního charakteru jako v některém z řádových sídel. V Evropě nebyli ještě lékaři ve velké míře najímání za stálý plat, místo toho byly jejich služby pouze krátkodobé v případě potřeby nebo se postupovalo zcela bez lékařské asistence.¹⁴³ Samozřejmě tato nepotřebnost vlastních placených lékařů pro řádové komendy a s nimi spojené špitály vyplývá i z menšího počtu pacientů v těchto zařízeních v porovnání s hlavními řádovými špitály. Na evropské půdě zřejmě i špitály odpovídaly spíše charakteru pohostinných domů, kde hlavním úkolem nebylo léčení vážných nemocí či zranění, ale spíše drobná ošetření, poskytnutí noclehu a odpočinku. Tomu odpovídá i menší počet lůžek než u velkých východních špitálů jeruzalémského či rhodského typu.¹⁴⁴

Zřejmou skutečností tak je, že špitální péče v evropských komendách nedosahovala úrovně hlavních řádových špitálů. Péče na evropské půdě se zřejmě projevovala ve formě řádového úkolu pohostinství a ubytovací povinnosti, spojené s drobným ošetřením a nasycením poutníků. Hlavní řádový špitál naproti tomu zaměstnával profesionální lékaře a chirurgy, za pobytu na Maltě se prokazatelně začíná s výukou vlastních řádových lékařů. Současně však nelze říci, že by se na špitální péči v řádových komendách na kontinentě zapomínalo, spíše se praktikovala v menším měřítku, přímo úměrném skromnějším financím jednotlivých zařízení a povinnosti zásobovat řádové sídlo, ať už ve Svaté zemi, na Rhodu či na Maltě.

¹⁴³ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 136.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 136.

2.3 Řádová péče o staré, neschopné práce a chudé

Skutečností vyplývající z ubytovací povinnosti a špitální péče byla i starost o osoby staré nebo neschopné samostatné práce. Špitály řádu se pouze málo lišily od různých starobních domů, johanité tak měli prostředky i k poskytnutí péče těmto potřebným. V souvislosti s péčí o nemocné, staré a potřebné se vyvinula i péče o chudé, a to již za působení řádu v Jeruzalémě. Zde vedl tuto část řádové mise vrchní almužník, jehož starostí byla oprava oděvů a obuvi, které byly následně rozdávány chudým, příprava stravy pro potřebné, vystavování doporučujících dopisů pro komendy v Evropě (například pro chudé křižáky, kteří se vraceli domů a měli zde být zaopatřeni) a samozřejmě vydávání almužen.¹⁴⁵ Podle statutů velmistra Rogera de Moulins mělo být každý den nakrmeno třicet chudých a po tři dny v týdnu měla být dána almužna, chléb, víno a pečené jídlo každému, kdo o to požádá.¹⁴⁶ Péče o chudé a rozdávání almužen jsou zaznamenány i z doby působení řádu na Maltě. Rytíři ze špitálu Sacra Infermeria tak rozdávali denně almužnu chudým slepým, chromým a dalším invalidům a ráno a večer byly navíc rozdávány pokrmy, obvazy, berle a hole, prádlo a přikrývky.¹⁴⁷ V evropských komendách se tato péče zřejmě praktikovala především ve formě rozdávání jídla a almužen chudým, konkrétní podoba a frekvence pomoci však s největší pravděpodobností závisela na jednotlivých komendách.

Od přestěhování řádu do Akkonu se objevuje i poněkud jiná praxe, a to zajištění místa v řádovém špitálu či domu zdravou osobou, která zde plánovala dožít své poslední dny.¹⁴⁸ Tyto řádové služby však na rozdíl od ubytovací povinnosti a špitální péče nebyly zdarma, osoby vstupující do řádového domu se naopak závětí vzdávaly svého majetku ve prospěch řádu, který je za to zaopatřoval do konce jejich života. Smlouvy byly často uzavírány dlouho dopředu a účinku nabývaly až se vstupem osoby do řádového hospice.¹⁴⁹ Ze začátku provozování této služby byly smlouvy přísnější a vyžadovaly od vstupujících do řádového života náboženské i hospodářské závazky, podřízenost řádovému vedení a dodržování

¹⁴⁵ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 141.

¹⁴⁶ „Consueverunt etiam triginta pauperes ad mensam semel, ...et tribus diebus in septimana elemosinam, panem unum et coquinatum cunctis pauperibus venientibus ministrabant.“ *Statutes of Frá Roger de Moulins*, 2., VII a VIII.

¹⁴⁷ „...provedere di quotidiano assegnamento tutti i poveri ciechi, stropi, ...ed altri invalidi, ... si distribuisce a' mendicanti, e invalidi consumato, e pasta mattina, e sera, e si dispensano senza riserva alcuna, legature, stampelle, e bastoni, e lenzuola, e coperste usate.“ *Notizia della Sacra Infermeria*, s. 12.

¹⁴⁸ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 138.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 139.

řádových pravidel, časem se však zlehčovaly. Za zlehčování původních pravidel mohl zřejmě z velké míry fakt, že těchto služeb začala využívat i nižší šlechta a rytířstvo. Waldstein-Wartenberg například cituje situaci, při které se do johanitské komendy nastěhoval William z Langfordu s komorníkem, dvěma sluhy, pážetem a dvěma koňmi.¹⁵⁰ Nelze zřejmě předpokládat, že se v té době ještě počítalo s jeho službou ve prospěch řádu a dodržováním přísných pravidel chování, vycházení a stravování. Měnil se tak smysl této péče a prebendisté, jak se tyto osoby nazývaly v řádových dokumentech, požadovali za své někdy značné majetky odkázané řádu určitý stupeň luxusu a pohodlí.

¹⁵⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 140.

3. Vojenské úkoly řádu sv. Jana

Již od dob první křížové výpravy a především dobytí Jeruzaléma v roce 1099 se objevovaly náznaky budoucí militarizace řádu za druhého velmistra Frá Raymonda de Puy. Příčiny tohoto nového vojenského zaměření původně řeholního bratrstva je možné vysvětlit množstvím nových členů po roce 1099, pocházejících z řad křižáků, kteří zůstali ve Svaté zemi. Již v bule Piaie *postulatio voluntatis* je zmínka o řádové péči o poutníky. Ve velké míře je zde zřejmě míněna starost po jejich příchodu do špitálu, tuto péči je však možno vykládat i jako jejich ochranu na cestě.¹⁵¹ Právě ochrana poutníků byla prvním úkolem řádu, který by se dal považovat za vojenský. Tím nejznámějším však zcela jistě byl úkol obrany víry, nejprve spočívající v ochraně Jeruzalémského království, později v ochraně celého západního křesťanstva.

3.1 Ochrana poutníků

Všechny základní úkoly řádu sv. Jana jsou teoreticky odvozovány od skutečnosti, že řád fungoval jako leník Ježíše Krista na zemi a uznával pouze papeže jakožto jeho náměstka.¹⁵² Jedním z prvních úkolů řádu, souvisejícím s ubytovací povinností a špitálním posláním, byla ochrana poutníků.¹⁵³ Tento úkol nevznikl pouze ze skutečnosti, že mnoho z prvních členů řádu pocházelo z řad křižáků první křížové výpravy, ale také z tradice, podle které všichni vazalové měli povinnost ochraňovat osoby cestující k jejich lennímu pánu, a to samozřejmě nemohla být výjimka ani u leníků Kristových.¹⁵⁴ Cestou k lennímu pánu se v případě lidí putujících za Kristem myslela pouť k jeho hrobu, absolvovaná tradičně beze zbraní. Poutníci proto byli snadnou kořistí buď pro malé skupinky zlodějů a lupičů, nebo různě velké muslimské vojenské jednotky v napjaté atmosféře po dobytí Jeruzaléma křižáckým vojskem v roce 1099. Z tohoto důvodu přijali špitálníci jakožto jeden ze svých

¹⁵¹ „...ad sustentandas peregrinorum...” *Piae postulatio voluntatis*.

¹⁵² BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací*, s. 21.

¹⁵³ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 16.

¹⁵⁴ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 100.

prvních úkolů kromě péče o poutníky po jejich příjezdu i jejich doprovod na území království Jeruzalémského.¹⁵⁵

Tento řádový úkol se postupně začal rozšiřovat i do evropských zemí, spolu s šířením samotného řádu. Z tohoto i jiných důvodů se povinnost ochrany Kristových poutníků rozšířila i na jiná poutní místa, než pouze jeho hrob v Jeruzalémě.¹⁵⁶ Mezi tuto ochranu se počítalo jak zajišťování ozbrojeného doprovodu poutníků na důležitých silnicích, tak stavba opěrných bodů v podobě hradů či menších stanic nebo přímo zřizování komend a hospiců na důležitých poutních křižovatkách.

3.1.1 Ochrana poutníků ve Svaté zemi

Úkoly řádu se za raných let jeho existence ve Svaté zemi teprve formovaly, tedy i úkol ochrany poutníků v Jeruzalémském království se postupně proměňoval. Prvotním cílem zde v letech po dobytí Jeruzaléma a levantského pobřeží bylo zajištění bezpečného průchodu mezi těmito dvěma destinacemi.¹⁵⁷ Oponenty prvních řádových rytířů (v tomto období především bývalých křižáků, kteří se po dobytí Jeruzaléma nevrátili zpět do Evropy, ale vstoupili do bratrstva kolem špitálu) zřejmě byly pouze menší loupeživé skupinky, spoléhající se na snadný zisk v podobě neozbrojených poutníků.¹⁵⁸ V prvních letech království byl totiž pod křižáckou kontrolou pouze samotný Jeruzalém a jeho okolí, spolu s úzkým pruhem pobřeží (nepočítaje území ostatních křižáckých států na severu). Poutníci tak byli při cestě od pobřeží ke svému cíli vystaveni nebezpečí, například útokům z egyptské pevnosti Ascalon, která dlouho zůstala v držení muslimů.¹⁵⁹

První johanitské hrady tak většinou stály podél důležitých silnic na cestě do Jeruzaléma, aby zajišťovaly jejich ochranu. Zmínit můžeme hrad Betfava u Betléma, Calansue mezi Lyddou a Jeruzalémem a Belvoir na cestě z Tiberiady. Všechny tyto stavby plnily i ostatní řádové úkoly, i když jejich prvořadým úkolem zůstávala ochrana silnic vedoucích do

¹⁵⁵ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 209.

¹⁵⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 102.

¹⁵⁷ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 26.

¹⁵⁸ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. I*, s. 49.

¹⁵⁹ DUGGAN, Alfred. *Křižácké výpravy*. Praha 1973, s. 81.

hlavního města království.¹⁶⁰ Situace ve Svaté zemi však postupně vyžadovala plnění úkolu ochrany poutníků a cest ve stále větším měřítku. Místo ochrany silnic se řád stále více zaměřoval na ochranu hranic a podporu královských a šlechtických vojsk při střetech s muslimy, ať už Turky či Egypťany. Původní úkol ochrany poutníků se tak značně proměnil a stal se mnohem rozsáhlejším úkolem ochrany a obrany víry. Co se týče ochrany poutníků v dalších řádových centrech, tedy na Rhodu a Maltě, zde tento úkol pozbýval smysl kvůli malé rozloze a poutní nevýznamnosti okolí těchto sídel. Stále se poskytovala pomoc na poutních cestách, avšak pouze ve formě špitální či pohostinské. Ochrana poutníků se v řádových centrech naprosto proměnila a dodnes zůstává známa spíše jako obrana křesťanské víry.

3.1.2 Ochrana poutníků v Evropě

V Evropě vykonávali ostrahu hranic, alespoň teoreticky, vazalové králů a místní šlechtici, a to většinou ve vlastním zájmu. Proti většímu počtu nepřátel tu nemuseli johanité nikdy vystoupit a zřejmě i z tohoto důvodu se v Evropě udržela cestovní ochrana poutníků mnohem déle, než tomu bylo ve Svaté zemi. Efektivní ochraně hranic bránila neutralita řádu sv. Jana vůči evropským panovníkům a nemožnost účasti na jejich vzájemných sporech. Cesta skrze tehdejší evropská království byla mnohem namáhavější a nebezpečnější, než je tomu na stejném území dnes, především kvůli více zalesněné krajině, která poskytovala úkryt mnoha různě početným skupinám hledajícím svou obživu v loupežích a přepadech projíždějících poutníků i obyčejných obyvatel. První stanice johanitů v Evropě sloužící primárně k ochraně silnic a poutníků po nich putujících byly tedy přirozeně zřizovány na místech, kde byly nejvíce potřeba, tedy u těch několika silnic či říčních brodů a mostů. Nejstarší zakládací listiny těchto komend se bohužel nedochovaly, je však více než pravděpodobné, že prvotním účelem těchto stanic byl úkol ochrany poutníků a střežení cest.

Jedny z nejdůležitějších poutních cest jak do Svaté země, tak do Santiaga de Compostella, se nacházely na území tří francouzských jazyků (Provence, Auvergne a Francie). Mezi první komendy sloužící pravděpodobně účelu ochrany poutníků tu patřily komendy

¹⁶⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 103.

Bordeaux, Saint Gilles a Toulouse.¹⁶¹ Právě komenda v Saint Gilles se stala jakousi základnou řádu v Provensálsku, sloužící jakožto administrativní středisko pro celou Francii. Rovněž platila za křižovatku poutních cest jak do Santiaga di Compostella, tak Říma a potažmo i Svaté země.¹⁶² Jelikož k příslušníkům francouzských jazyků patřila největší část rytířů řádu, je pouze přirozené, že na tomto území bylo i nejvíce samotných komend. Je však těžké určit, které sloužily původně ochraně poutníků a které byly zřízeny přímo již se specializací na špitální činnost. Oba úkoly zřejmě časem velice splývaly a ani místní komendy se proto příliš nesespecializovaly pouze na jeden z řádových úkolů.¹⁶³ Síť komend na území Aragonie při cestě dále na Pyrenejský poloostrov navazovala na johanitské domy severně od Pyrenejí. Cestu do poutního místa střežily zřejmě komendy Saint Gaudens a Pamplona. Posledním řádovým domem, dohlížejícím na závěrečný úsek cesty do Santiaga de Compostella, byla komenda Puertomarin. Na celé cestě ležely podle Waldstein-Wartenberga různé johanitské stanice rozdílné velikosti přibližně každých 10-12 kilometrů, zajišťující tak relativně bezpečnou cestu pro poutníky.¹⁶⁴

Na území německého řádového jazyka, kam spadali rytíři a bratři původem jak ze Svaté říše římské, tak ze Zemí Koruny české, se taktéž vyskytovaly komendy určené primárně k ochraně cest a poutníků, kteří je využívali. Jednou z prvních téměř zcela rytířských komend českého velkopřevorství byla komenda Mailberg, ležící v pohraničních lesích oddělujících Čechy a Rakousko.¹⁶⁵ Vzhledem k tomu, že tato komenda ležela přímo u hlavní silnice z Rakouska do Čech, lze se domnívat, že měla sloužit primárně k ochraně putujících. Komenda Mailberg byla důležitá i v následujících letech, kdy v blízkém pohraničí vznikly dvě fary spolu se špitálem a tyto budovy se taktéž staly majetkem řádu. Na českém území sloužily k ochraně cest zřejmě komendy Český Dub, Mladá Boleslav a Žitava, které stály u hlavní tepny vedoucí skrz pohraniční lesy do Saska. Primárně úkol ochrany poutníků a cest zřejmě tyto komendy vykonávaly až do 14. století, kdy se v pohraničí již zcela usadila místní šlechta a převzala tak na sebe tyto povinnosti.¹⁶⁶ Nejdůležitější budovou vojenského účelu však v českém království bezesporu byl hrad Strakonice, ležící na křižovatce poutních cest a sloužící

¹⁶¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 105.

¹⁶² SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 117.

¹⁶³ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 105.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 105.

¹⁶⁵ SKŘIVÁNEK, František. *Rytíři svatého Jana Jerusalemského u nás*. Praha 1998, s. 17.

¹⁶⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 105.

tak ne k ochraně hranic, ale původnímu řádovému účelu ochrany poutníků.¹⁶⁷ Na německém a švýcarském území sloužily komendy řádu zřejmě především k ochraně důležitých horských průsmyků, například komendy La Chaux a Salgasch v dnešním Švýcarsku či komendy Münchenbuchsee či Freiburg v Německu. Všechny tyto komendy se na rozdíl od českých nacházely především v horských oblastech, kde však na poutníky číhalo podobné nebezpečí jako v českých pohraničních lesích.¹⁶⁸

Je tedy zřetelně vidět, že na území evropských převorství se prvotní úkol řádu sv. Jana udržel v aktivním stavu déle, než v samotném řádovém ústředí ve Svaté zemi i později na Rhodu a Maltě. Hlavní příčinou tohoto stavu samozřejmě je, že ochrana cest ve Svaté zemi byla důležitá především v prvních letech po dobytí Jeruzaléma a zabezpečování celého Jeruzalémského království. Po tomto zabezpečení byla ochrana poutníků méně důležitým úkolem, než samotná ochrana hranic nově vzniklého křesťanského panství na Východě. Na druhou stranu v Evropě měli *de iure* ochranu silnic a poutníků na starost místní vládci, kteří však měli mnoho jiných starostí, povinností i zájmů, tudíž tento úkol padl na bedra johanitů. Většina komend se dříve či později stala univerzálními v tom smyslu, že ochranu silnic spojovala s úkolem pohostinství, ubytování i základní či specializované zdravotní péče podle velikosti komendy či špitálu. Tedy i komendy vzniklé zprvu za účelem ochrany silnic a poutníků brzy spojily tento řádový úkol s jinými, časem více reprezentativními úkoly řádu. Samotná ochrana poutníků v té podobě, v jaké vznikla ve Svaté zemi za účelem pouti do Jeruzaléma, brzy ustoupila úkolům špitální povahy či úkolu obrany víry, který však do velké míry vycházel právě z ochrany poutníků a cest vedoucích do Svaté země a Jeruzaléma.

¹⁶⁷ SKŘIVÁNEK, F. *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, s. 30.

¹⁶⁸ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 106.

3.2 Obrana víry

Závazek obrany víry, neboli téměř veškerá vojenská činnost řádu sv. Jana již od dob pobytu ve Svaté zemi, zůstává stále nejviditelnějším a ve středověku i novověku nejprestižnějším z řádových cílů. Prestiž tohoto úkolu někdy stoupala až do té míry, že byl mnohými vnímán jako hlavní či dokonce jediný úkol johanitského řádu. Již jsme však mohli vidět, že řád po celou dobu své existence dodržoval i své ostatní cíle a úkoly. Jelikož ale vojenská činnost přinášela řádu největší chválu na křesťanském Západě, stávala se stále větší řádovou prioritou. Zatímco ochrana poutníků, péče o nemocné, raněné či chudé se setkávaly s vděkem a uznáním zejména u nižších vrstev obyvatelstva, obrana víry byla klíčová pro velké státní celky a jejich vlády, tedy převážně křesťanské krále a královny. Vojenská úloha řádu se zřejmě formovala ještě předtím, než byl oficiálně uznán jako řád rytířský a začal budovat či získávat hrady potřebné k ochraně silnic a hranic nově vzniklého Jeruzalémského království.¹⁶⁹ Prvními členy řádu pravděpodobně byli křižáci z první křížové výpravy, kteří již zůstali ve Svaté zemi a vstoupili do špitálního bratrstva. Brzy vznikla odnož péče o poutníky, jejich ochrana, z níž se kvůli následnému nedostatku lidských a vojenských zdrojů v království vyvinula obrana víry, vykládaná jako ochrana místa Kristova hrobu a jeho okolí, potažmo celého Jeruzalémského království a později jako ochrana celého západního křesťanstva.¹⁷⁰

Ochrana křesťanstva či křesťanských říší před muslimy se zřejmě vyvinula z kolonizace řádem nově získaných území v jižní Francii a Španělsku. Právě díky tomuto vývoji řádového úkolu jakožto ochrany církevních statků a potažmo katolických zemí před pronikáním muslimům, a ne pouze obrany Svaté země, mohl řád sv. Jana i po roce 1291 pokračovat v tomto úkolu, byť v mírně pozměněném smyslu. Se získáním Rhodu začala získávat navrch námořní stránka tohoto úkolu. Ještě více se praxe nájezdů na muslimské pobřeží a napadání jejich obchodních cest rozrostla za pobytu řádu na Maltě. Vyvinula se určitá hierarchie rytířů podle počtu absolvovaných „karavan“, jak se tyto akce nazývaly, přičemž pro získání vlastního velení bylo zřejmě zapotřebí účastnit se alespoň tří těchto karavan.¹⁷¹ Postupem času získával úkol obrany víry stále větší význam převažující zpočátku v evropských komendách, tedy ne pouze ozbrojený boj proti muslimům, ale obecnější podoba

¹⁶⁹ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 16.

¹⁷⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 143.

¹⁷¹ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 92.

uchování a šíření víry. V současnosti je v řádových stanovách pojem *tuitio fidei* (obrana, ochrana či uchovávání víry) vykládán především jako vyznávání a učení katolické víry, ne ozbrojený boj.¹⁷²

3.2.1 Obrana víry ve Svaté zemi

Předěl mezi pouhou ochranou poutníků na cestě z pobřežních měst do vnitrozemského Jeruzaléma a obranou víry nebo celé Svaté země před muslimy vyplývá především z charakteru této obrany. Zatímco na doprovod a ochranu cestujících mužů, žen a dětí na malou vzdálenost postačovala zřejmě malá skupinka rytířů či ozbrojených řádových bratrů, na ochranu hranic by pouze taková podoba obrany nestačila. K ochraně hranic Jeruzalémského království bylo potřeba především silných základů, nejvíce ve formě hradů a pevností, kterými právě řád sv. Jana v Levantě proslul.¹⁷³ Zřejmě prvním hradem johanitů ve Svaté zemi byl hrad Calansue, získaný v roce 1128.¹⁷⁴ V záznamech je však označován jako *casale*, je tedy možné, že nešlo o hrad, ale pouze o opevněnou řádovou budovu. Druhým a již nesporným řádovým hradem byl Beitghibelin blízko Ascalonu na jižním pomezí království, předaný řádu v roce 1136.¹⁷⁵ Důležitost tohoto hradu spočívala především v jeho blízkosti egyptské hranici a kontrole karavanních cest do Egypta, stejně jako v ochraně silnice mezi Ascalonem a Hebronem.¹⁷⁶ Dalším z důležitých hradů na území samotného království byl hrad Belvoir v jižní Galilei. V dalších křižáckých državách stojí za zmínku hrad Margat v knížectví antiochijském, získaný johanity v roce 1186.¹⁷⁷ Zřejmě nejproslulejší hrady johanitů ve Svaté zemi se nacházely na území hrabství Tripolis, ve kterém hrabě Raymond II. z Tripolisu řádu poskytl území podél východní hranice hrabství kolem údolí Bukaj'a (La Boquée).¹⁷⁸ Jako administrativní centrum tohoto území, označovaného někdy za nezávislý johanitský

¹⁷² FESTING, M. *Membership in the Order of Malta*, s. 26.

¹⁷³ NICHOLSON, Helen. *The Knights Hospitaller*. Woodbridge 2001, s. 18.

¹⁷⁴ „In territorio Caesariensi donavit Goffridus de Flaiaco et cum eo Johannes de Bethsam et Hugo, frater ejus, casale Calansue, ...“ *Regesta Regni Hierosolymitani*, c. 129 (latinský přepis z RÖHRICHT, Reinhold - *Regesta regni Hierosolymitani* (1097-1291). Innsbruck 1893).

¹⁷⁵ „...domum loci Bethgibelin, quam Hugo de S. Abraham Raimundo magistro donaverat, ...“ Tamtéž, c. 163.

¹⁷⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 144.

¹⁷⁷ NICOLLE, David. *Knights of Jerusalem: The Crusading Order of Hospitallers*. Oxford 2008, s. 21.

¹⁷⁸ NICOLLE, David. *Křižácké hrady ve Svaté zemi 1097-1192*. Praha 2007, s. 41.

palatinát,¹⁷⁹ sloužil nejznámější a nejvýznamnější z johanitských hradů, Crac des Chevaliers, získaný v roce 1142. Ležel v tzv. pevnostním pásu,¹⁸⁰ tvořeném hrady Anaz (Castellum Bochee), Tell Kalakh (Lacum), Qalaat el Felis (Felicium) a Mardabech.¹⁸¹ Tyto hrady tak zřejmě tvořily jakési předsunuté bašty a obranná stanoviště samotného Crac des Chevaliers, řádového palatinátu a potažmo celého hrabství Tripolis.

Johanité se samozřejmě kromě ochrany hranic ve formě stavby, zdokonalování a údržby hradů podíleli po boku templářů i na aktivním boji proti okolním muslimům. Johanitské a templářské oddíly tak vedle jednotek krále a různých šlechticů tvořily značnou část jeruzalémské armády.¹⁸² Všechna ofenzivní činnost řádu ve Svaté zemi se zdůvodňovala nutností chránit svatá místa a památky, tedy Kristův hrob a potažmo celý Jeruzalém. Samozřejmě stále platil jejich původní úkol ochrany poutníků a cest, po kterých se ubírali na tato svatá místa. Všechny tyto argumenty sloužily k zdůvodnění ofenzivních akcí řádu i mimo hranice Jeruzalémského království, při kterých byla proklamovaným cílem snaha zarazit možné budoucí nebezpečí přímo v jeho počátcích. Řádoví představení a velmistři se tak často účastnili vojenských porad o velkých válečných akcích celého království. Jedním z prvních takových případů byla přítomnost Raymonda de Puy na válečné radě za asistence účastníků druhé křížové výpravy, která skončila nezdarem u Damašku.¹⁸³ Právě tomuto velmistrovi řádu je připisována větší militarizace řádu, symbolizována i tím, že se místo stávajícího titulu Rector či Rektor začal pro vůdce řádu používat titul Mistr, zřejmě po vzoru řádu templářů.¹⁸⁴

Vojenské akce Jeruzalémského království se tak za celou svou historii téměř nikdy neobešly bez asistence vojenských řádů. Některých těchto válečných výprav byli velmistři obou řádů iniciátory, zatímco pro jiné byly řády osloveny jeruzalémským králem. Například expedice krále Amauryho do Egypta v roce 1168 byla zřejmě uskutečněna právě z podnětu johanitů, kteří se na ní také zásadně podíleli, Joseph Delaville Le Roulx uvádí příspěví 500 rytířů a stejného počtu řádových turkopolů na tomto tažení.¹⁸⁵ Paradoxně více než vojenské úspěchy křížáckých států a potažmo rytířských řádů, jsou známy jejich neúspěchy a porážky.

¹⁷⁹ NICOLLE, David. *Křížácké hrady ve Svaté zemi 1192-1302*. Praha 2009, s. 44.

¹⁸⁰ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 145.

¹⁸¹ RILEY-SMITH, J. *The Knights Hospitaller in the Levant*, s. 30.

¹⁸² DUGGAN, A. *Křížácké výpravy*, s. 82.

¹⁸³ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 36.

¹⁸⁴ CASTILLO, Dennis. *The Maltese Cross: A strategic history of Malta*. Westport 2006, s. 42.

¹⁸⁵ DELAVILLE LE ROULX, Joseph M. A. *Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre, 1100-1310*. Paris 1904, s. 70.

Ať už se jednalo o neslavný konec druhé křížové výpravy v roce 1147 u Damašku, porážku v bitvě u Cressonských pramenů v roce 1186 (která stála oba největší řády, johanity i templáře, velké lidské i materiální zdroje),¹⁸⁶ či zřejmě nejslavnější porážku v bitvě u Hattinu 3. července 1187.¹⁸⁷ Obava z pověstného vojenského umění rytířských řádů a především skutečnost, že na rozdíl od ostatních křížáků se johanité i templáři vraceli i po propuštění ze zajetí zpět do boje proti islámu, byla již v roce 1187 v muslimském světě tak zakořeněna, že po bitvě u Hattinu nechal Saladin ze zajatců popraviti především příslušníky řádu templářů a řádu sv. Jana.¹⁸⁸

Jako důvod těchto tragických porážek je často uváděna nejednotnost křesťanského tábora a také jistá řevnivost obou rytířských řádů, které tvořily značnou část jeruzalémské armády. Na druhé straně stála jednotnost muslimských států pod vedením Saladina, dříve téměř neexistující jev. S určitostí však lze říci, že porážkou u Hattinu přišly oba rytířské řády o velkou část svého vojenského potenciálu a po celé své další působení ve Svaté zemi se již nikdy nepodařilo dosáhnout jejich dřívější velikosti. Po této porážce se všechny zbývající křesťanské státy ocitly v defenzivě, ve které setrvaly až do svého konce. Johanité již neměli sílu se samostatně postavit silným muslimským státům, velké vojenské akce tedy byly možné pouze za asistence dalších bojovníků z Evropy ve formě nových, víceméně neúspěšných, křížových výprav. Příkladem této snahy je křížová výprava francouzského krále Ludvíka IX. Svatého do Egypta, na které se johanité podíleli, a která skončila zajetím krále i velmistra řádu.¹⁸⁹ Poslední větší vojenskou akcí řádu ve Svaté zemi byla konečná obrana Akkonu. Pouze několika rytířům v čele se zraněným velmistrem Frá Jeanem de Villiers se podařilo uprchnout na Kypr, na konci 13. století nejvýchodnější výspu latinských křesťanů a poslední zbytek z křížáckého panství.

¹⁸⁶ DUGGAN, A. *Křížácké výpravy*, s. 129.

¹⁸⁷ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 38.

¹⁸⁸ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 43.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 50.

3.2.1.1 Obležení Akkonu v roce 1291

Obležení Akkonu a jeho konečný pád v roce 1291 bylo definitivním koncem křižáckých státních celků na území Svaté země. Přes některé další pokusy o znovuzískání pozic křižáků se již nikdy nepodařilo úspěšně obnovit Jeruzalémské království ani žádný jiný z křižáckých státních celků. Pro řád sv. Jana a velmistra Jeana de Villiers znamenal pád Akkonu také konec jejich přítomnosti ve Svaté zemi a přesunutí řádového sídla na Kypr. Přípravy na pokoření posledního křižáckého města a současně oficiálního sídla Jeruzalémského království začaly již v roce 1290 za vlády egyptského sultána Al-Mansúra Qaláwúna, který zemřel, než stihl své tažení proti křižáckému království dokončit. Jeho syn, Al-Ašraf Khálil, proto započal svou vládu dokončením otcových příprav a zahájením posledního útoku proti křižákům.¹⁹⁰ V Akkonu mezitím započala mohutná evakuace civilního obyvatelstva na nedaleký Kypr, jehož král Jindřich II. byl současně titulárním králem jeruzalémským. Ve městě tak zůstaly pouze zbytky ozbrojených sil království, současně s posledními silami johanitů, templářů a německých rytířů ve Svaté zemi. V průběhu obležení navíc dorazily nevelké posily z Kypru vedené jeruzalémským vládcem.¹⁹¹

Obležení města začalo 6. dubna 1291 a zpočátku sestávalo z bombardování katapulty ze strany útočníků a častých výpadů ze strany obránců.¹⁹² Muslimové používali taktiku postupujících barikád, stavěných den po dni blíže akkonských hradeb až do vzdálenosti, ze které by mohli podniknout finální útok. Ten spočíval nejen v nasazení beranidel, ale současně i v podkopávání městských hradeb. Po zřícení části hradeb a menších věží se situace zdála jeruzalémskému a kyperskému králi Jindřichovi již natolik zoufalá, že se se svými jednotkami stáhl zpět na Kypr.¹⁹³ Zásadním průlomem v křižácké obraně bylo zřícení Prokleté věže u brány sv. Antonína a následný útok muslimů na tento průlom. Ten bránila skupina německých rytířů, za asistence templářů a johanitů vedených řádovým maršálem Matthieuem de Clermont. Rytířům se podařilo odrazit dva útoky, při nichž byl však raněn velmistr de Villiers a zabit velmistr templářů, Guillaume de Beaujeu.¹⁹⁴ Muslimové pronikli do města 18.

¹⁹⁰ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta*, vol. I., s. 228.

¹⁹¹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta*, vol. I., s. 162.

¹⁹² DUGGAN, A. *Křižácké výpravy*, s. 207.

¹⁹³ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta*, vol. I., s. 164.

¹⁹⁴ DELAVILLE LE ROULX, J. *Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre*, s. 243.

května,¹⁹⁵ čímž skončilo obležení Akkonu a započal jeho konečný pád. Raněný velmistr johanitů se spolu se zbytkem svých rytířů stáhl do městského přístavu, kde se nalodili na jedny z posledních lodí mířících na Kypr.¹⁹⁶ Posledními obránci města byli templáři, kteří se po smrti svého velmistra stáhli do řádového domu, kde se opevnili k poslednímu vzdoru. Hlavní věž jejich sídla se zřítily při muslimském útoku a pohřbila pod sutinami jak rytíře, tak útočníky.¹⁹⁷

3.2.2 Obrana víry na Rhodu

Johanité se po pádu Akkonu v roce 1291 nehodlali vzdát spojení se Svatou zemí a boje proti muslimům. Původně bylo řádové sídlo přeneseno na blízký Kypr, avšak zde měl řád málo majetku a nebylo tu tedy možné vybudovat reprezentativní řádové sídlo a špitál jako v Jeruzalémě či Akkonu. V Jeruzalémském království si řád navíc uchovával jistou formu nezávislosti na panovníkovi, což na Kypru ani v žádném jiném zavedeném katolickém panství nebylo dost dobře možné. Řád tedy hledal vhodnou lokalitu pro nové sídlo a návrh na dobytí a ovládnutí byzantského ostrova Rhodu (v té době ovládaného muslimskými přistěhovalci z Malé Asie) se setkal s přízní velmistra Frá Foulquese de Villaret.¹⁹⁸ Celý ostrov včetně hlavního města byl dobyt roku 1309 a johanité založili na Rhodu vlastní ostrovní stát, čímž začala éra Rhodských rytířů sv. Jana.¹⁹⁹ Místní obyvatelstvo, kterému bylo zachováno právo na vlastní víru a na rozdíl od předchozích dob nebylo za celou vládu řádu sužováno nájezdy pirátů (ať muslimských či křesťanských), se stalo jedním z největších řádových spojenců. Řád okamžitě deklaroval svou neutralitu mezi všemi křesťanskými státy a panovníky, čímž potvrdil své postavení ze Svaté země.²⁰⁰ Toto ustanovení rovněž znamenalo, že rytíři teoreticky nesměli pozvednout zbraně proti jinému křesťanskému vládci či jeho jednotkám.

Řád po svých zkušenostech ze Svaté země začal ihned opevňovat nejen své sídelní město Rhodos, ale i celý ostrov a jeho nejbližší okolí, tedy menší ostrovy Nisyros, Leros,

¹⁹⁵ HROCHOVÁ, Věra; HROCH, Miroslav. *Křižáci ve Svaté zemi*. Praha 1996, s. 255.

¹⁹⁶ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 167.

¹⁹⁷ HROCHOVÁ, V.; HROCH, M. *Křižáci ve Svaté zemi*, s. 256.

¹⁹⁸ DELAVILLE LE ROULX, J. *Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre*, s. 273.

¹⁹⁹ BUBEN, M. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*, s. 8.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 8.

Calamos, Episcopia, Calchos, Symia a Cos.²⁰¹ Tento systém mohl být paralelou pevnostního pásu kolem řádového hradu Crac des Chevaliers v bývalém hrabství Tripolis. Současně řád udržoval i malou pevnost Smyrna na pobřeží Malé Asie. Důležitost pevnosti na pevnině byla s největší pravděpodobností značná především kvůli její předsunuté pozici a řád po pádu Smyrny zbudoval na pobřeží blízko ostrova Lango novou pevnost, nesoucí jméno St. Peter (dnes turecky Bodrum).²⁰² Opevnění ostatních ostrovů bylo samozřejmě důležité, největší pozornost však byla věnována zabezpečení samotného ostrova Rhodos. Ten byl kvůli snadnější obraně a správě rozdělen na několik hradních okrsků, spravovaných z největších hradů na daném území. Bylo to okolí pevnostního města Rhodos a dále hradů Faraklos, Lindos, Lachania, Kattavia, Apolakia, Apollona, Kastellos, Salakos a Fanes.²⁰³ Je dobrým příkladem, že společně se stavbou opevnění byly mezi prvními budovami postavenými na Rhodu i řádový špitál a konventní kostel,²⁰⁴ čímž řád ukázal neklesající povědomí i o ostatních svých úkolech kromě obrany katolické víry. Současně se stavbou opevnění byl zabezpečen i přístav města Rhodos, který byl strážěn pevností sv. Mikuláše, vystavěné za vlády velmistra Frá Piera Raimondo Zacosty.²⁰⁵ Po roce 1480 byly všechny rhodské fortifikace dále zdokonalovány a posilovány, za zmínku stojí především postavení dvojí linie hradeb spolu s třinácti věžemi a pěticí masivních bašt.²⁰⁶

Pro řád s přesunem na Rhodos nastala nová éra boje proti muslimům, který se do té doby vedl pouze na souši či s občasným přispěním námořnictva. Od dobytí Rhodu se řád sv. Jana čím dál více soustřeďoval na námořní boj a začal se stavbou později proslavených řádových galér.²⁰⁷ Obrana rhodských opěrných bodů byla zajišťována nejen řádovými rytíři, ale i domorodými řeckými milicemi (dvojí obležení Rhodu, největší počet zřejmě v roce 1522),²⁰⁸ žoldnéři a někdy i poutníky, nacházejícími se v době ohrožení na ostrově. Nábor žoldnéřů a poutníků nastal například v roce 1479, kdy bylo již jisté, že se blíží osmanské obléhání ostrova. Whitworth Porter však uvádí již případ z roku 1453, kdy po pádu Konstantinopole velmistr Frá Jean de Lastic svolával všechny volné rytíře k obraně ostrova

²⁰¹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 188.

²⁰² SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 319.

²⁰³ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 168.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 158.

²⁰⁵ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 326.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 435.

²⁰⁷ PHILLIPS, Simon. *The Hospitallers and Concepts of Island Existence*. In: BUTTIGIEG, Emanuel; PHILLIPS, Simon. *Islands and Military Orders, c.1291- c.1798*. Ashgate 2014, s. 27.

²⁰⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 434.

proti možnému osmanskému útoku, společně se žádostí evropským monarchům o pomoc ve formě financí či vojáků.²⁰⁹

Obrana víry na Rhodu nespočívala pouze v obraně ostrova jakožto křesťanské základny uvnitř osmanského námořního prostoru a téměř na dohled jejich pevninského území. Řád rovněž podnikal vojenské akce prostřednictvím již zmíněných řádových galér, které napadaly turecké lodě, a narušovaly tak obchod a vojenskou připravenost celého sultanátu. V souvislosti s galérami se na Rhodu objevují první zmínky o přijímání noviců k povinnému dvouletému výcviku na těchto plavidlech.²¹⁰ Po výcviku mohli noví členové řádu buď setrvat v rhodském konventu, nebo se vrátit do svých domovských komend, vždy však museli mít výcvik potřebný k možné obraně víry a samotného řádu. I když řád používal námořnictvo již za svého pobytu ve Svaté zemi a hodnost admirála se datuje do doby pobytu na Kypru, námořní tradice rhodských obyvatel, sahající až do antických dob, musela svým dílem přispět k budoucí slávě řádu sv. Jana jakožto námořní velmoci. V tomto směru se řád těšil podpoře Benátské republiky, jejíž námořní velitelé s řádem často spolupracovali na zabezpečení Egejského moře před tureckými nájezdy.²¹¹

V letech následujících po dobytí Rhodu se řád ještě stále zaměřoval na akce spojené především s pobřežím Svaté země a nejnáchodnější částí Středozemního moře. V roce 1365 se oživila vzpomínka na staré časy křížových výprav a rhodský přístav posloužil jako předsunutá základna poslednímu velkému společnému počínu západního křesťanstva na Východě. Výprava byla de facto vedena kyperským králem Petrem I. a její cíl byl dlouho držen v tajnosti. Když tedy loďstvo přepadlo egyptskou Alexandrii a pozemní armáda ji dobyla a vyrabovala, byl muslimský Egypt v šoku. Město však nebylo ovládnuto, jak zřejmě doufal král Petr i Benátčané, ale vypáleno a vydrancováno.²¹²

Operace řádového loďstva však nebyly pouze defenzivní nebo pomocné povahy, Ernle Bradford uvádí i nové postupy řádu, spočívající v přepadání syrského pobřeží za pomoci malých ozbrojených jednotek rytířů a řádových galér.²¹³ Na větší akce však již řád neměl lidské ani materiální zdroje, nebylo tedy možné myslet na znovuzískání nějakých trvalých opěrných bodů ve Svaté zemi. I když se řád nyní stále více spoléhal na svou námořní převahu,

²⁰⁹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 320.

²¹⁰ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 70.

²¹¹ Tamtéž, s. 76.

²¹² PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 234.

²¹³ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 91.

nechybí zmínky o jeho účasti při bojích na pevnině. Jedním z těchto střetů byla bitva u Nikopole 25. září 1396,²¹⁴ kde řádoví rytíři bojovali na straně koalice křesťanských států pod vedením krále Zikmunda Lucemburského proti osmanskému sultánu Beyazidovi I., a která skončila zdrcující porážkou křesťanů. I po této porážce a obležení v roce 1480 řád pokračoval v napadání muslimských lodí. Roku 1507 se osamocené řádové galérie pod velením rytíře de Gastineaua podařilo zajmout velkou egyptskou karaku s cenným nákladem.²¹⁵ Konec obrany víry na Rhodu přineslo až obležení ostrova v roce 1522 a jeho opuštění 1. ledna 1523.

3.2.2.1 Obležení Rhodu v roce 1480

Rhodos díky své poloze blízko maloasijského pobřeží byl dlouho nebezpečnou křesťanskou pevností v týlu osmanského sultanátu a i kvůli neustálému boji řádových rytířů proti Osmanům se sultán Mehmed II. rozhodl završit svou vládu právě dobytím tohoto malého křesťanského státu a odstraněním nebezpečného souseda. Za počátek prvního Velkého obležení Rhodu je běžně uváděn 23. květen 1480.²¹⁶ Řád sv. Jana v této době vedl velmistr Frá Pierre d'Aubusson, zatímco v čele osmanské armády stál Mesih Pasha, pocházející z rodiny Palaiologů, poslední císařské rodiny Byzantské říše.

První útok Osmanů směřoval proti pevnosti sv. Mikuláše, střežící přístup do rhodských přístavů.²¹⁷ Po několikadenním bombardování jedněmi z nejtěžších děl té doby přišel útok osmanské pěchoty a námořnictva. I přes značnou přesilu se první útok na řádovou pevnost nezdařil a útočníci byli nuceni ustoupit. Osmanské oddíly totiž používaly stejnou taktiku jako proti svým východním nepřítelům, tedy čelný útok s mnohonásobnou přesilou. Co však fungovalo v případě lehce ozbrojených muslimských nepřátel na východě, neplatilo v případě řádových rytířů, stále ještě používajících v boji těžké brnění. V úzkém prostoru průlomu ve hradbách navíc nemohli Osmané využít své početní převahy a rozhodovala tedy zřejmě větší osobní dovednost, zkušenost, profesionalita a výzbroj, ve všech případech ve prospěch ozbrojenců a rytířů řádu. Nový útok mířil na židovskou čtvrť, kde stála nejstarší část

²¹⁴ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 292.

²¹⁵ SUTHERLAND, Alexander. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.* Edinburgh 1831, s. 35.

²¹⁶ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 76.

²¹⁷ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 349.

městských hradeb. Velmistr d'Aubusson však nařídil rychlou stavu barikád a nových linií vnitřních opevnění, díky nimž se zvýšila možnost obrany tohoto úseku hradeb.²¹⁸ Právě díky neustálé stavbě nových barikád a opravám opevnění byl i tento pokus o průlom zmařen a Osmané znovu obnovili útok na pevnost sv. Mikuláše. Zde se 18. června pokusili zaskočit posádku nočním útokem pomocí velkého plovacího mostu. I tento útok byl však za těžkých tureckých ztrát odražen.²¹⁹

Závěrečný moment obležení nastal 27. července,²²⁰ kdy Osmané zahájili další masivní útok na četných místech opevnění, hlavní nápor byl však znovu namířen proti rhodské židovské čtvrti. Při tomto útoku se muslimským silám konečně podařilo získat vnější opevnění a dokonce i proniknout do města. Zbytky řádových sil se však znovu zformovaly pod vedením velmistra d'Aubussona a vytlačily útočníky zpět až k původnímu průlomu v židovské čtvrti. V tomto průlomu pokračoval zoufalý boj vedený několikrát raněným velmistrem do té doby, než se podařilo obrátit osmanskou armádu na útek. Panika se začala šířit celou muslimskou armádou, která již po šoku z nečekané porážky nedokázala v obléhání pokračovat a 17. srpna 1480 se celá flotila stáhla od rhodských břehů.²²¹

3.2.2.2 Obležení Rhodu v roce 1522

Příčiny druhého Velkého obležení Rhodu byly téměř totožné s příčinami obležení v roce 1480. Řád sv. Jana nepolevil ve svém boji proti Osmanům a především jejich loďstvu. I když si Osmané dobře pamatovali nezdar prvního obléhání, v osobě sultána Sulejmana I. se jim dostalo vládce, jenž nehodlal trpět malý křesťanský stát blízko svého pobřeží. Obležení trvalo od 26. června 1522 do 1. ledna 1523, kdy řád oficiálně kapituloval.²²² Rytíře v tomto střetu s Osmanskou říší vedl velmistr Frá Philippe de Villiers de l'Isle-Adam, bývalý velitel řádových galér. Osmanské síly vedl na počátku konfliktu vezír Mustafa Pasha spolu

²¹⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 357.

²¹⁹ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 81.

²²⁰ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 23.

²²¹ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 109.

²²² PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 439.

s velitelem námořnictva Curtogluem,²²³ než dorazil se zbytkem jednotek sultán Sulejman I. a osobně převzal velení nad celou armádou.

První osmanský krok spočíval ve stavbě zákopů spolu s bombardováním městských hradeb Rhodu. Již tento pozvolný počátek obléhání se však setkal se značnými neúspěchy, především kvůli dělostřelectvu obránců a jejich neustálým výpadům. Počáteční neúspěch tak zřejmě ještě prohloubil špatnou morálku, která v osmanské armádě panovala vzhledem k historii střetů s řádem sv. Jana a vzpomínkám na předchozí obléhání.²²⁴ I když byly četné výpady obránců úspěšné, kvůli malému počtu rytířů od nich muselo být brzy upuštěno, a nic kromě dělostřelecké palby tak již nenarušovalo stavbu osmanských zákopů. Podle Porterova popisu obléhání trvalo oboustranné bombardování celý následující měsíc.²²⁵ Z osmanské strany se však pouhé použití dělostřelectva brzy ukázalo jako nepříliš účinné kvůli stavbě barikád a opravám opevnění, již dobře známým postupům řádu z prvního obležení v roce 1480. Novou osmanskou taktikou se tak stalo ostřelování doprovázené podkopy hradeb. Ani tento postup se zpočátku nesesetkal s úspěchem, především díky aktivitě benátského vojenského inženýra Gabriela Tadino da Martinengo, pověřeného velmistrem l'Isle-Adamem dozorem nad obranou.²²⁶ I přes jeho snažení se však podařilo Osmanům nepozorovaně podkopat baštu anglického jazyka a zřícením části jejího opevnění otevřít cestu do města. Následoval útok osmanské pěchoty, která průlom rychle obsadila.²²⁷ Hlouběji do města se jí ale prorazit nepodařilo, byla totiž zadržena posilami vedenými velmistrem a jeho rytíři. Osmanské jednotky ještě několikrát na průlom zaútočily a pokusily se vynutit si vstup do města, to se jim však již nepodařilo. Přišly totiž o moment překvapení a v následujících střetech již jasně převážila větší profesionalita a zřejmě i osobní kvalita obránců. Znovu se tak potvrdila převaha řádových rytířů a jejich vojáků nad muslimskými jednotkami, které byly donuceny k boji ve stísněném prostoru, kde nemohly využít svých největších výhod – počtu a větší pohyblivosti.

Následné vítězství osmanské armády bylo zřejmě z největší míry zásluhou jednoho důležitého faktoru – zásobování. Kompletně obležené město, i když na situaci dobře připraveno, začalo po několikaměsíční obraně pociťovat nedostatky téměř všeho, nejcitelněji

²²³ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta*, vol. II, s. 50.

²²⁴ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta*, vol. I., s. 445.

²²⁵ Tamtéž, s. 452.

²²⁶ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 98.

²²⁷ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 127.

však munice.²²⁸ Kvůli téměř neustále trvající oboustranné dělostřelecké palbě začal obráncům docházet střelný prach, jedna z nejdůležitějších složek pro jejich efektivní obranu. Nedostatek střelného prachu a střeliva provázela obava ze sabotáže a všeobecná paranoia ve městě si žádala nějakého viníka. Právě tyto okolnosti sloužily jako záminka k odsouzení a popravě kancléře Andrea d' Amarala, dlouholetého velmistra konkurenta.²²⁹ Tento incident provází téměř každý popis druhého obležení Rhodu a zaslouží si tak zmínku k dokreslení celkové nálady, která v obleženém městě panovala. Osmanským jednotkám se nakonec podařilo získat několik průlomů ve vnějších hradbách, jimiž mohly vniknout do samotného města. V cestě jim však opět stála narychlo stavěná opevnění a barikády. Z důvodu neustálých překážek, strachu z možné pomoci z Evropy i možného obdivu k hrdinné posádce nabídl sultán Sulejman řádu možnost kapitulace.²³⁰

Ta byla nejprve velmistrem l'Isle-Adamem odmítnuta, avšak po nátlaku řeckých obyvatel města byl velmistr nucen svůj postoj změnit. Po zvážení situace, jmenovitě malého počtu zbývajících bojeschopné posádky, téměř neexistujících zásob munice a střelného prachu, chatrného stavu opevnění a skutečnosti, že osmanské jednotky již obsadily část opevnění a získaly přístup do města, se velmistr rozhodl ke kapitulaci přistoupit.²³¹ Ke konci prosince 1522 proto bylo zahájeno konečné vyjednávání o podmínkách kapitulace, z nichž hlavními byly svoboda vyznání pro rhodské obyvatele pod osmanskou nadvládou, svobodný odchod rytířů s jejich majetkem, řádovými relikviemi i galérami a možnost odchodu rhodských obyvatelů z ostrova spolu s řádem.²³² Oficiálním datem ukončení obléhání byl 1. leden 1523, kdy řád sv. Jana opustil Rhodos spolu s téměř čtyřmi tisíci Řeky,²³³ což zřetelně ukazuje na vřelý vztah, který mezi oběma skupinami panoval. Johanité tak i na Rhodu pokračovali ve své smířlivé politice vůči jinověrcům, na rozdíl od ostatních katolických křižáků či rytířských řádů. I na Rhodu řád udržoval velice podobný princip obrany víry, díky řecké námořní tradici však obohacený i o využití galér a námořních přepadů, které k dokonalosti dovedl za svého pobytu na dalším řádovém ostrovu – Maltě. Éra Rhodských rytířů však s pádem ostrova skončila a nastalo krátké mezidobí rytířského řádu bez řádové základny.

²²⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 458.

²²⁹ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 130.

²³⁰ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 76.

²³¹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 469.

²³² Tamtéž, s. 475.

²³³ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 5.

3.2.3 Obrana víry na Maltě

Více než sedm let byl řád sv. Jana nucen se stěhovat po různých evropských dvorech a dočasných sídlech, než konečně 23. března 1530 získal novou lokalitu pro své řádové sídlo. Byl jím ostrov Malta, spolu s menšími ostrovy Gozo a Comino a pevností Tripolis na pobřeží severní Afriky, darované císařem Karlem V. Velmistrem, který Maltu převzal, byl ještě stále poslední obránce Rhodu l'Isle-Adam. Od této doby byl řád znám pod svým zřejmě nejproslulejším jménem, jako řád Maltézských rytířů. Zpočátku však jen těžko snášel ztrátu svého starého ostrovního sídla, které bylo dostatečně blízko bývalým křižáckým panstvím. Na jeho obranu a budování fortifikací bylo vynaloženo takové množství financí, že zřejmě nepřekvapí počáteční plány na jeho znovudobytí. Tyto plány jsou jasně zřetelné i v darovací listině Karla V., v níž je řešena situace, jak by se mělo s maltským souostrovím nakládat, „pokud by řád uspěl v znovudobytí ostrova Rhodos a z tohoto důvodu, či z jakéhokoli jiného, by opustil tyto ostrovy... a zřídil svůj domov a konvent jinde.“²³⁴ Téměř ihned po získání Malty navíc existoval plán získat řecký přístav Methoni (Modone) v Messénii a přesunout sem řádové sídlo.²³⁵ Původně byzantské město bylo v období křížových výprav ovládáno Benátkami, než bylo dobyto Osmanskou říší. Díky své dobré pozici a kompletnímu opevnění se velmistru l'Isle-Adamovi zřejmě zdálo město vhodnějším sídlem pro řád sv. Jana než Malta a byl podniknut pokus o jeho ovládnutí. Malá skupina rytířů 17. srpna 1531 město rychlým útokem ovládla, než však stačil dorazit zbytek řádových sil, byli rytíři nuceni ustoupit před početnou osmanskou armádou.²³⁶ Po tomto neúspěchu již nebyl žádný další pokus o přesunutí sídla řádu podniknut.

Řád po zkušenostech ze Svaté země a Rhodu rychle začal opevňovat své nově nabyté území a znovu vybudoval své loďstvo, ztracené při začátku obléhání Rhodu v roce 1522. Zprvu se rytíři usadili blízko přírodního přístaviště na východním pobřeží Malty, kde do té doby stála pouze malá osada Birgu (od obležení v roce 1565 známa i pod jménem Città Vittoriosa). Hlavním městem ostrova do té doby bylo malé město Mdina (Cittá Notabile), které však leželo ve vnitrozemí, a pro námořní potřeby řádu se tak hodilo méně než Birgu v

²³⁴ *Deed of donation of the Maltese Islands to the Order of St. John of Jerusalem by Emperor Charles V in 1530*, Valletta 2011, s. 3.

²³⁵ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta*, vol. II., s. 24.

²³⁶ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta*, vol. II, s. 110.

blízkosti pobřeží. Prvním úkolem byla zřejmě snaha přeměnit Maltu a především okolí přírodního „Velkého přístavu“ na nový Rhodos, tedy postavit opevněné město na dohled svých galér, které již byly považovány za hlavní bojový prostředek řádu.²³⁷ Už v prvních letech řádu na Maltě bylo poukazováno na skutečnost, že Birgu nemá právě ideální obranné postavení pro hlavní sídlo rytířů a mělo by být vystavěno úplně nové město u ústí Velkého přístavu.²³⁸ Na to však řád sv. Jana v této době neměl finance a musel se tedy spokojit se zdokonalením obrany Birgu. Opravena byla stará pevnost St. Angelo (ležící blízko Birgu), nově vystavěna byla pevnost St. Michael a samozřejmě slavná pevnost St. Elmo u vstupu do Velkého přístavu.²³⁹ Opevnění Birgu a pevností St. Elmo i St. Michael bylo dále zdokonaleno za velmistra Frá Claude de la Sengle. Především pevnost St. Michael byla zdokonalena a celý okolní poloostrov byl silně opevněn. Na počest velmistra byl poloostrov pojmenován Isle de la Sengle, v italské podobě Senglea.²⁴⁰

Řád se v rámci obrany víry na Maltě ještě více soustředil na používání svého loďstva především k přepadání muslimských obchodních cest, což tvořilo v prvních letech pobytu na Maltě hlavní příjem řádu sv. Jana. I když flotila řádu zůstávala podobně jako na Rhodu nevelká, stále si udržovala velkou kvalitu, kterou dalece předčila standardní muslimské námořníky i jejich plavidla. Největším rozdílem oproti Rhodu byla nepřítomnost schopných kormidelníků a námořníků, kterých byl v Egejském prostoru vždy dostatek. Brzy se však této role ujali Maltané, kteří se živili převážně rybolovem a lodě znali od dobovačných Arabů. Obyvatelé Malty a ostrova Gozo se tedy brzy stali vítanou náhradou za rhodské námořníky a posádky řadových lodí.²⁴¹ Za pobytu na Maltě se povinnosti rytířů stále více spojovaly s řadovým loďstvem, každý z rytířů na ostrově byl povinen absolvovat původně tři,²⁴² později čtyři „karavany“, neboli dlouhé cesty na řadových galérách po Středozemním moři.²⁴³ Současně bylo pro postup v hierarchii řádu zapotřebí setrvat nejméně pět let v maltském konventu a karavany mohly být zřejmě nahrazeny stálou vojenskou či námořní službou

²³⁷ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 140.

²³⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 24.

²³⁹ Tamtéž, s. 56.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 60.

²⁴¹ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 142.

²⁴² „...nullus fratrum militum & seruiantium armorum commendam de cabimento, nisi prius in triremibus nostrae Religionis tres carauanas completas...“ *Statuta Hospitalis Hierusalem*, s. 146.

²⁴³ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 209.

v trvání jednoho roku za každou karavanu.²⁴⁴ S flotilou řádových galér a řádovou „Velkou karakou“ se rytíři několikrát utkali i s berberskými korzáry ze severoafrického pobřeží, kteří získávali finance přepadáním křesťanských lodí, podobně jako řád sv. Jana těch muslimských. Bylo tedy pouze otázkou času, kdy se tito dva protivníci střetnou ve větší bitvě a kdy jeden z nich získá ve Středozezemním moři navrch. Řádu napomáhala skutečnost, že na rozdíl od korzárů se snažil spíše o stabilizaci obchodních cest a právě odstranění všech berberských základů, takže s nimi přímo vyhledával střety na otevřeném moři i při africkém pobřeží.²⁴⁵

Nejvlivnější postavou mezi berberskými korzáry se v tuto dobu stal Khayir ad-Din, zvaný na Západě Barbarossa. Právě tento muž byl ve svém posláním tak úspěšný, že ho sultán Sulejman I. později najal jako hlavního velitele osmanské flotily. Jeho dobytí Tunisu v roce 1534 vyvolalo útok císaře Karla V. v roce 1535, na němž se podílel i řád sv. Jana.²⁴⁶ Výsledkem expedice bylo dobytí města a jeho obsazení španělskou posádkou. Další společnou akcí řádu a španělských jednotek bylo dobytí tuniského města Mahdia v roce 1550.²⁴⁷ Barbarossu již v tuto dobu nahradil jeho zástupce Dragut, který se tak stal dalším hlavním protivníkem řádu ve Středozezemním moři. Právě on velel vůbec prvnímu většímu útoku na Maltu 16. července 1551,²⁴⁸ po krátkém obléhání Mdiny se však stáhl. Následující rok Dragutovy jednotky napadly a dobyly Tripolis, jedinou základnu řádu na severoafrickém pobřeží.²⁴⁹ Střety mezi řádem a berberskými korzáry pokračovaly a řádu se dokonce roku 1564 podařilo zajmout tureckou galeonu se vzácným nákladem, která byla majetkem hlavního eunucha sultánova harému. Právě tato událost je většinou pokládána za záminku velkého osmanského útoku na Maltu a následujícího Velkého obléhání Malty.²⁵⁰

Po třetím Velkém obléhání (počítáno od prvního obléhání Rhodu roku 1480) v roce 1565 bylo založeno nové řádové sídlo, město Valletta. Právě to bylo založeno na počest řádového vítězství, a to 28. března 1566, více než šest měsíců po odražení osmanského útoku.²⁵¹ Valletta se stala symbolem řádového úkolu obrany víry, byla totiž budována nejen jako město, ale současně jako pevnost, která by odolala každému dalšímu muslimskému

²⁴⁴ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 225.

²⁴⁵ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 147.

²⁴⁶ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 38.

²⁴⁷ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 138.

²⁴⁸ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 46.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 47.

²⁵⁰ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 174.

²⁵¹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 158.

útoku, a sloužila tak jako předsunutá bašta křesťanství ve Středozemním moři. Valletta byla zbudována přesně na místě, které bylo navrhováno již od prvních dní řádu na Maltě, u vstupu do Velkého přístavu. Po hrdinné obraně Malty a prokázání jejího strategického významu pro obranu Sicílie a samotné Itálie se řád těšil přízni mnoha evropských panovníků i papeže. Právě přátelství papeže bylo zřejmě nejdůležitější a díky jeho přímluvě byl na ostrov vyslán vojenský architekt Francesco Laparelli. Prostředky na stavbu města poskytl nejen sám papež, ale i králové Francie, Portugalska a Španělska. Kromě toho přicházely finanční prostředky jak z evropských komend, tak i od jednotlivých členů řádu.²⁵²

Řád pokračoval ve své námořní činnosti i po odražení posledního velkého útoku na své sídlo. Zúčastnil se proslulé bitvy u Lepanta 7. října 1571, do které vyslal tři galéry, které měl právě k dispozici.²⁵³ I v následujícím 17. století si řád uchovával pověst námořní velmoci, i když obrana víry postupně ztrácela ve Středozemním moři na významu. Osmanská říše se již nikdy nepokusila o velký organizovaný útok na řádové sídlo a berberští korzáři téměř ztratili na významu právě díky autoritě řádu sv. Jana. Stále se však objevovaly menší střety s tureckými loděmi, v roce 1638 se například řádu podařilo zajmout osmanský konvoj sestávající z několika obchodních lodí a tří válečných lodí tvořících ozbrojený doprovod, proti němuž bylo nasazeno šest řádových galér.²⁵⁴ O několik let později, v roce 1644, se třem řádovým galérám podařilo zajmout těžce ozbrojenou tureckou galeonu, na jejíž palubě byla i část sultánova harému, vracející se z pouti v Mekce.²⁵⁵

Právě tento střet a následné zakotvení řádových lodí na benátské Krétě vyvolal válku mezi Benátkami a Osmanskou říší v letech 1645-1669. V této válce bojoval na benátské straně i řád sv. Jana. Jedním z nejdůležitějších střetů, jichž se v této válce řád účastnil, byla námořní bitva u Dardanel v roce 1656, která skončila nejtěžší osmanskou námořní porážkou od bitvy u Lepanta.²⁵⁶ Řád se také ve značné míře podílel na obraně přístavu Candia (nyní Heraklion na Krétě), který byl obležen od doby zajetí osmanské sultány, tedy od roku 1644, do svého pádu v roce 1669.²⁵⁷ V celém 17. století, kdy si řád sám nemohl dovolit velké ofenzivní akce, byla důležitá spolupráce právě s Benátčany, podobně jako na Rhodu. Za tuto dlouhodobou pomoc a

²⁵² BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 189.

²⁵³ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 170.

²⁵⁴ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 210.

²⁵⁵ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 260.

²⁵⁶ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 354.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 367.

také za přispění při obraně přístavu Candia si rytíři vysloužili zvláštní poděkování ve formě dekretu opravňujícího jakéhokoli člena řádu k nošení zbraní na území republiky.²⁵⁸

Na počátku 18. století začal řád zjišťovat, že jeho malá flotila lehkých galér se již nemůže rovnat se stále těžšími a lépe vyzbrojenými tureckými loděmi, bylo proto přistoupeno k obměně řádové flotily. Postaveny byly tři velké řádové válečné lodě, s jejichž pomocí byla v roce 1706 zajata tuniská vlajková loď, přejmenovaná nově na Santa Cruce.²⁵⁹ Celé 18. století však bylo provázeno pouze malými námořními šarvátkami a řád se věnoval spíše uchovávání svého odkazu a zdokonalování opevnění Malty. Stával se institucí, která sloužila pouze jako ozdoba jmen mladých šlechticů z předních rodin Evropy, místo svého poslání obránců západního křesťanstva. Definitivní konec poslání obrany víry na Maltě přinesl útok z prostředí Francie, jež od založení řádu byla jeho největší základnou. Dne 19. září 1792 bylo rozhodnuto o ukončení existence řádu na území všech tří francouzských jazyků a všechn tamní majetek řádu byl zabaven.²⁶⁰ Předvoj francouzské flotily se u maltských břehů objevil 6. června 1798, zatímco hlavní síly vedené Napoleonem Bonaparte dorazily o tři dny později. Požadován byl volný přístup do Velkého přístavu pro celé loďstvo a odmítnutí tohoto požadavku velmistrem Frá Ferdinandem von Hompesch zu Bolheim sloužilo jako záminka pro francouzský útok. Na straně velitelů řádu i samotného velmistra však chyběla vůle k patřičné obraně a efektivnímu velení, bez něhož neměli obyčejní rytíři a vojáci řádu žádnou šanci na úspěšnou obranu ostrova. Ke kapitulaci bylo přistoupeno den po prvním francouzském útoku, 12. června 1798,²⁶¹ čímž skončila maltská éra řádu Sv. Jana, stejně jako byl definitivně opuštěn úkol obrany víry jakožto boje proti muslimům.

²⁵⁸ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 215.

²⁵⁹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 401.

²⁶⁰ SUTHERLAND, A. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 292.

²⁶¹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 449.

3.2.3.1 Obležení Malty v roce 1565

Záminkou k mohutnému osmanskému útoku na Maltu bylo přepadení a zajetí osmanské galeony se vzácným nákladem v roce 1564. Téměř okamžitě začaly masivní přípravy, o kterých se velmistr řádu dozvěděl díky špehům v Konstantinopoli, a i na Maltě tak začaly rychlé přípravy, spočívající v opravách a zdokonalování opevnění. Velmistr současně vyslal posly se žádostí o pomoc k evropským monarchům, které se však nesetkaly s přílišným úspěchem. Současně byli vyzváni členové řádu v evropských komendách, aby dorazili na Maltu a pomohli s obranou ostrova.²⁶² Řád v tomto střetu vedl velmistr Frá Jean de la Vallette-Parisot, bývalý zástupce velmistra, velkopřevor ze St. Gilles a admirál řádové flotily. Jeho hlavním oponentem byl osmanský velkovezír Mustafa Pasha, spolu s admirálem Piali Pashou a dlouholetým řádovým nepřítelem Dragutem.

Osmanská flotila dorazila k ostrovu 18. května 1565, který se tak počítá za začátek obléhání.²⁶³ První velký útok směřoval proti pevnosti St. Elmo, která střežila vstup do menšího z přírodních maltských přístavů, zvaného Marsamxett (též Marsamuschetto či Marsa Musceit). Právě tento přístav chtěli Osmané využít k bezpečnějšímu zakotvení svého loďstva, které nyní bylo jen málo kryté před případným útokem očekávaných posil z Evropy. I přes masivní bombardování a mnohonásobnou tureckou přesilu byl tento útok obražen. Následovalo dlouhé obléhání pevnosti, spočívající v nepřetržitém bombardování a četných útocích osmanské pěchoty. Pevnost však útokům odolávala, především díky neustálé stavbě barikád na místě pobořených hradeb a dobře fungující výměně posádky. Ranění byli totiž v noci odváženi do konventu v Birgu a jejich místo zaujímali čerstvé posily z řádového sídla.²⁶⁴

Pevnost St. Elmo byla dobyta 23. června, její konečné dobytí však stálo Mustafu Pashu velké lidské i materiální zdroje.²⁶⁵ Celé obléhání navíc sloužilo pouze k zabezpečení místa pro ukotvení flotily a jeho cena byla tak vysoká, že se pevnost stala symbolem řádového úspěchu, i když byla dobyta. Právě dlouhému obléhání je z velké části přičítán konečný úspěch řádu ve střetu o Maltu, jelikož dostatečně zdrželo a vyčerpalo osmanské jednotky před útokem na

²⁶² PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 67.

²⁶³ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 163.

²⁶⁴ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 89.

²⁶⁵ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 172.

Birgu.²⁶⁶ Zprávy o pádu pevnosti a především o dlouhém vzdoru nepočtené posádky si také našly cestu do Evropy a zřejmě uspíšily přípravy pomoci, která měla být na ostrov vyslána. Po pádu pevnosti mohl být podniknut útok proti samotnému řádovému konventu a 15. července byl skutečně zahájen mohutný útok proti pevnostem Senglea a St. Michael.²⁶⁷ Tento útok byl však odražen a Osmané se tak znovu museli pustit do dlouhého obléhání. Po dalším masivním bombardování byl 7. srpna podniknut nový velký útok, opět proti pevnosti St. Michael a nově i proti samotnému Birgu.²⁶⁸ Osmanům se podařilo vniknout do města, řád však zachránil výpad jízdy z Mdiny, která napadla nechráněnou osmanskou polní nemocnici. Osmané tyto jednotky pokládali za předvoj očekávané křesťanské pomoci a přerušili proto svůj útok na Birgu, aby čelili novému nepříteli. Když byl odhalen nevelký počet útočníků, bylo již pozdě na obnovení útoku na město.²⁶⁹

Konec obléhání přineslo září 1565. Osmanská armáda, trpící nemocemi a špatnou morálkou v důsledku velkých ztrát během obléhání se 6. září střetla s předvojem křesťanských jednotek, jimž velel sicilský místodržící don Garcia. Osmané, očekávající příchod mohutných křesťanských posil, po prvním střetu urychleně ustoupili ke svým lodím. I když sicilských jednotek bylo daleko méně, než Osmané očekávali, morálka a celkový stav armády byly již tak ubohé, že se Mustafa Pasha musel 8. září smířit s neúspěchem a odplutím z Malty.²⁷⁰

3.2.4 Obrana víry na evropské půdě

Podoba obrany víry tak, jak byl plněna ve Svaté zemi, na Rhodu či na Maltě nebyla samozřejmě v evropských komendách (s výjimkou těch na Pyrenejském poloostrově) prakticky proveditelná, avšak samotné poslání obrany víry se praktikovalo i zde. Nebylo to však již ve formě ochrany svatých míst, z ochrany poutníků a hranic se zde vyvinula ochrana křesťanských území, států či říší.²⁷¹ Příkladem této ochrany není jen ostraha cest či hranic, ale například i ochrana nového majetku církve v podobě dříve neosídlené půdy. Tato půda byla

²⁶⁶ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 112.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 123.

²⁶⁸ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 178.

²⁶⁹ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. II.*, s. 133.

²⁷⁰ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 183.

²⁷¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 152.

například v jižní Francii v několika případech předána přímo řádu, který na ní vystavěl kostely a zajišťoval místním obyvatelům duchovní i světskou ochranu.²⁷² Právě v kraji Toulouse, v domově jazyka provensálského, bylo příležitostí k těmto činnostem řádu zpočátku nejvíce. Právě zde totiž nejvíce žil ideál křížových výprav a řád tu v prvních letech své existence získal mnoho pozemků. Jakožto obrana křesťanské víry se zde formulovalo osidlování nově odlesněné půdy, na níž se usazovali rolníci a obyvatelé pod ochranou církve, jmenovitě právě řádu sv. Jana. Příklady takovýchto sídlišť jsou Boussan, Fronton a Saint-Sulpice-de-Lézat.²⁷³ Právě v Provensálsku však nabrala obrana víry i ne příliš oslavnou formu. Namísto boje proti muslimům či ochraně osadníků se tu řádoví rytíři z provensálského jazyka aktivně zapojovali do války proti francouzským hugenotům. Obranu víry tak načas vystřídala obrana katolických pozic proti jiným křesťanům, avšak protestanského zaměření.²⁷⁴

Pro řád a jeho rytíře byl zřejmě lákavější destinací reconquistou zmítaný Pyrenejský poloostrov, ležící nedaleko jejich francouzských držav. I zde získával řád pod svou ochranu pozemky a půdu, v tomto případě však odňatou muslimům, a vyžadující tak větší míru ochrany. Zde získávali johanité i hrady a opevněné tvrze, podobně jako ve Svaté zemi, mohli tu tedy pokračovat v původní podobě obrany víry proti muslimům. Zvláště v Aragonii vystupovali řádoví rytíři téměř jako vazalové krále, zřejmě pod záštitou papeže.²⁷⁵ Pravděpodobně nejzvláštnějším ze zisků řádu byl dar aragonského a navarrského krále Alfonsa I., který odkázal svá království třem rytířským řádům, řádu templářů, řádu sv. Jana a řádu Božího hrobu. Šlechtici království se po jeho smrti samozřejmě odmítli svých statků vzdát a řády byly většinou kompenzovány jinými způsoby, avšak již myšlenka krále odkazu ukazuje, že vojenská úloha těchto řádů byla na kontinentě již dobře známa.²⁷⁶ I když se johanité angažovali ve španělské reconquiste, přední úlohu tu zpočátku hráli templáři. V prvních letech řádu na Pyrenejském poloostrově, především tedy v oblasti Aragonie, se objevuje pouze málo dokladů o silné vojenské přítomnosti řádu v Aragonii, výjimku tvoří hrady Aliaga (získaný roku 1163) a Sollavientos (1205).²⁷⁷

²⁷² WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 153.

²⁷³ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 116.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 123.

²⁷⁵ WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku*, s. 155.

²⁷⁶ PORTER, W. *A history of the Knights of Malta, vol. I.*, s. 62.

²⁷⁷ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 140.

V pozdějších letech a především s rozšířením řádu do španělského vnitrozemí, tedy na území Kastilie, Leonu a později Portugalska, se počet vojenských opěrných bodů zvyšoval. Zde s největší pravděpodobností dosahovala obrana víry nejbližší ideálu boje ve Svaté zemi z celé Evropy. Pouze tady mohli řádoví rytíři plnit své poslání boje proti muslimům a ne vztahovat obranu víry na ochranu církevního majetku či postavení. Důležitým hradem u blízké muslimské hranice byl hrad Olmos, střežící cestu do Toleda a tvořící tak důležitou část obrany komunikací kastilského království. Johanité získávali postupem času spolu s templáři na Pyrenejském poloostrově stále větší prestiž a zřejmě podle jejich vzoru bylo založeno několik španělských rytířských řádů s cílem obrany křesťanské víry. Dalším z významných johanitských hradů byl hrad Consuegra, který po muslimském obratu ve válce se španělskými křesťanskými státy zůstal baštou katolické víry.²⁷⁸ Řád sv. Jana se účastnil bitvy v Las Navas de Tolosa v roce 1212, kde byla spojenými silami španělských monarchů prolomena muslimská protiofenziva, a po níž se obnovila reconquista Pyrenejského poloostrova. Po tomto vítězství však začíná všeobecně klesat prestiž johanitského řádu oproti řádům domorodým, především řádům ze Santiaga a Alcantary.²⁷⁹

Na půdě německého řádového jazyka sloužilo poslání obrany víry především k podpoře osidlování území náležejícího původně pohanského slovanskému obyvatelstvu německými křesťanskými kolonisty. Mezi první komendy na půdě Svaté říše římské patří komendy Werben, Mailberg a Praha. Všechny tyto komendy byly založeny krátce po druhé křížové výpravě, přičemž k založení komendy pražské se váže příběh o náklonnosti krále Vladislava k řádu sv. Jana.²⁸⁰ Samotná pražská komenda byla založena někdy ve druhé polovině 12. století, a to na královských pozemcích na břehu Vltavy. Měl tu být vybudován chrám a špitál, není však jisté, zda se tímto špitálem mínila skutečná nemocnice či pouze označení majetku špitálního řádu. Společně se založením komendy v Praze získal řád zakládací listinou i několik vesnic, český král tak zřejmě předpokládal další rozvoj řádu na českém území.²⁸¹ Pražská komenda zřejmě nikdy nesloužila výhradně vojenskému účelu, spíše

²⁷⁸ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 141.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 142.

²⁸⁰ I když není zcela jisté, jak daleko výprava pod vedením tehdejšího českého knížete došla, existuje zmínka o nabídce hradu Crac des Chevaliers jako rezidence pro českého vladaře od velmistra Raymonda de Puy. Tato nabídka se však může týkat i pozdější doby, kdy již byl Vladislav českým králem a poskytl část financí na opravu hradu. Je však téměř jisté, že kníže Vladislav o řádu za své účasti na výpravě minimálně slyšel, jelikož založení komendy následuje po jeho návratu do země.

²⁸¹ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 33.

se věnovala pastorační a částečně i pohostinské a špitální činnosti, do části o obraně víry byla zařazena především kvůli skutečnosti, že komenda byla opevněna valem a baštami, čímž sloužila jako součást opevnění Starého města pražského.²⁸² Pražská komenda bývá také dávána do souvislosti s bojem proti husitům a protestantům, avšak převážně kvůli skutečnosti, že byla sama za husitských válek zničena. Po vypálení pražské komendy se sídlo řádu v Čechách přesunulo na strakonický řádový hrad, zmíněný v souvislosti s ochranou poutních cest. Ochrana víry v českých zemích doby husitské znamenala především boj proti husitům, vedený např. velkopřevorem Jindřichem z Hradce, který 25. března 1420 vybojoval s Janem Žižkou z Trocnova bitvu u Sudoměře. Po smrti tohoto převora se však řád střetům s husity spíše vyhýbal, i když jeho pozemky byly buď zabírány, nebo vypalovány. Boj byl obnoven až za velkopřevora Václava z Michalovic, jenž bojoval v bitvě u Lipan roku 1434.²⁸³

Příklady zmíněného kolonizačního úsilí německých řádových rytířů vystihuje například činnost komendy Gröbnig v Horním Slezsku, ze které bylo založeno a řízeno jedenáct vesnic v blízkém okolí, spolu s odpovídajícím počtem řádových kostelů. Dalšími centry s podobným účelem byly například komendy Gross-Tinz ve Slezsku či Liebschau v Pomořansku.²⁸⁴ Kolonizační činnost řádu v Polsku a Pobaltí však zřejmě skončila s nástupem Řádu německých rytířů, kteří tuto činnost pojali jako jeden ze svých hlavních úkolů.

Jedním z prvních příkladů vojenské koordinace mezi evropskými komendami a řádovým ústředím byl případ ze 14. století, kdy získalo sídlo řádu na Rhodu posilu z komend na kontinentu v podobě pěti set rytířů a služebných bratrů. Na zabezpečení těchto posil se z jejich domovských komend vybíraly response, tedy poplatky. Právě ze záznamů o těchto poplatecích někteří badatelé usuzují, že součástí této jednotky byli i rytíři z českého velkopřevorství.²⁸⁵ Již v případě prvního obležení Rhodu roku 1480 zmiňuje Ernle Bradford výzvu velmistra d'Aubussona všem rytířům v evropských řádových komendách, aby v co nejkratším čase odcestovali na Rhodos a pomohli bránit řádové sídlo. Poukazuje na to, že každý člen řádu byl povinen udělat vše, co bylo v jeho silách pro obranu řádového ostrova.²⁸⁶ Není jisté, zda byla tato výzva uposlechnuta či nikoli, pravdou však zůstává, že přišla relativně

²⁸² POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 34.

²⁸³ SKŘIVÁNEK, F. *Rytíři svatého Jana Jerusálémského u nás*, s. 72.

²⁸⁴ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 192.

²⁸⁵ POŘÍZKA, J. *Řád maltézských rytířů*, s. 66.

²⁸⁶ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 100.

pozdě a členové řádu v Evropě neměli zřejmě ani velkou šanci dostat se na Rhodos včas. Podobná výzva byla do evropských komend podle Bradforda vyslána v roce 1564, kdy bylo jisté, že sultán Sulejman I. brzy udeří na Maltu.²⁸⁷ Kvalita slavného řádového loďstva byla navíc oceňována i na evropské půdě, zvláště v případě Francie. Toto království totiž mělo značné zájmy v oblasti Středomoří, ale postrádalo silné loďstvo, které bylo k prosazení těchto cílů zapotřebí. A právě při budování francouzského středozevního loďstva se vzorem pro jeho podobu stalo loďstvo řádu sv. Jana.²⁸⁸

Podoba obrany víry v evropských komendách se tedy značně lišila vzhledem k jejich poloze. Boj proti muslimům byl naplňován pouze na Pyrenejském poloostrově, kde se řád aktivně účastnil reconquisty a obsazoval pohraniční hrady svými posádkami. Na území francouzských jazyků se řád věnoval především ochraně církevních i vlastních majetků, spolu s kolonizací nových území. Kolonizace nekatolických území byla zřejmě nejvíce součástí činnosti německých řádových rytířů v Pobaltí, alespoň dokud se této činnosti nezačal ve velké míře věnovat Řád německých rytířů. V takové podobě, v jaké byla obrana víry vykonávána v řádových sídlech, se však na evropské půdě ve většině případů neobjevovala a nabývala spíše podoby ochrany a šíření katolické víry.

²⁸⁷ BRADFORD, E. *Řádoví rytíři*, s. 156.

²⁸⁸ SIRE, H. J. A. *The Knights of Malta*, s. 125.

Závěr

Hlavním cíle této práce bylo postihnout vývoj dvou hlavních větví poslání řádu sv. Jana a jejich primárních cílů a úkolů v závislosti na aktuální mezinárodní situaci a poloze hlavního řádového sídla. K tomuto výsledku bylo použito jak pramenů, tak odborné literatury. Z těchto zdrojů však z velké míry vyplývá, že více než na mezinárodní situaci reagoval způsob a vykonávání řádových úkolů na aktuální polohu hlavního řádového sídla a jednotlivých komend. Tuto skutečnost je možno vysvětlit tím, že řád ve skutečnosti na aktuální mezinárodní situaci téměř nemusel reagovat. Jakožto neutrální prvek mezi evropskými státy, jehož hlavními úkoly byla špitální činnost a obrana křesťanské víry proti muslimům, byl téměř celým západním křesťanstvem vnímán jako neoddělitelná součást latinské křesťanské víry. Samozřejmě existují výjimky, kterými byly například likvidace anglického řádového jazyka při reformaci na Britských ostrovech a řádová podpora francouzské monarchii, která se mu stala osudnou. Za celou historii řádu však aktuální mezinárodní situace ve větší míře neovlivnila podobu hlavních řádových cílů. Naproti tomu geografická poloha řádového sídla, v němž se primární řádové cíle a úkoly formovaly a vyvíjely, hrála důležitou a zřejmě dokonce hlavní úlohu při vývoji těchto cílů. Tento fakt platí jak pro špitální, tak pro vojenské úkoly řádu.

Důležitost polohy řádového sídla je nejvíce zřetelná na vývoji vojenských úkolů řádu. Původní úkol starosti o poutníky se brzy po první křížové výpravě a oficiálním uznání řádu v roce 1113 proměnil i v jejich ochranu po cestě ke svatým místům, ne pouze po jejich příjezdu. Počáteční ochrana cest a skupin poutníků mezi levantským pobřežím a Jeruzalémem se neustále vyvíjela a za velmistra Raymonda de Puy již měly vojenské úkoly řádu formu obrany celého Jeruzalémského království. Nezůstalo však u pouhé obrany hranic, johanité se po boku templářů stali největšími spojenci jeruzalémských králů a jejich jednotky tvořily značnou část ozbrojené moci království. V této formě vojenské podpory se vojenské úkoly řádu udržely až do pádu Akkonu v roce 1291. Po přestěhování řádu na Kypr a získání Rhodu se tyto úkoly znovu proměnily. Místo obrany jednoho křesťanského státu se řád zaměřil na obranu celého západního křesťanstva a vojenské úkoly dostaly sjednocující podobu obrany víry. Do popředí se dostávala snaha o zabránění dalšího rozšiřování muslimů směrem do Evropy, ne pouze obrana stávajících hranic. Díky řeckému námořnímu dědictví a ostrovnímu

charakteru nového řádového sídla dostávala stále více prostoru řádová flotila a námořní charakter obrany víry, i když se rytíři nevzdali ani boje na pevnině. Udržela se spolupráce s křesťanskými vladaři, kteří pomoc řádových rytířů při obraně svých pozic vždy vítali. Po odražení osmanského útoku v roce 1480 získal navíc řád věhlas po celém křesťanském Západě a jeho velmistr se řadil mezi přední osoby latinského křesťanství. Po dobytí Rhodu v roce 1522 se řád přesunul na Maltu, kde se specializace na loďstvo a námořní boj ještě prohloubila. Existovalo tu totiž stále hrozící nebezpečí útoku pirátů ze severoafrického pobřeží či samotné Osmanské říše. Řád stále spolupracoval s křesťanskými vládci majícími zájem na prostoru Středozemního moře a rytíři byli uznáváni jako jedni z nejlepších námořníků celého křesťanstva. Po odražení osmanského útoku na Maltu v roce 1565 byla popularita řádu sv. Jana na svém vrcholu a rytíři byli často označováni za štít proti osmanské expanzi ve Středozemním moři. Je tedy zřejmou skutečností, že charakter vojenských úkolů řádu se měnil především s geografickou polohou a místními podmínkami, ať už šlo o budování hradů na hranicích Jeruzalémského království, či specializaci na námořní boj na Rhodu a Maltě. Při pohledu na podobu vojenských úkolů v evropských komendách opět záleží především na geografické poloze těchto komend. Zatímco na Pyrenejském poloostrově měli rytíři možnost naplňovat úkol obrany víry v plné míře, tedy jakožto boje proti muslimům, v ostatních zemích museli místní členové řádu hledat jiný způsob, jak ho plnit. Tím byla v případě francouzských řádových jazyků ochrana nově kolonizovaného církevního území a boj proti francouzským protestantům, v případě jazyka německého pak násilná kolonizace původně pohanského území. I když se tedy hlavní podoba vojenských úkolů řádu formovala v řádovém sídle, záleželo na poloze a možnostech jednotlivých komend, jakou budou mít tyto úkoly podobu na jejich půdě.

V případě úkolů špitální povahy měla rovněž poloha řádového sídla větší vliv na jejich vývoj než mezinárodní situace, nejednalo se však o geografickou polohu jako takovou, spíše byl tento vývoj důsledkem místních vlivů a poznatků. Poloha prvního řádového špitálu na území Blízkého východu, kde se střetávaly židovské, východokřesťanské a muslimské vlivy, tradice a poznatky, měla za následek vznik jedinečné katolické špitální instituce. Důvodem, proč se žádná takováto instituce nevyvinula v latinském křesťanském prostředí, je zcela jistě právě neexistence těchto východních vlivů na katolickém Západě. Na území Blízkého východu byla na západní poměry vysoce vyvinutá lékařská a špitální péče se školenými lékaři

a právě jejich poznatky a postupy mohl řád sv. Jana díky své výhodné poloze přijímat a implementovat do svých vlastních postupů a stanov. Ve Svaté zemi byli řádem placeni školení lékaři, s největší pravděpodobností místní východní křesťané, muslimové a Židé. Nedostatek školených latinských lékařů na půdě Svaté země vylučoval možnost jejich efektivního využití a právě proto byli ochotně zaměstnáváni lékaři místní. Přejímány byly východní postupy a lékařské poznatky, ať již se jednalo o různé lékařské postupy či samotný charakter a vybavení řádových špitálů. I samotná forma špitálních úkolů se neustále vyvíjela, od pouhého přijímání unavených poutníků a jejich pohoštění, ubytování a nasycení, přes drobné ošetření až ke specializované lékařské péči v pozdějších řádových špitálech. Přejímána byla i podoba samotných špitálů, zmíněno bylo rozdělení původně jednoho velkého sálu na menší specializované stanice, až ke konečnému rozdělení špitálu na samostatné části či dokonce oddělené budovy. Po přestěhování řádového sídla na Rhodos bylo ve velké míře využíváno placených lékařů, nyní zřejmě převážně řeckých. Za dobu pobytu řádu ve Svaté zemi i na Rhodu je zřetelně vidět tolerance řádu k jiným vírám, značnou část jejich pacientů totiž zcela jistě tvořili místní nekatoličtí obyvatelé. Až s příchodem na Maltu začal řád se školením vlastních řádových lékařů. Důvodem může být buď nepřítomnost místních školených lékařů, nebo zvýšené nároky na jejich počet, lékaři a ranhojiči se totiž začínají objevovat i na palubách řádových lodí. Zde dosáhla řádová špitální péče svého vrcholu, dokumentován je nejen zvýšený počet zkušených a učených lékařů a chirurgů v hlavním řádovém špitálu, ale i podávání pokrmů na stříbrném nádobí a veřejné lékařské přednášky, spolu se zakládáním lékařských škol a počátky řádové humanitární pomoci v případech zemětřesení na Sicílii a v jižní Itálii. Podoba špitální péče v evropských komendách byla zřejmě skromnějšího charakteru, především kvůli nedostatku zdrojů jednotlivých komend, které navíc musely financovat hlavní řádový špitál. Zde však již příliš nezáleželo na poloze jednotlivých komend, jelikož běžné špitální a pohostinské úkony mohla v menší míře vykonávat zřejmě téměř každá komenda. Na kontinentě měla špitální péče spíše charakter hospitální, byla tedy vykonávána formou pohostinství, poskytnutí ubytování, stravy a drobného ošetření.

Skutečností vyplývající z mého výzkumu je, že řád sv. Jana za celou svou historii nepřestal plnit své původní špitální a vojenské úkoly, pouze je plnil v jiné formě v závislosti na aktuální situaci a především poloze řádového sídla. Právě díky této skutečnosti mohly tyto úkoly prodělat takový vývoj, jaký je v této práci zdokumentován. Obě hlavní větve řádového

poslání, úkoly špitálního a vojenského charakteru, se v jisté formě udržely po celou dobu řádové historie až do současnosti. Špitální a humanitární poslání řádu je i dnes vykonáváno v téměř nezměněné podobě, pouze vojenské úkoly a obrana víry se znatelně proměnily a nyní mají charakter ochrany víry, tedy udržování a šíření katolické víry pomocí misijní a učitelské činnosti.

Prameny a literatura

Prameny

Deed of donation of the Maltese Islands to the Order of St. John of Jerusalem by Emperor Charles V in 1530, Valletta 2011 (anglický překlad darovací listiny vydaný Národní knihovnou Malta)

FESTING, Matthew. *Membership in the Order of Malta: Regulations and commentary*. Rome 2011 (řádová publikace vydaná jménem velmistra řádu Frá Matthew Festinga)

Incipit Libellus de Locis Sanctis a Theoderico editus (latinský přepis z DE SANDOLI, Sabino. *Itinera Hierosolymitana Crucesignatorum, vol II. Tempore Regum Francorum (1100-1187)*. Jerusalem 1980)

Notizia della Sacra Infermeria, e della Carica delli Commissari (italský přepis a anglický překlad z BEDFORD, William K. R. *The Regulataions of the Old Hospital of the Order of St. John at Valetta*. London 1882)

Piae postulatio voluntatis (latinský přepis z DELAVILLE LE ROULX, Joseph M. A. *Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jerusalem, vol I*. Paris 1894, anglický překlad z *Order of Malta, Text of the Bull Pie Postulatio Voluntatis* [online]. [cit. 2014-12-20]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/pie-postulatio-voluntatis/65473/pope-paschal-ii-to-his-venerable-son-gerard/?lang=en>>)

Regula Hospitalis Hierosolimitani, Frater Raymondus de Podio Magister (latinský přepis a anglický překlad z řádové publikace FESTING, Matthew. *Membership in the Order of Malta: Regulations and commentary*. Rome 2011)

Regesta Regni Hierosolymitani (latinský přepis z RÖHRICHT, Reinhold. *Regesta regni Hierosolymitani (1097-1291)*. Innsbruck 1893)

Statuta Hospitalis Hierusalem (latinský originál řádové publikace z roku 1588, vydané za velmistra Frá Huguese Loubenx de Verdala)

Statutes of Frá Roger de Moulins, The Chapter-General of 1181 (latinský přepis a německý překlad z LAGLEDER, Gerhard T. *Die Ordensregel der Johanniter/Malteser*. St. Ottilien 1983, anglický překlad z KING, Edwin J. *The Rule, Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*. London 1934)

Literatura

BARZ, Wolf-Dieter; KIDDER, Ingrid. *The Sacra Infermeria Hospital of the Order of Malta at La Valletta*. Münster 2014

BRADFORD, Ernle. *Řádoví rytíři*. Praha 1996

BUBEN, Milan. *900 let řádu sv. Jana Jeruzalémského*. Praha 2013

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl. Řády rytířské a křížovníci*. Praha 2002

BURGTORF, Jochen. *The Central Convent of Hospitallers and Templars: History, Organization, and Personnel (1099/1120-1310)*. Leiden 2008

CASTILLO, Dennis. *The Maltese Cross: A strategic history of Malta*. Westport 2006

DELAVILLE LE ROULX, Joseph M. A. *Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre, 1100-1310*. Paris 1904

DUGGAN, Alfred. *Křížácké výpravy*. Praha 1973

HROCHOVÁ, Věra; HROCH, Miroslav. *Křižáci ve Svaté zemi*. Praha 1996

KEDAR, Benjamin Z. *A Note on Jerusalem's Bimaristan and Jerusalem's Hospital*. In: BORCHARDT, Karl; JASPERT, Nikolas; NICHOLSON, Helen J. *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe*. Aldershot 2007

MICALLEF, Antonio. *Lectures on the Statutes of the Sacred Order of St. John of Jerusalem at the University (of Studies) of Malta 1792*. Karlsruhe 2012

MILLER, Timothy S. The Knights of Saint John and the Hospitals of the Latin West. *Speculum*. 1978, vol. 53, no. 4.

NICOLLE, David. *Knights of Jerusalem: The Crusading Order of Hospitallers*. Oxford 2008

NICOLLE, David. *Křižácké hrady ve Svaté zemi 1097-1192*. Praha 2007

NICOLLE, David. *Křižácké hrady ve Svaté zemi 1192-1302*. Praha 2009

NICHOLSON, Helen J. *The Knights Hospitaller*. Woodbridge 2001

NOONAN JR., James-Charles. *The Church Visible: The Ceremonial Life and Protocol of the Roman Catholic Church*. London 2012

PHILLIPS, Simon. *The Hospitallers and Concepts of Island Existence*. In: BUTTIGIEG, Emanuel; PHILLIPS, Simon. *Islands and Military Orders, c.1291-c.1798*. Ashgate 2014.

PORTER, Whitworth. *A history of the Knights of Malta, or The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem, vol. I*. London 1858

PORTER, Whitworth. *A history of the Knights of Malta, or The Order of the Hospital of St. John of Jerusalem, vol. II*. London 1858

- POŘÍZKA, Jiří. *Řád maltézských rytířů: z Palestiny na Via Condotti*. Praha 2008
- RILEY-SMITH, Jonathan. *Templars and Hospitallers as Professed Religions in the Holy Land*. Notre Dame 2010
- RILEY-SMITH, Jonathan. *The Knights Hospitaller in the Levant, C.1070-1309*. Hampshire 2012
- RISSE, Guenter, B. *Mending bodies, saving souls: A history of hospitals*. New York 1999
- SIRE, H. J. A. - *The Knights of Malta*. New Haven 1996
- SUTHERLAND, Alexander. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. I*. Edinburgh 1830.
- SUTHERLAND, Alexander. *The Achievements of the Knights of Malta, vol. II*. Edinburgh 1831.
- SKŘIVÁNEK, František. *Rytíři svatého Jana Jerusalémského u nás*. Praha 1998
- VANN, Theresa M. *The Archives and Library of the Sacre Infermeria, Malta*. In: BOWERS, Barbara S. *The Medieval Hospital and Medical Practice*. Aldershot 2007
- WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Řád johanitů ve středověku: Kulturní dějiny řádu*. Praha 2008
- WALLIS, Faith. *Medieval medicine: A reader*. Toronto 2010

Elektronické zdroje

NICHOLSON, Helen J. *Interpreting the regulations: the Hospitallers' Interpretations of the Rule and the Statutes in England and Wales*. [online]. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.academia.edu/6927987/Interpreting_the_regulations_the_Hospitallers_Interpretations_of_the_Rule_and_the_Statutes_in_England_and_Wales>

Order of Malta, 960 years of history [online]. [cit. 2014-02-26]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/history/639/history-order-of-malta/?lang=en>>

Order of Malta, Government [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/the-order-and-its-institutions/335/government/?lang=en>>

Order of Malta, National Institutions [online]. [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/the-order-and-its-institutions/28198/national-institutions/?lang=en>>

Order of Malta, The 79 Grand Masters [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné z: <<http://www.orderofmalta.int/history/680/the-79-grand-masters/?lang=en>>

The Alliance of the Orders St. John of Jerusalem [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupné z: <<http://www.allianceofstjohn.org/>>

Seznam příloh

Mapa Jeruzalémského království kolem r. 1160 (NICOLLE, D. *Křižácké hrady ve Svaté zemi 1097-1192*, s. 7)

Mapa Tripolského hrabství kolem r. 1130 (NICOLLE, D. *Křižácké hrady ve Svaté zemi 1097-1192*, s. 8)

Mapa ostrova Rhodos s rozdělením na hradní obvody (WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku: Kulturní dějiny řádu*, s. 167)

Plán města Valletty a okolních pevností z roku 1800 (*Historic Cities Center: A Plan of the City of Malta* [online]. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://historic-cities.huji.ac.il/about_us.html>)

Mapa evropských komend s územním členěním na jazyky a velkopřevorství (WALDSTEIN-WARTENBERG, B. *Řád johanitů ve středověku: Kulturní dějiny řádu*, s. 327)

Piae postulation voluntatis, titulní strana opisu buly

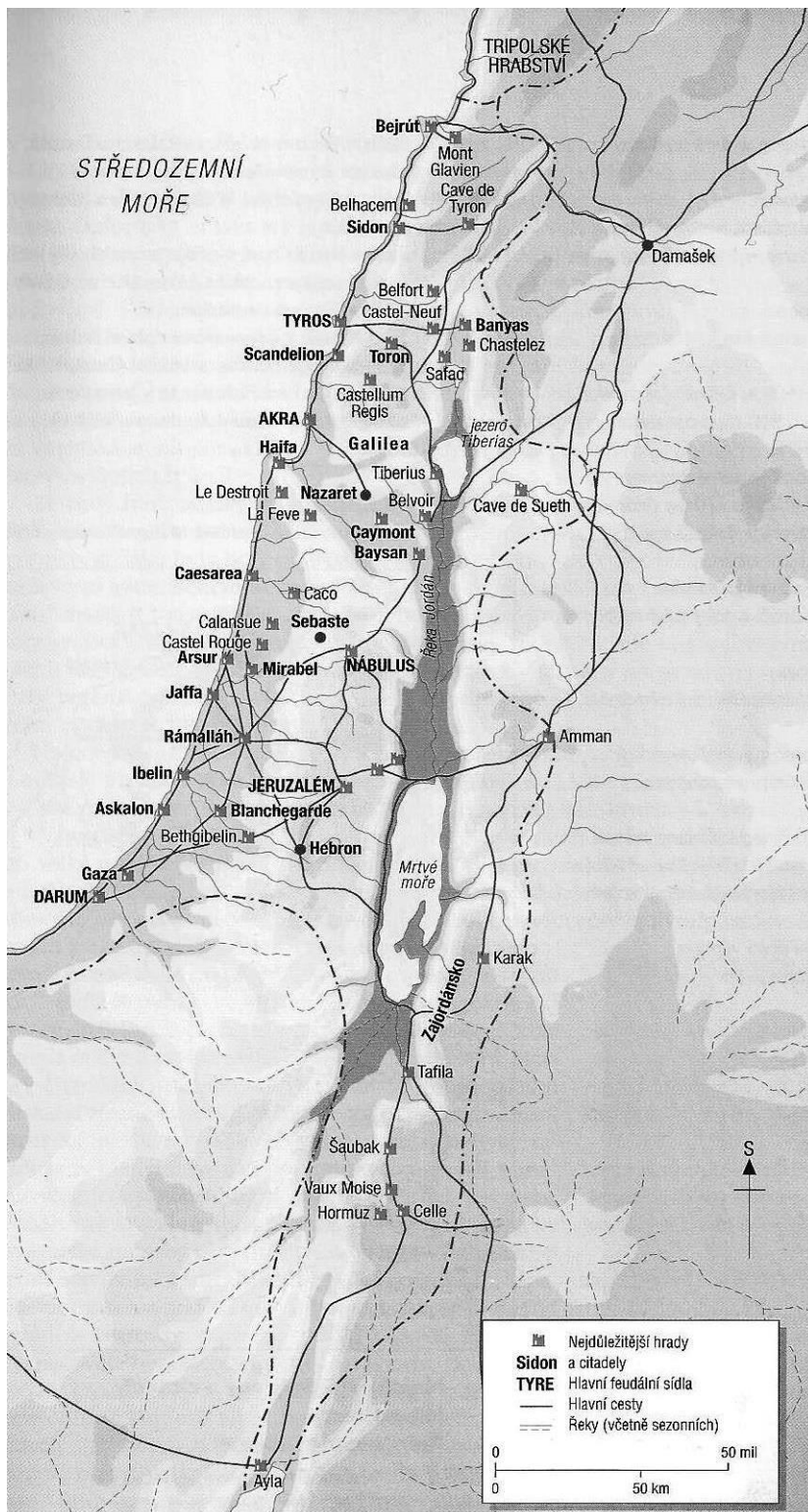
Notizia della Sacra Infermeria, e della Carica delli Commissari, titulní strana

Statuta Hospitalis Hierusalem, titulní strana

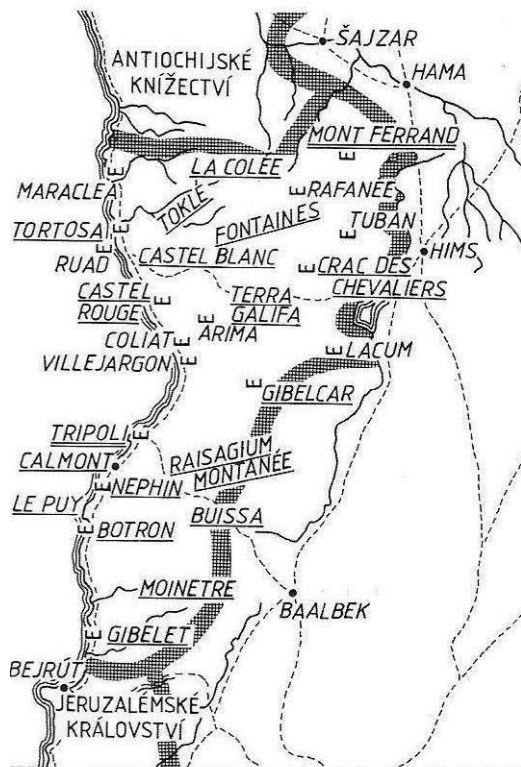
FESTING, Matthew. *Membership in the Order of Malta: Regulations and commentary*, titulní strana

Přílohy

Příloha č. 1 - Mapa Jeruzalémského království kolem r. 1160

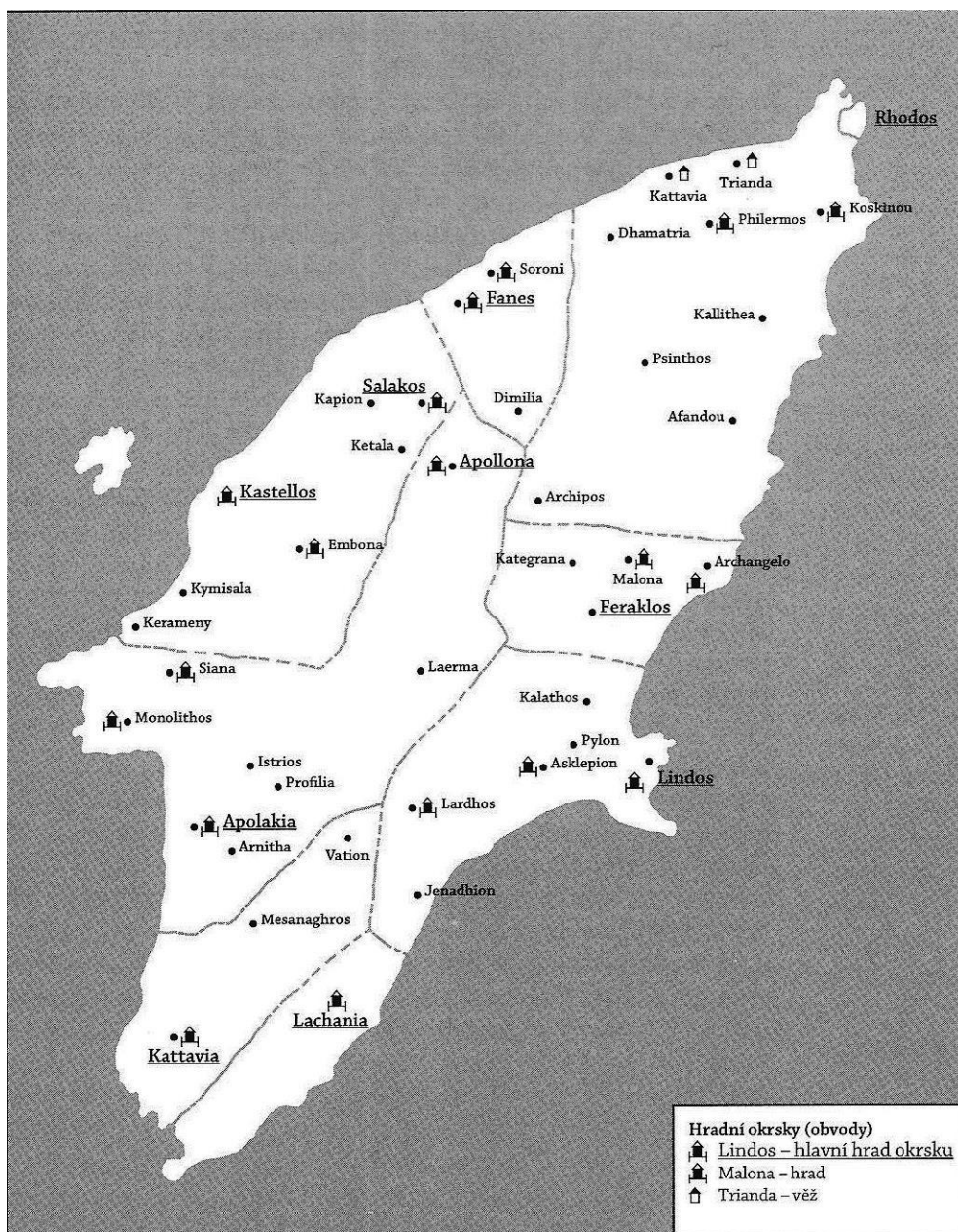

Příloha č. 2 - Mapa Tripolského hrabství kolem r. 1130

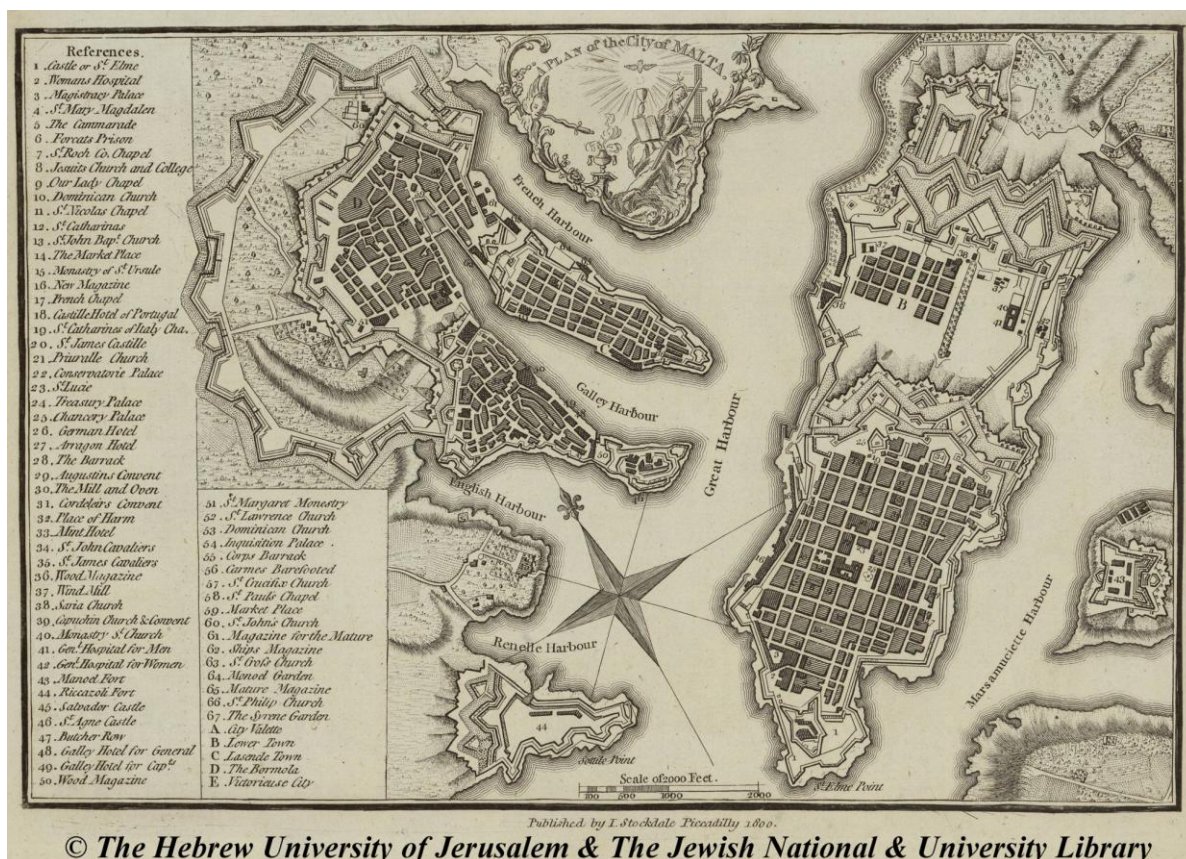

- ☐ Nejdůležitější hrady a citadely
- Hlavní cesty
- ~ Řeky, včetně sezonních
- PODTRŽENÉ hlavní feudální panství
- DVOJITĚ PODTRŽENÉ majetek hraběte

Příloha č. 3 - Mapa ostrova Rhodos s rozdělením na hradní obvody

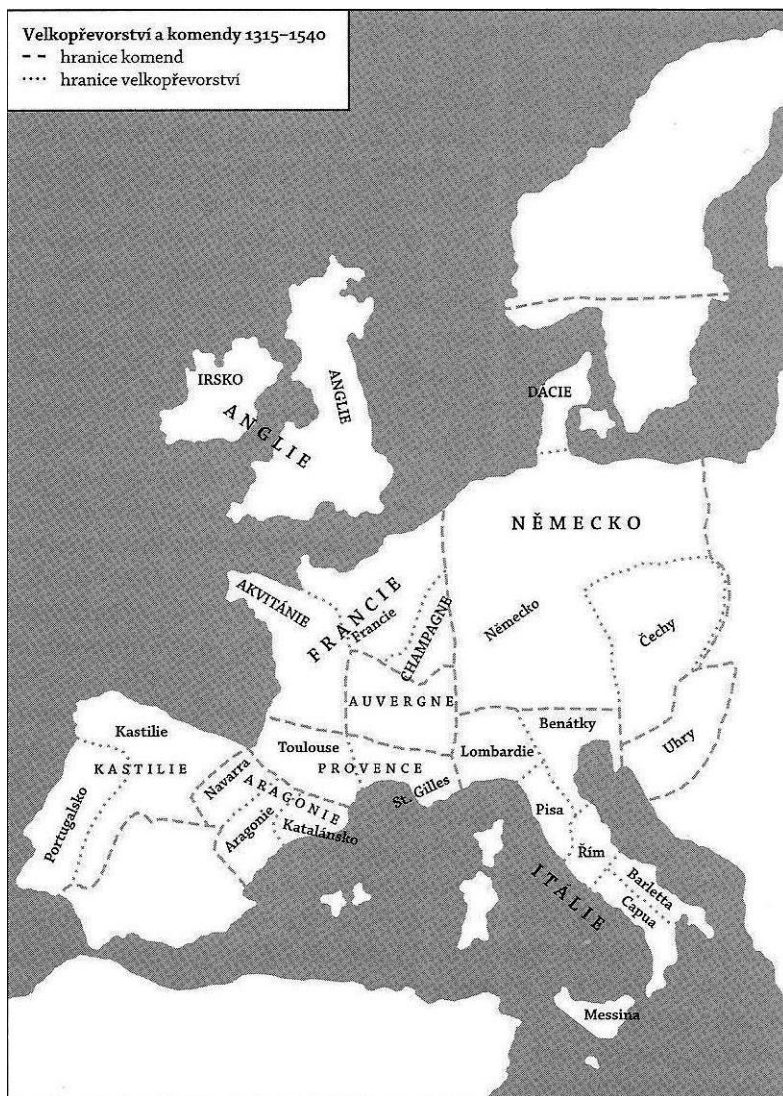

Příloha č. 4 - Plán města Valletty a okolních pevností z roku 1800

© The Hebrew University of Jerusalem & The Jewish National & University Library

Příloha č. 5 - Mapa evropských komend s územním členěním na jazyky a velkopřevorství

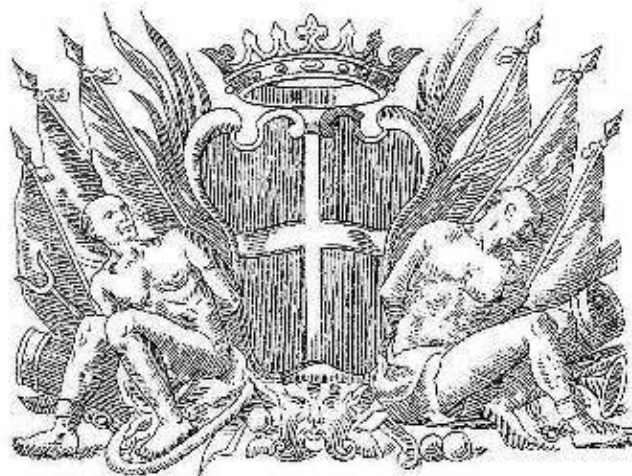
30. — 15 février 1113, Bénévent.

Le pape Pascal II à Gérard, fondateur et prévôt de l'Hôpital de Jérusalem. Il prend l'Hôpital sous sa protection, confirme les acquisitions et les donations de celui-ci en Europe et en Asie, et place sous l'autorité de Gérard les maisons de S. Gilles, Asti, Pise, Bari, Otrante, Tarente, Messine, etc.

SOURCES : Alcalá de Henarès, Arch. gén. centr., ordre de S. Jean, langue d'Aragon, Cartulario Magno, II, 78 (copie du xive s.) ; Lisbonne, Arch. roy. de Portugal, Malta, 28, f. 36 (copie certifiée par le grand-maître Lascaris, xviie s., d'après les arch. de Malte) ; Lucques, Bibl. publ., ms 988, f. 6 et 14 bis (copies de S. Pauli, la dernière autographe, xviiie s.) ; Malte, Arch. de l'ordre, Bullaire orig., n° 3 (aujourd'hui perdu) ; Bullaire XP, div. VII, vol. 1118 (xvie s.), f. 1. — ANALYSE : Jaffé-Locwenfeld, *Reg. pontif. Roman.*, n° 6431. — TEXTE : J. BOSIO, *Dell' istoria della sacra religione et ill. militia de S. Gio. Gierosol.*, I (3e éd. Venise, 1695), 47 ; Lünig, *Codex Italiae diplomaticus*, IV, col. 1451 ; Mansi, *Concilia*, XXI, 87 ; Migne, *Patr. lat.*, CLXIII, col. 314 ; S. Pauli, *Cod. dipl.*, I, 268 ; Taaffe, *The history of the order of S. John of Jerusalem*, IV, app., n^o v.

Paschalis episcopus, servus servorum Dei, venerabili filio Geraudo, institutori ac preposito Hierosolymitani Xenodochii, ejusque legitimis successoribus in perpetuum. Piae postulatio voluntatis effectu debet prosequente compleri. Postulavit siquidem dilectio tua Xenodochium, quod in civitate Hierusalem juxta beati Joannis Baptiste ecclesiam instituisti, apostolice sedis auctoritate muniri, et beati Petri apostoli patrocinio confoveri. Nos itaque, piis hospitalitatis tue studiis delectati, petitionem tuam paterna benignitate suscipimus, et illam Dei domum, illum Xenodochium, et sub apostolice sedis tutela, et beati Petri protectione persistere decreti presentis auctoritate sancimus. Omnia ergo que, ad sustentandas peregrinorum et pauperum necessitates, vel in Hierosolymitane ecclesie vel aliarum ecclesiarum parrochiis et civitatum territoriis, per tue sollicitudinis instantiam, eidem Xenodochio acquisita, vel a quibuslibet fidelibus viris oblata sunt, aut in futurum largiente Deo offerri, vel aliis justis modis acquiri contigerit, queque a venerabilibus fratribus Hierosolymitane ecclesie episcopis concessa sunt, tam tibi quam successoribus tuis et fratribus peregrinorum illic curam gerentibus, quietam semper et integra conservari precipimus. Sane fructuum vestrorum decimas, quos ubilibet vestris sumptibus laboribusque colligitis, preter episcoporum vel episcopalium ministrorum contradictionem Xenodochio vestro habendas possidendasque sancimus. Donationes etiam, quas religiosi principes de tributis seu vectigalibus suis eidem Xenodochio deliberaverunt, ratas haberi decernimus. Obeunte te, nunc ejus loci provisore atque preposito, nullus ibi qualibet surreptionis astutia seu violentia preponatur, nisi quem fratres ibidem professi secundum Deum providerint eligendum. Preterea honores omnes sive possessiones, quas idem Xenodochium ultra seu citra mare, in Asia videlicet vel in Europa, aut in presenti habet, aut in futurum largiente Domino poterit adipisci, tam tibi quam successoribus tuis hospitalitatis pio studio imminentibus et per vos eidem Xenodochio in perpetuum confirmamus. Ad hec adjicientes decernimus ut nulli omnino hominum liceat idem Xenodochium temere perturbare, aut ejus possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, vel temerariis vexationibus fatigare. Sed omnia integra conserventur eorum, pro quo-

NOTIZIA
DELLA
SACRA INFERMERIA,
E
DELLA CARICA
DELLI COMMISSARJ
Delle Povere Inferme

IN ROMA.

Nella Stamperia di Rocco Bernabo, l'Anno del Giubileo MDCCXXV.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Příloha č. 8 - Statuta Hospitalis Hierusalem, titulní strana

Příloha č. 9 – FESTING, Matthew. *Membership in the Order of Malta: Regulations and commentary*, titulní strana

SOVEREIGN MILITARY HOSPITALLER ORDER
OF ST. JOHN OF JERUSALEM OF RHODES AND OF MALTA

MEMBERSHIP IN THE ORDER OF MALTA REGULATIONS AND COMMENTARY

*Promulgated by H.M.E.H. the Prince and Grand Master
Fra' Matthew Festing
and approved by the Sovereign Council
on February 18, 2011*

ROME 2011